

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

KUMUK TÜRKÇESİNDE KELİME GRUPLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Gülsüm KARAKURT

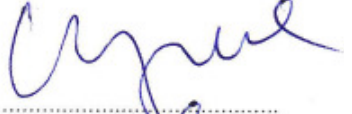

Danışman
Prof. Dr. Erol ÖZTÜRK

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gülsüm KARAKURT'a ait "**Kumuk Türkçesinde Kelime Grupları**" adlı çalışma, jürimiz tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle / ~~oy çokluğuyla~~ kabul edilmiştir.

06.05.2019

Akademik Unvan, Ad ve Soyad	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Erol ÖZTÜRK	
Üye : Prof. Dr. Leylâ KARAHAN	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ömer YAĞMUR	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Kumuk Türkçesinde Kelime Grupları**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntıların adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Gülsüm KARAKURT

06.05.2019

ÖN SÖZ

Söz dizimi dil bilgisinin temel inceleme alanlarından biridir ve söz dizimi denilince aklımıza yargılı bir anlatım birimi olan cümlenin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özellikleri ile yargısız anlatım birimleri olan kelime grupları gelir. Cümleyi bir gerdanlığa benzetirsek, cümledeki kelime ve kelime grupları da bu gerdanlığı oluşturan parçalar gibidir. Bir kuyumcu bu gerdanlığı meydana getiren parçaların her birini nasıl özenle seçip bunlarla belirli bir ölçü ve düzen içerisinde bir bütün oluşturuyorsa bir dilci de kelimenin söz içinde kazandığı anlamı, asıl ve yardımcı ögeler arasındaki ilginin nasıl kurulduğunu ve kelime gruplarının ilişkisini ortaya çıkarır.

Kumuk Türkçesi üzerine ülkemizde yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri olsa da Kumuk Türkçesinin kelime gruplarını doğrudan ele alan bir araştırma henüz yoktur.

Bu tez çalışmamızın konusunu Kumuk Türkçesinde yeterince ele alınmayan kelime grupları oluşturmaktadır. Çalışmamızda Kumuk Halk Şairi Yırçı Kazak, Kumuk Şair Şeyit Hanum Alişeva'dan Seçme Şiirler, Sev Ağla Sevin, Aytıvlar va Atalar Sözleri, Kumuk Halk Çeçegen Yomakları kitaplarında yer alan kelime grupları fişlenerek kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesinde kelime grupları yapılmış olan dilbilgisi çalışmalarında değişiklik gösterse de çoğunlukla on ikiye ayrılmaktadır.

Çalışmamızda genellikle Leylâ Karahan'ın Türkçede Söz Dizimi adlı eserinde izlenen yol ve kelime gruplarını sınıflandırması esas alınmıştır.

Bu tezin konusunun belirlenmesinde, araştırma aşamasında, yön tayininde ve tamamlanmasında değerli bilgilerini benimle paylaşan; kendisine ne zaman danışsam

bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve ilgiyle bana faydalı olabilmek adına elinden geleni yapan; meslekî hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanma imkânı sunan; yüksek lisans dönemim boyunca benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Erol Öztürk'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gülsüm KARAKURT

06.05.2019

ÖZET

KUMUK TÜRKÇESİNDE KELİME GRUPLARI

Gülsüm KARAKURT

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Profesör Dr. Erol Öztürk

Mayıs 2019, 139 + xi Sayfa

Bu çalışmamızda, Türkiye Türkçesi ve Kumuk Türkçesindeki kelime gruplarından yola çıkılarak, Kumuk Türkçesine dair ele aldığımız beş farklı eserdeki kelime gruplarını bulmak; bu kelime gruplarının Türkiye Türkçesindeki kelime gruplarına benzeyen ve Türkiye Türkçesindeki kelime gruplarından ayrılan yönlerini tespit etmek amaçlanmıştır.

Çalışmamızda, Kumuk Türkçesindeki kelime grupları, Kumuk Türkçesine ait beş farklı eser taranarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üç bölümlük bu çalışmamızın ilk bölümünde Kumuklar ve Kumuk Türkçesi hakkında bilgi verildikten sonra çalışmamızın asıl bölümünü oluşturan ikinci bölüme geçilmiş ve bu bölümde Kumuk Halk Şairi Yırçı Kazak, Kumuk Şair Şeyit Hanum Alişeva'dan Seçme Şiirler, Sev Ağla Sevin, Aytıvlar va Atalar Sözleri, Kumuk Halk Çeçegen Yomakları adlı eserlerdeki kelime grupları, Türkiye Türkçesi ve Kumuk Türkçesindeki kelime grupları hakkındaki bilgiler doğrultusunda incelenmiştir. Kumuk Türkçesindeki kelime gruplarının Türkiye Türkçesindeki kelime gruplarına benzeyen ve Türkiye Türkçesindeki kelime gruplarından ayrılan yönleri ise üçüncü bölümde yer alan “Sonuç” kısmında değerlendirilmiştir.

Çalışma aşamasında, Leylâ Karahan'ın Türkçede Söz Dizimi, Ahmet B. Ercilasun'un Türk Lehçeleri Grameri kitaplarından ve Türk dili hakkında yazılan çeşitli eserlerden yararlanılmış ve bunlar “ Kaynaklar” bölümünde gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kumuklar, Kumuk Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Kelime Grupları.

ABSTRACT

KUMUK TURKISH WORD GROUPS

Gülsüm KARAKURT

Master's Degree Thesis Study

Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Professor Dr. Erol Öztürk

May 2019, 139 + xi Pages

With this study, it is purposed to determine to find groups, which are in the five different Works belong to Kumuk Turkish, and to find differences and similarities between Kumuk Turkish and Turkey Turkish with starting out the work groups both Turkey Turkish and Kumuk Turkish.

In our study, it is tried to be exposed the word groups of Kumuk Turkish by searching five different Works belong to Kumuk Turkish. In this three-part-work's first part, information about Kumuks and Kumuk Turkish is given and after that, in the main part of the word, the second one, the word groups with the knowledges about word groups of Kumuk Turkish and Turkey Turkish are studied, in wich Kumuk Poet Yırıcı Kazak, chosen poems of Kumuk Poet Şeyit Hanum Alişeva, Love Cry be Happy, Aytıvs and Proverbs, word groups of Kumuk People Çeçegen Yomaks. It was appreciated in the third part, "Results", the differences and the similarities between Turkey Turkish and Kumuk Turkish.

During the work, Leyla Karahan's "Syntax in Turkish", Ahmet Bican Ercilasun's "The Grammar of Turkish Dialects" and more Works which are writte about Turkish language are used and these are shown in the "Sources" part.

Key words: Kumuks, Kumuk Turkish, Turkey Turkish, Word Groups

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. KUMUKLAR VE KUMUK TÜRKÇESİ	5
1.1. Kumuklar	5
1.2. Kumuk Türkçesi.....	7
II. BÖLÜM	
2. KUMUK TÜRKÇESİNDE KELİME GRUPLARI	11
2.1. İsim Tamlaması.....	11
2.1.1. Belirtili İsim Tamlaması.....	12
2.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	27
2.1.3. Eksiz İsim Tamlaması	30
2.2. Sıfat Tamlaması	32
2.3. Sıfat-Fiil Grubu	44
2.4. İsim-Fiil Grubu	55
2.5. Zarf-Fiil Grubu.....	61
2.6. Tekrar Grubu.....	84
2.7. Edat Grubu	91
2.8. Bağlama Grubu	107

2.9. Unvan Grubu.....	114
2.10. Birleşik İsim Grubu.....	114
2.11. Ünlem Grubu	116
2.12. Sayı Grubu	117
2.13. Birleşik Fiil Grubu	119
2.14. Kısaltma Grubu	126
2.15. Pekiştirme Grubu	129

III. BÖLÜM

3. SONUÇ	134
KAYNAKLAR	135
ÖZ GEÇMİŞ	139

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	: Aytıvlar va Atalar Sözləri
AŞ	: Kumuk Şair Şeyit Hanum Alişeva'dan Seçme Şiirler
Az.	: Azərbaycan
c.	: cilt
ÇY	: Kumuk Halk Çeçegen Yomakları
Kum.	: Kumuk
s.	: sayfa
SAS	: Sev Ağla Sevin
Vb	: ve benzeri
yay.	: yayın
YK	: Kumuk Halk Şairi Yırçı Kazak

GİRİŞ

Tek tek kelimelerin karşıladığı nesnelere ve hareketlerin çeşitli yönleri vardır. Onları bu yönleriyle daha geniş olarak ifade etmek için tek kelimedenden daha fazla dil birliklerine ihtiyaç duyulur. Bunun için de birkaç kelime arasında anlamca ilişkiler kurulur. Kelimeler, sözü oluşturmak üzere aralarındaki anlam ilişkilerine göre “kelime grupları” oluştururlar. Kelime grubu; birden çok kelimeyi içerisine alan, yapısında ve anlamında bir bütünlük olan, dilde bir bütün olarak işlem gören dil birliğidir. Kaynaklarda kelime öbeği, öbek, sözcük öbeği gibi terimlerle ifade edilen ve Kumuk Türkçesinde doğrudan ele alınmayan “kelime grupları”, bu çalışmamızın konusunu teşkil eder.

Çalışmamızda Kumuk Türkçesinde yer alan kelime gruplarının tespit edilmesi, bu kelime gruplarının oluşum şekillerinin ve Türkiye Türkçesinden farklılık gösteren yönlerinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

İnsanoğlu var olduğu andan itibaren varlığını sürdürme, çevresini algılama ve tanıma arayışında olmuştur. Bu arayış içerisinde duygu ve düşünceleri çeşitli kanallar vasıtasıyla çevresine aktarmaya çalışmış ve bu aktarım sırasında da zamanla sosyalleşerek, iletişim olgusunu daha da geliştirmiştir. Böylece farklı coğrafyalarda farklı diller ortaya çıkmış ve dildeki kelimelerin, duyguların, düşüncelerin belli işaretlerle kâğıda, taşta, toprağa, tahtaya vb. dökülmesiyle de yazı doğmuştur. Tüm bunlar doğumdan ölüme öğrenilen, bireyi şekillendiren, hayatı idame ettirmeyi sağlayan iletişimin insan için ne kadar vazgeçilmez bir olgu olduğunun kanıtıdır. En doğal ve yaygın iletişim aracı olan dil, aynı zamanda toplumsal bir kurumdur. Yeryüzünde dilsiz toplum, dili olmayan millet yoktur. Her dilin ise az veya çok kendine göre bir söz varlığı, söz dağarcığı vardır. Söz dağarcıkları tek tek bağımsız kullanılmaları durumunda anlatım ihtiyacını karşılayamaz ancak bir bütünlük, sıra ve düzen içinde kullanılmaları durumunda anlatım ihtiyacını karşılayabilir. Bu bağlamda cümle

oluşumunda önemli bir yere sahip olan kelime grupları ve bunların Kumuk Türkçesindeki kullanımları hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler adına araştırmamız önem arz eder.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kumuklar ve Kumuk Türkçesi hakkındaki genel bilgilere değinilmiştir. İkinci bölümde çalışmamızın asıl bölümüne yer verilmiş; bu bağlamda Kumuk Halk Şairi Yırçı Kazak, Kumuk Şair Şeyit Hanum Alişeva'dan Seçme Şiirler, Sev Ağla Sevin, Aytıvlar va Atalar Sözleri, Kumuk Halk Çeçegen Yomakları adlı eserler Kiril harfli Kumuk Türkçesi alfabesinden Latin alfabesine aktarıldıktan sonra bu eserlerdeki kelime grupları, Türkiye Türkçesi ve Kumuk Türkçesindeki kelime grupları hakkındaki çeşitli bilgilere dayanarak incelenmiştir. Üçüncü bölümde yer alan sonuç kısmında ise çalışmamızın bulguları değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Başta Leylâ Karahan'ın Türkçede Söz Dizimi adlı eseri olmak üzere Türkiye Türkçesi ve Kumuk Türkçesi hakkında yazılan çeşitli eserler ve makalelerden yararlanılmıştır.

Çalışmamızda kullanılan eserler hakkındaki bilgiler ise şu şekildedir:

Yırçı Kazak: Prof. Dr. Erol Öztürk tarafından 2008 yılında Türkiye'de yayımlanmıştır. Çağdaş Kumuk edebiyatının başlangıcı, büyük halk şairi Yırçı Kazak'a dayanmaktadır. Halk, Kazak'a yır söylemedeki mahareti sebebiyle "yırçı" lâkabını vermiştir. Kazak'ın şiirleri, Kumuk edebiyatının dolayısıyla da Kumuk Türkçesinin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Yırçı Kazak kendisinden sonraki Kumuk şair ve yazarlarına etki ettiği gibi, Kumuk folkloruna ve halk kültürüne de son derece önemli katkılar sağlamıştır. Kumuk Türklerinin Tenglik hareketi lideri Prof. Dr. Salav Aliyev, Yırçı Kazak'ın şiirlerini Sibirya'ya sürgünden önce yazılanlar, Sibirya'da yazılanlar ve Sibirya'dan dönüşte yazılanlar olmak üzere üç kısma ayırarak incelemiş ve ünlü şairin yırlarının toplanmasında önemli bir hizmet yapmıştır.

Kumuk Şair Şeyit Hanum Alişeva'dan Seçme Şiirler: Şeyit Hanum Alişeva Çağdaş Kumuk şairlerindedir. Moskova Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra çeşitli yayınevlerinde çalışmış, Dağıstan'da çok sayıda kadın ve çocuk dergisinin çıkarılmasında öncü rol oynamıştır. Kumuk Halk Hareketi Tenglik Cemiyeti'nin kurucularından olup cemiyetin kadınlar kolu başkanıdır. Senin Sıcaklığın, Yol Türküsü, Dans Ediyorum, Salıncak, Sev Ağla Sevin adlarıyla 5 adet şiir kitabı vardır. Şairin pek çok şiiri; Azeri, Türkmen, Kırgız, Tatar, Karaçay-Balkar, Altay şivelerine aktarılmıştır. Rusça ve İngilizce'ye çevrilerek yayımlanmış şiirleri de vardır. Bu kitap, Prof. Dr. Erol Öztürk- Doç. Dr. Osman Uyanık tarafından 2006'da Türkiye'de yayımlanmıştır.

Sev Ağla Sevin: Şeyit Hanum Alişeva tarafından 1995 yılında neşredilmiş manzum bir eserdir. Eser, 90 şiirden oluşmaktadır. Şiirler doğa, insan ve vatan sevgisi temasıyla zengin bir üslupla, serbest hece vezniyle yazılmıştır. Kumuk Türkçesinde 1980'li yıllara kadar neşriyat sayısı 20'nin altında olduğu düşünülürse Alişeva'nın bu eseri büyük önem kazanır.

Aytıvlar va Atalar Sözlere: Kumuk atasözleri "Aytıvlar va Atalar Sözlere" adıyla ve Akay Akayev'in ön sözüyle İbrahim Abdurahmanov tarafından 1983'te yayımlanmıştır. Kumuk atasözleri ile ilgili ülkemizde 2006'da iki çalışma yapılmıştır (Pekacar, 2006; Öztürk-Uyanık 2006). Kitapta 3600 civarında atasözü ve deyim vardır. Deyimler ve atasözleri ayırım yapılmadan, 23 ana başlık altında verilmiştir. Alfabe sırasında önce yalın kelimeyle başlayan sözler sonra da yalın kelimeye eklenen harflerle oluşmuş sözler sıralanmıştır.

Kumuk Halk Çeçegen Yomakları: Kumuk Türklerinin zengin folklor mahsulleri arasında bilmece önemli bir yer tutar. Ancak Kumuk bilmece üzerinde lisans tezleri dışında yeterince çalışılmamıştır. Yıllarca dağınık hâlde yayımlanan Kumuk bilmece, ilk olarak 1982 yılında U. Biybolatova tarafından Kumuk Halk Çeçegen Yomakları "Kumuk Halk Bilmece" adıyla bir kitapta toplanmıştır. Kumuk Türkçesinde bilmece için çeçegen yomak terimi kullanılmaktadır. Öteki Türk

halklarının bilmeceleri gibi Kumuk bilmeceleri de ifade tarzları bakımından “mensur bilmeceler” ve “manzum bilmeceler” olmak üzere ikiye ayrılabilir.

I. BÖLÜM

1. KUMUKLAR VE KUMUK TÜRKÇESİ

1.1. Kumuklar

“Kumuk adının umık, umu, umı, umu, umu şekilleri de vardır” (Bala 1992: 986). “Kumuk adının geçtiği en eski kaynak Kâgarlı Mahmud’un Divânü Lûgati’t-Türk adlı eseridir. Kâgarlı, Divan’da Kumuk kelimesinin karşılığı olarak bir zaman yanında bulunduğum beylerden birinin adı; kumuk karşılığı olarak at gübresi; kumukla- karşılığında ise kumukladı, at kumukladı: at pisledi. Bir kimsenin Kumuk boyundan olduğunu söylemek istersen yine böyle denir. Bu bir adamın adıdır, bilgilerini vermektedir (Atalay 1985: 383). “Bazı araştırmacılar Kumuk kelimesinin Kıpçak yerine kullanılan Kimaki kelimesi olduğunu belirtir, bazı bilim adamları Lak yerleşmesi anlamına gelen Kazi-Kumuk adıyla ilgi kurar, kimileri ise kum kelimesi ile ilgili olduğunu bildirir. Bekir obanzade, kelimenin kuma ve kama kökünden -ak, -uk ekleriyle türetilmiş olabileceğini ortaya atar. A.Vambery ise kelimeyi kımıldamak, deprenmek anlamındaki kı- eylemine dayandırır” (Caferoğlu 1988: 53).

Kumuk adının etimolojisinde olduğu gibi bu halkın tarihî ve etnik kökenleri konusunda da çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kumuklar arasındaki yaygın inanış onların Kafkasya Hunlarının ve Hazarların torunları ve mirasçısı olduklarıdır. Ancak Kumuk tarihi ve dilini inceleyen yabancı araştırmacılar farklı fikirler ileri sürmektedirler. 19. yüzyıl balarında Kafkasya’da araştırmalar yapan Macar dil bilimcisi J. Klaproth, Kumukları Hazarların torunları olarak kabul etmiş, Vambery ve W. Barthold gibi bilim adamları ise Kumukların kökenini Dağistan halklarından Kazi-Kumuklar arasında aramışlardır (Tavkul 2005: 29-39).

“Kendilerine Lak adını veren, komşu halklar tarafından Kazi-Kumuk (Gazi Kumuk) adıyla tanınan bu Dağıstan halkından bazı grupların dağlardan ovalara inerek burada yaşamakta olan Türk boylarına karışıp Türkleştiklerini ve onlara Kumuk adını verdiklerini ileri süren bu bilim adamlarının görüşlerine karşılık, Kumuk Türkçesi üzerine çalışmalarıyla tanınmış olan Bekir Çobanzade, Kumukların Hazarlar zamanında bu bölgeye yerleştiklerine hükmetmenin mümkün olmayacağı ve bunların Karaçay-Malkar ve Kırım Türklerinden ayrılmış bir boy oldukları kanaatine varmaktadır. Onun bu görüşüne katılan ünlü Rus Türkolog A. Samoyloviç de Karaçay-Malkarlıların olduğu gibi Kumukların da Türklerden önce bölgede yaşayan Kafkasya yerlilerinin Türkleşmesi neticesinde teşekkül eden karışık bir kabile olduğu hakkında N.Y.Marr’ın ileri sürdüğü nazariyeyi kabul etmektedir” (Tavkul 2002 :500-501).

Tarihî durumları ve kökenleri hakkında pek çok görüş ileri sürülen ve bazı Kafkas kavimlerinin Türkleşmesi sonucu meydana geldikleri dahi söylenen Kumukların; dil, edebiyat, din, yaşayış tarzı, örf ve âdetler ve diğer kültür unsurları bakımından ele alındıklarında gerçek bir Türk kavmi olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır (Ercilasun 2007: 940).

“Kumuk Türkleri, büyük çoğunluğu (1992 tahminine göre 250.000 kişi) Rusya Federasyonuna bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti’nde, geriye kalan kısmı (yaklaşık 50.000 kişi) Çeçen ve Osetya Özerk Cumhuriyetlerinde yaşayan, Azerbaycan Türklerinden sonra Kafkaslardaki en kalabalık Türk kavmidir. Kumukların bir kısmı, Çarlık Rusyasının Kuzey Kafkasya’yı istilâsı yıllarında ve bilhassa Şeyh Şamil’in esir düşmesinden sonra Osmanlı Devletine sığınmışlardır. Bunlar hâlâ belli başlı olarak Tokat’ın Üçgözen ve Kuşoturağı, Sivas’ın Yavru, Çanakkale’nin Akköprü, Doğancı, Aziziye ve Geyikkırı köylerinde yaşamaktadırlar” (Ercilasun 2007: 941).

Kumukların nüfusu hakkında kaynaklarda değişik rakamlara rastlanmaktadır. Bu farklılık, Kumukların geniş bir coğrafi alana yayılmış olmalarından dolayı tam bir sayımın yapılamamasına bağlı olduğu kadar Rus kaynakların taraflı oluşundan da kaynaklanır. 1989 yılında yapılan Sovyet istatistiklerinde toplam nüfus 282.178 olarak gösterilir (Devlet 1993: 285). “Emine Gürsoy Naskali’ye göre ise Kumuklar’ın nüfusu

350.000 civarındadır ve bu nüfusun 50.000 kadarı Dağıstan dışında yaşamaktadır” (Gürsoy 1993: 249).

Tenglik örgütü, Kumukların Dağıstan’da mevcut olan bütün sosyal-siyasî kurumlar arasında en önemlisidir. Bu hareket Kurucu Kongre tarafından 19 Kasım 1989 tarihinde örgütlenmiştir. Dağıstan’ın Rusya içinde federal cumhuriyete çevrilmesi ve bu federasyon içinde belli sınırları olan Kumuk Millî Devleti yaratılması Tenglik’in başlıca politik amacıdır. Tenglik örgütü, Kumukların arazi bütünlüğünün elde edilmesi ve korunması için Dağıstanı halkların eşit hukuklu federasyonu biçiminde kurmayı en geçerli çözüm yolu kabul etmektedir. Örgütün adının Tenglik (eşitlik) olması da bu görüşü yansıtmaktadır. Tenglik örgütüne alternatif olarak 1994 yılında Kumuk Millî Kongresi adlı bir örgüt daha kurulmuştur. Kumuk Millî Kongresi, Tenglik örgütüne nazaran daha az radikal yapıda olmuş ve Dağıstan hükümeti tarafından Tenglik örgütü içindeki radikalleri dengeleyici bir unsur olarak görülmüştür (Tavkul 2005: 29-39).

1.2. Kumuk Türkçesi

“Kumuk Türkçesi, Kuzey Kafkasya’nın doğu bölümünde yaşayan Kumuk Türklerinin diline verilen addır. Bu dil yalnız Kuzey Kafkasya Türkleri arasında konuşulmakla kalmaz; Avar, Çeçen, Lezgi gibi Kafkas kavimleri arasında da ortak bir yardımcı dil olarak kullanılır. Kumuk Türkçesi, Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde kullanılan altı yazı dilinden biridir” (Tavkul 2005: 29-39).

Kumuk Türkçesinin Türk dilinin hangi lehçe ve grubuna dâhil olduğu konusunda Türkologlar çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir.

“J. Benzing, Fundamenta’nın I.cildinde yer alan makalesinde Türk lehçelerini tasnif ederken Kumuk Türkçesini Batı Türkçesinin (Kıpçak-Kuman Dilleri) Pontus-Hazar grubuna dahil etmiştir” (Akalin 1988: 1-14).

Arat ise Türk lehçelerini hem tek zamanlı hem de çok zamanlı bir tasnife tabi tutmuştur. Tek zamanlı tasnifinde ölçüt olarak ses denkliklerini kullanmış, lehçeleri ayrı ayrı d grubu z grubu şeklinde ayırmıştır. Bu tasnife göre Kumuk Türkçesi tav- grubu içinde yer alır (Arat 1987).

Türkolog E.Malov 1951-1952 yıllarında Türk Dilinin lehçe ve şivelerini tasnif ederken Kumuk Türkçesinden “En Yeni Türk Dilleri” grubu olarak söz etmiştir (Dilaçar 1993: 986).

Talat Tekin, Türk dili ve diyalektlerini 12 gruba ayırırken Kumuk Türkçesini tavlı grubu içerisinde göstermiştir. Bu grubu ise Kıpçak grubuna giren diller içinde quş- alt grubu, qos- alt grubu ve qoş- alt grubu şeklinde üçe ayırmıştır. Kumuk Türkçesini qoş- alt grubu içerisinde göstermiştir (Tekin 1989: 164-165).

Kumuk Türkçesi, Türkçenin Kuzey-Batı grubuna dahil olan bir şivedir. Çeçen, Avar, Lezgi gibi Kafkas kavimleri arasında ortak dil olarak kullanılır ve Türk dilinin Kıpçak diyalektleri arasında yer alır (İslâm Ansiklopedisi 1993: 986).

Kumuk Türkleri 1928 yılına kadar Arap alfabesini kullanmışlar, 1928 yılında ise Latin harfleri esasında yeni bir alfabe kabul etmişlerdir. 1938’de ise onlara diğer Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kiril esaslı bir alfabe kabul ettirilmiştir. Hâlen kullanılmakta olan bu alfabe, Kiril esaslı alfabeler içerisinde en kullanışsız ve karmaşık olanlarındandır. Pekacar bu karmaşıklığı şöyle anlatır: “Bu konuda bir fikir vermek gerekirse IO harfi, kelime ve hece başında hem yu hem de yu ses grubunu temsil edebiliyor. İçerisinde kalın k veya g ünsüzleri bulunmayan IO3=yüz “yüz” gibi kelimelerde, bu yüzden okuma güçlükleri baş gösteriyor. Üstelik aynı IO harfi, ince sıradan kelimelerde “ü” ünlüsünü karşılamak için de kullanılıyor. Benzer durum Ę harfi için de geçerlidir” (Pekacar 1987: 2062- 2066)

Kumuk Türkçesi üç ana diyalekte ayrılmaktadır. Bunlar Hasavyurt (kuzey), Buynaks (orta) ve Haydak (güney) diyalektleridir. Kumuk yazı dili daha çok Buynaks ve Hasavyurt diyalektlerine dayanmaktadır (Tavkul 2005: 29-39).

Hasavyurt diyalekti: Hasavyurt şehri ile Aksay, Endirey, Kostek, Şamhalyangıyurt, Babayurt, Hamamatyurt, Botayurt gibi yerleşim yerlerinde kullanılmaktadır.

Buynaks diyalekti: Eski adı Temirhan Şura olan Boynak kentinde ve Kâfirkumuk, Halimbekavul, Atlanavul, Nijniy Kazanişçe, Buglen, Nijniy Cengutay, Kapçıgay, Erpeli gibi yerleşim yerlerinde konuşulmaktadır.

Haydak diyalekti: Derbend çevresinde Macalis, Kayakent, Yangıkent, Başlıkent gibi yerleşim yerlerinde kullanılmaktadır.

“Kumuklar arasında antropolojik açıdan iki farklı fizikî tip dikkati çekmektedir. Dağıstan’daki Sulak Irmağı’nın kuzeyindeki düzlüklerde yaşayan Kumuklar arasında sarışın ve mavi gözlülere daha sık rastlanırken, güneydeki dağlık bölgeye yakın olan Kumuklar arasında esmer, siyah saçlı ve koyu renk gözlüler hâkimdir. Dış görünüşlerindeki farklılık Kumukların hayat tarzlarına ve dillerine de yansımıştır. Kumuk Türkçesinin üç farklı diyalekte ayrılmasında bu farklılığın önemli rolü vardır” (Tavkul 2005: 29-39).

Kumuk dilinin 19.yüzyıl öncesine ait edebî yayınları bilinmemektedir. Kumuk diyalektleriyle ilgili en eski metinler Klaproth’un “Kaukasische Sprachen” adlı eserinde verilmiştir (Benzing 2012: 167).

“19.yüzyılın ortalarında Kuzey Kafkasya’da yaşayan kavimler ilim çevrelerinin ilgisini çekmeye başlamıştır. 1871’de Anton Schiefner’in elinde bulunan “Kumuk Dili Örnekleri” Karl Qermanoviç Zaleman tarafından istinsah edilmiştir. 1910’da Nemeth’in “Keleti Szemle” dergisinde yaptığı çalışma Avrupa’da Kumuk Türkçesi üzerine çıkan ilk ilmi eserdir. Bekir Çobanzade’nin ise Kumuk dili ile ilgili çalışmaları 1926’da Bakü’de çıkmıştır. Daha sonra Dmitriev bu diyalekt üzerinde birçok çalışmalar yapmıştır. Dmitriev, 1940’ta Kumuk Türkçesi’nin gramerini de yazmıştır (Grammatika Kumıkskogo Yazıka). Kumukça bölümünü ise Johannes Benzing yazmıştır. Yazıkı

Naradov SSSR dizisinde çıkan “Tyurkskie Yazıkı” adlı ciltte de Kumuk dili üzerinde durulmuştur. Bu bölümü Magometov yazmıştır” (Eren 1975: 350).

Kumuk edebiyatının başlangıcı, 15. yüzyılda yaşayan Ümmi Kemal’e dayandırılmaktaysa da Ümmi Kemal, Amanhar, Miskin Halimat, Kakaşuralı Abdurrahman gibi şairler ve yazarların eserlerini Osmanlı Türkçesiyle yazdıkları bilinmektedir (Pekacar 1998: 330). 1830-1879 yılları arasında yaşayan Yırçı Kazak, Kumuk Türkçesinin edebi dil hâline gelmesinde şüphesiz öncü bir şairdir. Kayda değer başka bir Kumuk şairi ve din âlimi Abusupıyan Akayev’dir. Akayev, şiirler yanında dinî eserler de yazmıştır.

“Bir edebiyat ve sanat dergisi olan *Tangçolpan*, 1917 yılından beri yayımlanmaktadır. Dergide yayımlanan şiirler, hikâyeler ve çeşitli sanat yazıları, Kumuk edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Yine 1917 yılında çıkarılmaya başlanan *Yoldaş* gazetesi de normal gazete işlevinin yanında edebî gelişmeye hizmette bulunmuştur” (Pekacar 1997: 2062-2066).

Kumuk halk edebiyatı, zengin mahsulleriyle nesilden nesile geçerek halk hafızasında canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu mahsuller arasında *yır* adı verilen destanî mahiyetteki şiirler önemli bir yer tutar. Yırlar, hem edebî zevke hitap eden hem de öğretici nitelikli şiirlerdir. En tanınmış yır şairi, Yırçı Kazak’tır. İkinci önemli nazım şekli *sarın* denilen dörtlüklerdir. Sarınlar, *mani* veya *bayatı* türünün karşılığı olup düğün ve eğlencelerde veya münasip bulunan her fırsatta irticalen veya ezberden söylenir (Pekacar 1987: 177-190). Kumukların zengin bir atalar sözü ve deyimler hazinesi de vardır.

II. BÖLÜM

2. KUMUK TÜRKÇESİNDE KELİME GRUPLARI

Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir (Karahan 2012: 39).

Dil bilgisi kitaplarında kelime grupları farklı sayı ve çeşitte gösterilmiştir. Çalışmamızda Leylâ Karahan'ın Türkçede Söz Dizimi adlı eserindeki kelime grupları esas alınmış, bu gruplara sadece “pekiştirme grubu” eklenmiştir.

2.1. İsim Tamlaması

Kumuk Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi isim tamlamalarında tamlayan unsur önce tamlanan unsur sonra gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında iki lehçe arasında bir fark görülmemektedir.

Kumuk Türkçesinde isim tamlaması yapı bakımından 3 gruba ayrılır.

1. Belirtili isim tamlaması: Tamlayanı ilgi hâli eki, tamlananı ise iyelik eki alan isim tamlamasıdır.
2. Belirtisiz isim tamlaması: Tamlayanın ilgi hâli eki almadığı, tamlananın ise iyelik eki aldığı isim tamlamasıdır.
3. Eksiz isim tamlaması: Tamlayanın da tamlananın da hiçbir çekim eki almadığı isim tamlamasıdır.

2.1.1. Belirtili İsim Tamlaması

Kumuk Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki gibi belirtili isim tamlamasında tamlayan unsur ilgi hâli eki, tamlanan unsur ise iyelik eki alır.

a. Kumuk Türkçesinde ilgi hâli eki Türkiye Türkçesinden farklıdır. Türkiye Türkçesinde ilgi hâli eki ünlülerden sonra “-nIn”, ünsüzlerden sonra “-In” şeklindeyken Kumuk Türkçesinde ilgi hâli eki daha çok “-nI” şeklindedir.

- tavlani (ty) / tarmağından (tn) “dağların ırmağından” YK 34/25
- amalsızni (ty) / sanına (tn) “amelsizin canına” YK 36/18
- miravayni (ty) / tilmaçı (tn) “dünyanın tercümanı” YK 36/29
- Ahmat’ni (ty) / atı (tn) “Ahmet’in adı” YK 40/9
- sülükni (ty) / yırı (tn) “sülüğün yırı” YK 44/1
- xalqni (ty) / arası (tn) “halkın arası” YK 44/4
- yürekleribizni (ty) / bulağı (tn) “yüreklerimizin pınarı” YK 44/11
- suvnu (ty) / içi (tn) “suyun içi” YK 44/15
- Qazaqni (ty) / esinde (tn) “Kazak’ın aklında” YK 47/1
- yamuçuñnu (ty) / bavu (tn) “kepeneğin bağı” YK 49/1
- tavlani (ty) / maskevünde (tn) “dağların güzelinde” YK 49/13
- Erpeleni (ty) / tavları (tn) “Erpeli’nin dağları” YK 50/6
- yüregimni (ty) / yavları (tn) “yüreğimin yağları” YK 50/8
- arqanı (ty) / uçu (tn) “urğanın ucu” YK 51/8
- bilyeni (ty) / başı (tn) “beylerin başı” YK 53/16
- geçeleni (ty) / geçi (tn) “gecelerin gecesi” YK 62/3
- şonu (ty) / atğıçı (tn) “bunun anahtarı” YK 63/17
- dünyanı (ty) / malı (tn) “dünyanın malı” YK 64/6
- çalparni (ty) / yebelegi (tn) “tarlanın yebeleği” YK 65/4
- cennetni (ty) / göbelegi (tn) “cennetin kelebeği” YK 65/6
- adamni (ty) / tariğına (tn) “insanın gereğine” YK 66/20
- göleğini (ty) / eni (tn) “gömleğinin eni” YK 66/26
- yürekni (ty) / tüyünleri (tn) “yüreğin düğümleri” YK 67/25
- yazlanı (ty) / yazı (tn) “yazların yazı” YK 71/7

- qolnu (ty) / kirin (tn) “kolun kirini” YK 72/3
- sönjürnü (ty) / sıyı (tn) “süngünün ucu” YK 72/8
- yazbaşnı (ty) / göñü (tn) “baharın gönlü” YK 73/15
- cennetni (ty) / açğıcı (tn) “cennetin anahtarı” YK 77/8
- teñlileni (ty) / içinde (tn) “akranların içinde” YK 77/17
- Allah’ını (ty) / qılıçı (tn) “Allah’ın kılıcı” YK 78/7
- qadınını (ty) / avuru (tn) “kadının ağrı” YK 78/17
- xalqnı (ty) / içinde (tn) “halkın içinde” YK 78/22
- qatınlanı (ty) / yaxşısı (tn) “kadınların iyisi” YK 79/20
- anı (ty) / ornuna (tn) “onun yerine” YK 83/6
- barını (ty) / canların (tn) “hepsinin canını” YK 83/14
- xalqnı (ty) / artın (tn) “halkın peşinden” YK 84/20
- erinleni (ty) / barı (tn) “erenlerin hepsi” YK 88/7
- erinleni (ty) / aldınğısı (tn) “erenlerin birincisi” YK 92/6
- haqıllını (ty) / soluna (tn) “akıllının yanına” YK 92/31
- erinleni (ty) / osallığın (tn) “erenlerin zayıflığını” YK 106/1
- batırlanı (ty) / bolatı (tn) “yiğitlerin kılıcı” YK 109/11
- terekleni (ty) / çayqalmağı (tn) “ağaçların sallanması” YK 111/1
- osallanı (ty) / köbüne (tn) “zayıfların hepsine” YK 120/14
- özenni (ty) / çuvlugun (tn) “ırmağın sessizliğini” AŞ 30/10
- özümnü (ty) / dozusunda (tn) “kendimin sınırında” AŞ 32/8
- kıyını (ty) / sıyın (tn) “zorluğun değerini” AŞ 44/11
- tarihleni (ty) / tarhların (tn) “tarihlerin tarihlerini” AŞ 48/9
- katın gişini (ty) / atın (tn) “kadının adını” AŞ 58/16
- katın gişini (ty) / kısmatın (tn) “kadının kısmetini” AŞ 58/20
- renkni (ty) / alın (tn) “rengin alını” AŞ 168/24
- omuzlanı (ty) / túbünde (tn) “omuzların dibinde” SAS 4/10
- zarlıqnı (ty) / zahrusun (tn) “şanssızlığın zehirisin” SAS 60/14
- avletni (ty) / azğanı (tn) “evlâdın azanı” AA 14/9
- avruvnu (ty) / xadirin (tn) “hastanın hâlini” AA 14/11
- biykesini (ty) / halın (tn) “asil kadının hâlini” AA 16/18
- nasiplini (ty) / irisin (tn) “nasiplinin şekerini” AA 18/33

- doņuznu (ty) / alası qulası (tn) “domuzun gözü” AA 89/5
- edepni (ty) / arıvlüğü (tn) “edebın güzelliği” AA 113/6
- yılannı (ty) / avzunda (tn) “yılanın ağzında” ÇY 34/4
- xadirmı (ty) / içinde (tn) “değerin içinde” ÇY 34/7
- yılannı (ty) / başın (tn) “yılanın başını” ÇY 35/2
- tabiatnı (ty) / halları (tn) “tabiatın hâlleri” ÇY 55/10
- tunsaqnı (ty) / terezesinden (tn) “mahpusun penceresinden” ÇY 183/4

b. Kumuk Türkçesinde ilgi hâli ekinin Türkiye Türkçesindeki gibi ünlülerden sonra “-nIn”, ünsüzlerden sonra ise “-In” şeklinde kullanıldığı örnekler de vardır.

- denizin (ty) / geç köpürü (tn) “denizin geniş köprüsü” YK 63/14
- accalın (ty) / arqalı (tn) “ecelin sırtı” YK 81/5-6
- oramın (ty) / işarasın (tn) “meydanın ortasını” YK 81/24
- er degenin (ty) / emmeği (tn) “er denilenin emeği” YK 94/4
- Şavxal biyin (ty) / zulmulu ocağında (tn) “Şavhal beyin zulümlü ocağında” YK 132/1
- üyde qalğan üç inin (ty) / gönüñ (tn) “evde kalan üç kardeşin gönlünü” YK 198/30-31
- günün (ty) / sırnın (tn) “gönlünün sırrını” YK 202/18
- Araqçı Biyin (ty) / yası (tn) “Araqçı Beyin yası” YK 220/2
- bacilerin (ty) / yüregibiz (tn) “bacılarının yüreği” YK 242/15
- tamurun (ty) / sıralı sırnı (tn) “budağın sıralı sırrı” SAS 72/13
- gişinin (ty) / yamanın (tn) “kişinin kötüsünü” AA 97/25

c. Kumuk Türkçesinde zamirlerle yapılan isim tamlamalarında 1. ve 2. teklik şahıs zamirlerinden sonra “-I”, 1.çokluk şahıs zamirinden sonra ise “-In” ilgi hâli eki kullanılır. Bu durum Türkiye Türkçesinde 1.teklik ve 1.çokluk şahıs zamirlerinden sonra “-Im”, 2.teklik şahıs zamirinden sonra “-In” şeklindedir.

- meni (ty) / atam (tn) “benim babam” YK 36/25
- meni (ty) / damahım (tn) “benim tamahım” YK 66/6
- meni (ty) / biyim (tn) “benim beyim” YK 112/11

- meni (ty) / aq tastarım (tn) “benim ak örtüm” YK 212/15
- meni (ty) / gözlerime (tn) “benim gözlerime” AŞ 14/2-3
- meni (ty) / eki inbaşım (tn) “benim iki omzumda” AŞ 22/5
- meni (ty) / bir biyivüm (tn) “benim bir dansım” AŞ 48/3
- meni (ty) / nazruşkam (tn) “benim Nazrucuğum” AŞ 52/9
- meni (ty) / yartım (tn) “benim yarım” SAS 66/1
- meni (ty) / ayavlu ömür yoldaşım (tn) “benim düşünceli hayat arkadaşım” SAS 130/2
- meni (ty) / köpürümnü (tn) “benim köprümü” SAS 141/11
- meni (ty) / kebime (tn) “benim keyfime” SAS 152/8
- meni (ty) / artımdan (tn) “benim arkamdan” AA 68/24
- meni (ty) / bavumda (tn) “benim bağım (da)” ÇY 143/4
- seni (ty) / teriñ (tn) “senin derin” YK 42/3
- seni (ty) / yamanıñdan (tn) “senin kötülüğünden” YK 51/5
- seni (ty) / gözleriñ (tn) “senin gözlerin” YK 64/3
- seni (ty) / imanıñ (tn) “senin imanın” YK 66/8
- seni (ty) / şabahatlı günüñde (tn) “senin kerametli günüñde” YK 142/30
- seni (ty) / qoluñda (tn) “senin elinde” YK 174/19
- seni (ty) / otuñ (tn) “senin ateşin” YK 210/4
- seni (ty) / sıypap giygen işimiñ (tn) “senin düzeltip giydiğın kefenini” YK 212/9
- seni (ty) / yoluñ (tn) “senin yolun” AŞ 8/2
- seni (ty) / saklığın (tn) “senin tedbirin” AŞ 26/28
- seni (ty) / özegiñni (tn) “senin özün” AŞ 48/4
- seni (ty) / inñde getri çavuşuñ (tn) “senin en gerçek müjdecin” AŞ 100/10
- seni (ty) / vatanıñman (tn) “senin vatanınım” AŞ 144/12
- seni (ty) / saqalıña (tn) “senin sakalına” SAS 130/6
- seni (ty) / oçağıñ (tn) “senin ocağın” SAS 145/11
- seni (ty) / ör avuluñ (tn) “senin karşı köyün” SAS 174/1
- seni (ty) / vatanıñ va bavuñ (tn) “senin vatanın ve bağın” AA 19/25
- seni (ty) / tübüñ (tn) “senin sonun” AA 77/7
- seni (ty) / qoyuñnu (tn) “senin koynunu” ÇY 129/3

- bizin (ty) / canımız (tn) “bizim canımız” YK 32/4
- bizin (ty) / işlerimiz (tn) “bizim işlerimiz” YK 32/8
- bizin (ty) / tişimiz (tn) “bizim tişimiz” AA 16/15

ç. Kumuk Türkçesinde ilgi hâli eki teklik ve çokluk 3. şahıs zamirlerinde -nI şeklindedir. Bu durum Türkiye Türkçesinde 3. teklik şahıs zamirinden sonra “-nIn”, 3.çokluk şahıs zamirinden sonra ise “-In” şeklindedir.

- olanı (ty) / qara alası (tn) “onların kara alası” YK 34/22
- onu (ty) / işi (tn) “onun işi” YK 83/1
- anı (ty) / ornuna (tn) “onun yerine” YK 83/6
- olanı (ty) / aqsağanın (tn) “onların aksayanını” YK 87/3
- olanı (ty) / nesi (tn) “onların nesi” YK 108/5
- anı (ty) / canına (tn) “onun canına” YK 217/8
- olanı (ty) / çeri (tn) “onların eşi” YK 225/7
- anı (ty) / cavabın (tn) “onun cevabını” YK 238/7
- anı (ty) / emi (tn) “onun ilacı” YK 250/13
- onu (ty) / artından (tn) “onun arkasından” ÇY 91/2

d. Kumuk Türkçesinde belirtili isim tamlamasının tamlayan unsuru kelime grubu olabilir.

- şo kirpini (ty) / yaşları (tn) “şu kirpinin çocuğu” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 36/27
- xalq töleygen yasaqnı (ty) / ahları (tn) “halkın çektiği çilenin ahları” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 47/8
- altı tavnu (ty) / artında (tn) “altı dağın ardında” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 53/26
- al almanı (ty) / birisin (tn) “altı elmanın birisin” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 54/6
- şu dünyanı (ty) / üstünde (tn) “şu dünyanın üstünde” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 54/14
- qaşın bulan gözüñnü (ty) / arasında (tn) “kaşın ile gözünün arasında” (tamlayan: bağlama grubu) YK 54/17-18

- emen bulan güyriçnü (ty) / için (tn) “meşe ile gürgenin içini” (tamlayan: bağlama grubu) YK 58/23
- gök atnı (ty) / yalı (tn) “gök atın yelesi” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 64/4
- buzulğur Qansaral’nı (ty) / eşikleri (tn) “bozulası Kansaral’ın eşikleri” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 82/9-10
- eki xannı (ty) / nökeri (tn) “iki hanın askeri” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 82/13
- er degenin (ty) / emmegi (tn) “er denilenin emeği” (tamlayan: sıfat-fiil grubu) YK 94/4
- alğasağan gişini (ty) / işi (tn) “aceleci kişinin işi” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 96/8
- yarlı xalqını (ty) / tezegin (tn) “fakir halkın tezeğini” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 130/12
- bu balahnı teñirinden görmesni (ty) / canı (tn) “bu belayı Tanrıdan görmeyenin canı” (tamlayan: sıfat-fiil grubu) YK 140/29-30
- bizin sizge yamanlağan qızbaymı (ty) / canı (tn) “bizi size kötüleyen korkağın canı” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 142/13-14
- Abdul-Umar Afendini (ty) / inisi (tn) “Abdül-Ömer Efendinin kardeşi” (tamlayan: unvan grubu) YK 196/1
- xaripler bulan misginleni (ty) / yanı (tn) “garipler ile miskinlerin yanı” (tamlayan: bağlama grubu) YK 198/26
- gül terekli bavlanı (ty) / yemişisen (tn) “gül ağaçlı bağların yemişisin” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 207/2
- Azovyurtlu Raşitdin’ni (ty) / ulanı (tn) “Azovyurtlu Raşitdin’in oğlanı” (tamlayan: birleşik isim grubu) YK 208/7
- sırrı açılğan ulanlanı (ty) / başı (tn) “sırrı açılan oğlanların başı” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 208/9
- Asxar Tav’nu (ty) / biyikliği (tn) “Ashar Dağ’ın büyüklüğü” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 228/18
- qara ağaçnı (ty) / qabanı (tn) “kara ağacın kabuğu” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 231/2

- aziz aşnalanı (ty) / esinden (tn) “aziz dostlarının aklından” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 240/16
- barı sözleni (ty) / başında (tn) “bütün sözlerin başında” (tamlayan: sıfat tamlaması) AŞ 22/16
- hayasız yel yapıragın yulkgan terekni (ty) / butağı (tn) “hayâsız yelin yaprağını kopardığı ağacın dalı” (tamlayan: sıfat tamlaması) AŞ 110/9-10
- o yırını (ty) / sırını (tn) “o türkünün sırrını” (tamlayan: sıfat tamlaması) AŞ 160/22
- uzaq yolnu (ty) / belgisi (tn) “uzak yolun izi” (tamlayan: sıfat tamlaması) SAS 4/12
- Türk milletleni (ty) / mifolagiyasında (tn) “Türk milletlerinin mitolojisinde” (tamlayan: belirtisiz isim tamlaması) SAS 4/18-19
- qara yavluğunu (ty) / buççağı (tn) “kara başörtüsünün köşesi” (tamlayan: sıfat tamlaması) SAS 54/4
- yaşıl otlanı (ty) / iyisin (tn) “yeşil otların kokusunu” (tamlayan: sıfat tamlaması) SAS 165/2
- kızıl yımirtqanı (ty) / qabuğu (tn) “kızıl yumurtanın kabuğu” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 18/15
- elni satğan qızbaynı (ty) / şamçırağı (tn) “halkını satan korkağın mumu” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 22/6
- salğan qatınnı (ty) / tabanları (tn) “boşadığın kadının ayakları” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 29/9
- uyalağan gişini (ty) / yüregi (tn) “utanan kişinin yüreği” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 29/21
- aq saqallı gişini (ty) / tayağı (tn) “ak sakallı kişinin dayanağı” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 40/5
- xıylı gişini (ty) / börkü (tn) “hayli kişinin başlığı” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 49/24
- kızıl ögüzünü (ty) / müyüzüne (tn) “kızıl öküzün boynuzuna” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 52/27
- köp söznü (ty) / azı (tn) “çok sözün azı” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 63/17

- alma terekni (ty) / túbüne (tn) “elma ağacının altına” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 68/4
- tas bolğan bıçaqni (ty) / sanı (tn) “kaybolan bıçağın sapı” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 78/2
- çal saqalını (ty) / yüregi (tn) “kır sakallının yüreği” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 79/33
- bu dünyanı (ty) / yoqluğu (tn) “bu dünyanın yokluğu” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 104/20
- bacarıvsuz hakimni (ty) / buyruğu (tn) “beceriksiz yöneticinin buyruğu” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 116/10
- eki qatınını (ty) / eri (tn) “iki kadının eri” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 119/6
- ruşbat bergenni (ty) / şahatı (tn) “rüşvet verenin şahidi” (tamlayan: sıfat-fiil grubu) AA 128/20
- qayır itni (ty) / tişleri (tn) “kavgacı köpeğin dişleri” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 131/10
- bir giççi üynü (ty) / içinde (tn) “bir küçük evin içinde” (tamlayan: sıfat tamlaması) ÇY 67/6
- uçup barağan quşnu (ty) / arqasında (tn) “uçup giden kuşun arkasında” (tamlayan: sıfat tamlaması) ÇY 76/10
- özleni arasındağı erişivlükni (ty) / haqında (tn) “kendilerinin arasındaki tartışmanın hakkında” (tamlayan: sıfat tamlaması) ÇY 114/12-13
- şu zatlanı (ty) / ma‘nasın (tn) “şu şeylerin anlamını” (tamlayan: sıfat tamlaması) ÇY 121/11-12
- bolacaq qızını (ty) / haqında (tn) “olacak kızın hakkında” (tamlayan: sıfat tamlaması) ÇY 144/18-19

e. Kumuk Türkçesinde de belirtili isim tamlamasının tamlanan unsuru kelime grubu olabilir.

- olanı (ty) / kara alası (tn) “onların kara alası” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 34/21

- molları (ty) / manasız va paydasız sözlere (tn) “molların manasız ve faydasız sözlere” (tamlanan: bağlama grubu) YK 46/2-3
- Aksaray’ı (ty) / suvuq suvu (tn) “Aksaray’ın soğuk suyu” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 56/9
- tavlını (ty) / alaşaraq tumanı (tn) “dağların engin dumanı” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 57/1
- denizi (ty) / geň köpürü (tn) “denizin geniş köprüsü” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 63/14
- köknü (ty) / biyik batğıçı (tn) “göğün yüksek merdiveni” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 63/15
- canı (ty) / senden arivü (tn) “canın senden güzeli” (tamlanan: kısaltma grubu) YK 75/23
- tulparı (ty) / tolu yügü (tn) “Küheylanın dolu yükü” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 79/13
- erinleni (ty) / eki başğa işi (tn) “erenlerin iki başka işi” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 88/8
- yaxşılını (ty) / har bir işi (tn) “iyilerin her bir işi” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 92/25
- yamanlanı (ty) / tüz bahası (tn) “kötülerin düz pahası” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 92/26
- Allah’ı (ty) / min nalatı (tn) “Allah’ın bin lâneti” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 109/13
- biyleni (ty) / bir biy bolmağı (tn) “beylerin bir bey olması” (tamlanan: isim-fiil grubu) YK 111/3
- atamı (ty) / Stambulday elinden (tn) “atamın İstanbul gibi elinden” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 124/30
- anamı (ty) / Baxçasaray üyünden (tn) “anamın Bahçesaray evinden” (tamlanan: belirtisiz isim tamlaması) YK 124/31
- dünyalanı (ty) / türlü azıbın (tn) “dünyaların dünya azabını” (tamlanan: belirtisiz isim tamlaması) YK 138/18
- Sibirleri (ty) / sın taş bolğur eline (tn) “Sibirlerin mezar olası eline” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 138/22

- ağaçları (ty) / çirik qurusu (tn) “ağaçların çürük kurusu” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 142/3
- yaxsayları (ty) / yaynap çıqğan bulağı (tn) “Yahsaylar’ın kaynayıp çıkan pınarı” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 192/1
- Muhammatnı (ty) / öz ornuğa (tn) “Muhammed’in öz tahtına” (tamlanan:belirtisiz isim tamlaması) YK 196/26
- Xasay’nı (ty) / bir savluğu (tn) “Hasay’ın sağ oluşu” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 203/7
- qulakları (ty) / altın toğası (tn) “kulakların altın tokası” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 220/24
- yerni (ty) / temir qazıǵın (tn) “yerin demir kazıǵını” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 248/8
- külküñnü (ty) / kür otu (tn) “gülüşünün cüretkâr ateşi” (tamlanan: sıfat tamlaması) AŞ 50/3
- anasını (ty) / aciz ahın (tn) “anasının âciz ahını” tamlanan: sıfat tamlaması AŞ 58/17
- vakilimni (ty) / süykümlü sesi (tn) “vekilimin sevimli sesi” (tamlanan: sıfat tamlaması) AŞ 88/25-26
- yaşavnu (ty) / süyünçlü yırın (tn) “yaşamın sevinçli yırını” (tamlanan: sıfat tamlaması) SAS 13/10
- birevnü (ty) / bir olcasıman (tn) “birisinin tek karısıym” (tamlanan: sıfat tamlaması) SAS 86/4
- zurnaynı (ty) / eygerli sesi (tn) “zurnanın eygerli sesi” (tamlanan: sıfat tamlaması) SAS 157/5
- qışnı (ty) / qara suvuğuna (tn) “kışın kara soğuşuna” (tamlanan: sıfat tamlaması) SAS 163/12
- yetimni (ty) / yetti qursaǵı (tn) “yetimin yedi karnı” (tamlanan: sıfat tamlaması) AA 122/19
- qıznı (ty) / altı ulanqardaşı (tn) “kızın altı oğlan kardeşi” (tamlanan: sıfat tamlaması) ÇY 127/19

f. Kumuk Türkçesinde belirtili isim tamlamasının hem tamlayan hem de tamlanan unsuru kelime grubu olabilir.

- Qaçar Ahmat' nı (ty) / balalı tavuğuna (tn) “Kacar Ahmet'in civcivli tavuğuna” (tamlayan: birleşik isim grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 40/8-9
- sen girmegen üyleni (ty) / orta urqalığı (tn) “sen girmeyen evlerin orta direği” (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 53/17-18
- ol baylanı (ty) / gogal gözlü arivün (tn) “o bayların gogal gözlü güzelini” (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan sıfat tamlaması) YK 126/33
- Şavxal biyin (ty) / zulmülü ocağında (tn) “Şavhal beyin zulümlü ocağında” (tamlayan: unvan grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 132/1
- qart ataynı (ty) / devren qalğan törüne (tn) “yaşlı babanın yalnız kalmış evine” (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 138/25
- tüz avlaqnı (ty) / qıñır etip görsetgen xanlanı yüz dıñqı (tn) “düz ovayı eğri edip gösteren hanların yüz hâli” (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 146/22-23
- bu paçanı (ty) / elge sorap işi (tn) “bu paşanın ele sorulmuş işi” (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 190/22
- ol oñmağan batırnı (ty) / bolcallı günü (tn) “o onmayan yiğidin sayılı günü” (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 232/18
- allı güllü yaşavnu (ty) / al sırların (tn) “allı güllü hayatın al sırların” (tamlayan:sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması) AŞ 28/15-16
- har çeçekni (ty) / bir sihirusun (tn) “her çiçeğin bir sihrisin” (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması) SAS 35/11
- har xannı (ty) / bir devürü (tn) “her hanın bir devri” (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması) AA 17/14

g. Belirtili isim tamlamasında birden fazla tamlayan unsur bulunabilir.

- Abdurrahman' nı (ty) Abdul' nu (ty) / tilevüne (tn) “Abdurrahman'ın, Abdul'un dileğine” YK 238/8
- ata (ty) ananı (ty) / haqı (tn) “atanın, ananın hakkı” YK 240/27
- tavlani (ty) taşlanı (ty) / arasından (tn) “dağların, taşların arasından” AŞ 72/5

- sabanlanı (ty) xarşlanı (ty) / yagasından (tn) “sabanların, izlerin kenarından” AŞ 72/6
- töbeleni (ty) körleni (ty) / bırıngı (tn) “tepelerin, mezarların çok eskisi” SAS 4/3-4
- yerleni (ty) mülkleni (ty) / üstünden (tn) “yerlerin, mülklerin üstü” ÇY 121/2-3

ğ. Kumuk Türkçesinde belirtili isim tamlamasında birden fazla tamlanan unsur bulunabilir.

- olanı (ty) / barın (tn) yoğu (tn) “onların varını, yoğunu” YK 40/7
- söznü (ty) / öñü (tn) solu (tn) “sözün sağı, solu” YK 69/21
- bu dünyanı (ty) / halın (tn) günün (tn) “bu dünyanın hâlini, gününü” YK 118/25
- cıyınlanı (ty) / tatıvu (tn) tuzu (tn) “sohbetlerin tadı, tuzu” YK 122/3
- analanı (ty) / qırq tamuru (tn) qırq canı (tn) “anaların kırk damarı, kırk canı” YK 122/16
- Asxarlanı (ty) / qıyın (tn) tınçı (tn) “Ashar’ın zoru, kolayı” YK 142/11
- alıslanı (ty) / ayı (tn) günü (tn) “uzakların ayı, günü” YK 152/4
- bu gavurnu (ty) / qalgısı (tn) tamı (tn) “bu gavurun çatısı, damı” YK 168/22
- bu gavurnu (ty) / qalqğanı (tn) qalı (tn) “bu gavurun kalkanı, kolu” YK 168/23
- atabaynı (ty) / ayı (tn) günü (tn) “atabayın ayı, günü” YK 186/18
- xalqnı (ty) / otun (tn) suvun (tn) ağaçın (tn) “halkın ateşini, suyunu, ağacını” YK 190/13
- Biy Xasay’ını (ty) / anadaşı (tn) qurdaşı (tn) “Bey Hasay’ın arkadaşı, kardeşi” YK 198/28
- erteñi (ty) / sari ayaznı (tn) tumanı (tn) “gecelerin sarı ayazı, dumanı” YK 208/5
- misginleni (ty) / butu (tn) qolu (tn) “miskinlerin eli, ayağı” YK 225/29
- ol terekni (ty) / butağı (tn) bürü (tn) “o ağacın budağı, pürü” YK 246/16
- elimni (ty) / yaşı (tn) kartı (tn) “yurdumun çocuğu, ihtiyarı” AŞ 60/3
- kartnı (ty) / komuz çertivünde (tn) yırında (tn) “ihtiyarın kopuz çalışında, türküsünde” AŞ 146/16-17
- atabalanı (ty) / kanı (tn) teri (tn) “ecdadın kanı, teri” AŞ 152/13

- yollarını (ty) / ör (tn) enişi (tn) “yollarının yokuşu, inişi” AŞ 156/12
- yaşav yolnu (ty) / kışı (tn) güzü (tn) yayı (tn) yazı (tn) “hayat yolunun kışı, güzü, baharı, yazı” AŞ 160/5-6-7
- halqımnı (ty) / har sözü (tn) işi (tn) umutu (tn) “halkımın her sözü, işi, umudu” SAS 10/25
- insanlanı (ty) / gelecekge baqğan umutları (tn) xıyalları (tn) “insanların geleceğe bakan umutları, hayalleri” AA 6/14-15
- atalar sözlerini (ty) / özegi (tn) orta bağanası (tn) “atalar sözlerinin özü, orta direği” AA 6/17-18
- vilayatnı (ty) / oñmağanı da (tn) toñmağanı da (tn) “ülkenin onmaması da durulmaması da” AA 17/3
- ölü (ty) / azı (tn) köbü (tn) “ölünün azı, çoğu” AA 41/25
- avliyanı (ty) / müyğzü (tn) qulağı (tn) “aptalın boynuzu, kulağı” AA 96/11
- gelimni (ty) / köbü (tn) azı (tn) “mahsulün çoğu,azı” AA 109/15
- yaşlarını (ty) / hesabı (tn) sanı (tn) “gençlerin hesabı, canı” ÇY 68/7
- içindegi balasını (ty) / hesabı (tn) canı (tn) “içindeki çocuğun hesabı,canı” ÇY 69/8

h. Kumuk Türkçesinde belirtili isim tamlamasının unsurları yer değiştirebilir.

- çeçegi terekleni, gülü (terekleni çeçegi, gülü) “ağaçların, çiçeği, gülü” YK 128/7
- hesabı biz yürügen yollanı, başıbızdan getgen qıyın hallanı (biz yürügen yollanı, başıbızdan getgen qıyın hallanı hesabı) “yürüdüğümüz yolların, başımızdan geçen zahmetli hâllerin hesabı” YK 146/20-21
- tüz avlaqnı qıyır etip görsetgen yüz dıngı xanlanı (tüz avlaqnı qıyır etip görsetgen xanlanı yüz dıngı) “düz ovayı eğri edip gösteren hanların yüz hâli” YK 146/22-23
- göñüñ üyde qalğan üç iniñ (üyde qalğan üç iniñ göñüñ) “evde kalan üç kardeşin gönlünü” YK 198/30-31
- yemişisen gül terekli bavlanı (gül terekli bavlanı yemişisen) “gül ağaçlı bağların yemişisin” YK 206/2

- süt imganlı sygenisen savlanı (savlanı süt imganlı sygenisen) “sağların süt imkanlı sevdiğisin” YK 206/3
- Aręumaęın seni (seni Aręumaęın) “senin Aręumaęın” YK 226/5
- sıyı kasipni (kasipni sıyı) “fakirin itibarı” YK 256/4
- tersi nasipni (nasipni tersi) “huzurun tersi” YK 256/8
- atı kasipni (kasipni atı) “fakirin adı” YK 256/10
- yn nasipni (nasipni yn) “huzurun evini” YK 256/12
- nasiplisi xaslanı (xaslanı nasiplisi) “hasların huzurlusu” YK 256/14
- yoluğ seni (seni yoluğ) “senin yolun” AŞ 8/2
- aklığın seni (seni aklığın) “senin aklığın” AŞ 26/24
- arasından tavlanı, taşlanı (tavlanı, taşlanı arasından) “dağların, taşların arasından” AŞ 72/5
- yagasından sabanlanı, xarşlanı (sabanlanı, xarşlanı yagasından) “sabanların, izlerin kenarından” AŞ 72/6
- aldığı yaşavu halkımnı (halkımnı aldığı yaşavu) “halkımın nceki hayatı” AŞ 78/26
- adamnı kıçırığı yardan atılған (yardan atılған adamnı kıçırığı) “uçurumdan atılan adamın haykırışı” AŞ 130/5-6
- bir makamı Bax’ nı (Bax’ nı bir makamı) “Bah’ ın bir makamı” AŞ 134/8
- kr makamı ymn (ymn kr makamı) “evimin canlı makamı” AŞ 134/28
- yaşları bulanęı qızqardaşlarığ (qızqardaşlarığ yaşları, bulanęı) “kızkardeşlerin genci, yaşlısı” SAS 25/15

1. Kumuk Türkçesinde belirtili isim tamlamasının unsurları arasına başka unsurlar girebilir.

- onu *da* ii tolup suvu “onun içi dolu suyu” YK 44/14
- uqazlanı *uzaq tgl* buyruğu “emirlerin buyruğu” YK 140/15
- bu balahnı teğirinden görmesni *cığar* canı “bu belayı Tanrıdan görmeyenin canı” YK 140/30-31
- bu balahnı tereni *mol*, sayıda *yoğ* “bu belanın derini, sığı” YK 140/32

- bizin sizge yamanlağan qızbaynı *tüşge* canı “bizi size kötöleyen korkağın canı” YK 142/13-14
- tüz avlaqnı qıñır etip görsetgen, *ne bileyim*, yüz dıñqı *bar* xanlanı “düz ovayı eğri edip gösteren hanların yüz hâli” YK 146/22-23
- bu gavurnu qalqısı *qamuş*, tamı *dal* “bu gavurun çatısı, damı” YK 168/22
- bu gavurnu qalqğanı *duşman*, qalı *dal* “ bu gavurun kalkanı, kolu” YK 168/23
- kökleni *taymas* temir qazıǵı “köklerin demir kazıǵı” YK 194/5
- göñüñ *ala edi*, üyde galğan üç iniñ “evde kalan üç kardeşin gönlünü” YK 198/30-31
- Arğumağın *arır* seni *yollarda* “senin Argümağın” YK 226/5
- bu sözlenni *heç bar miken* hatası “bu sözlerin hatası” YK 234/26
- nasiplini *savlay bolur* atası “nasiplinin atası” YK 234/27
- ol terekni butaǵı *bar* bürü *yoq* “o ağacın budaǵı, pürü” YK 246/16
- bu yalğançı *gene* namart dünyanı *yaşağança* geñi de *bar* tarı da “bu yalancı, namert dünyanın geñi de darı da” YK 254/18-19
- sıyı *bolmas* kasipni “fakirin itibarı” YK 256/4
- tersi de *oñdur* nasipni “huzurun tersi” YK 256/8
- atı *aytlar* kasipni “fakirin adı” YK 256/10
- üyün *Allah yıqsın* nasipni “huzurun evini” YK 256/12
- nasiplisi *az görüne* xaslanı “hasların huzurlusu” YK 256/14
- haqılları *yetse*, halal doslanı “helal dostların akılları” YK 256/15
- sıyı *bolmas* malsızın “malsızın itibarı” YK 256/25
- analanı *yuxu girmey* gözüne “anaların gözüne” AŞ 60/19-20
- yaşav yolnu kışı *bar*, güzü *bar*, yayı, yazı “hayat yolunun kışı, güzü, baharı, yazı” AŞ 160/5-6-7

i. Kumuk Türkçesinde belirtili isim tamlamasının tamlayan unsuru da belirtili isim tamlaması olabilir.

- budaycını kızını (ty) / atından (tn) “buğdaycının kızının adından” YK 128/1
- Qumuq’nu budaycını (ty) / qızı (tn) “Kumuk’un buğdaycısının kızı” YK 128/3
- atolunu köbüsünü (ty) / toǵası “yiğitlerin çoğunun tokası” YK 228/7
- Umarnı sözlerni (ty) / barı (tn) “Ömer’in sözlerinin varı” YK 242/11

- xannı qızını (ty) / qolu (tn) “hanın kızının eli” AA 51/26
- puçnu yanaşasını (ty) / yanından (tn) “edepsizin komşusunun yanından” AA 100/2
- olanı harisini (ty) / aldında (tn) “onların her birinin önünde” ÇY 114/2

j. Kumuk Türkçesinde özel isimlerle yapılan isim tamlamalarında ikinci unsur sıfat-fiil ya da sıfat-fiil grubundan oluşursa sıfat-fiil genellikle ek almaz.

- Abumuslim Şavxal (ty) / ölgenni (tn) “Ebu Müslim Şavhal’ın öldüğünü” YK 44/2
- Yırçı Qazaq’ını (ty) / aytğan (tn) “Yırçı Kazak’ın söylediği” YK 49/3
- Yırçı Kazak (ty) / aytğannı (tn) “Yırçı Kazak’ın söylediğini” YK 69/6-7

Bu tür tamlamalarda tamlayan da ek almayabilir. Kumuk Türkçesi, bu özelliğiyle Türkiye Türkçesinden ayrılır.

- Abumuslim’ni ornuna qalğan Şamsutdin Şavxal (ty) / etegen ondan da beter zulmulanı (tn) “Ebu Müslüm’ün yerine geçen Şemsettin Şavhal’ın ondan da beter zulümlerini” YK 44/6-7
- Yırçı Qazaq (ty) / Xanıka degen qızğa yazğan şi’ru (tn) “Yırçı Kazak’ın Hanıka denilen kıza yazdığı şiiri” YK 56/4-5
- Yırçı Qazaq (ty) / yerine göre aytğan (tn) “Yırçı Kazak’ın yerine göre söylediği” YK 90/2
- Allah (ty) / özü yazğanı (tn) “Allah’ın yazdığı” YK 106/8

2.1.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayanın ilgi hâli eki almadığı, tamlananın ise iyelik eki aldığı isim tamlamasına belirtisiz isim tamlaması denir. Bu tamlamalar genel bir nesneyi, bir türü karşılar.

Kumuk Türkçesinde belirtisiz isim tamlaması örnekleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir.

- alıslar (ty) / başı (tn) “uzaklar başı” YK 34/20
- yer (ty) / yessi (tn) “yer sahibi” YK 40/2
- pastan xarbutz (ty) / tarlavu (tn) “kavun karpuz tarlası” YK 40/2-3
- aslam (ty) / payı (tn) “arslan payı” YK 40/4
- dünya (ty) / malı (tn) “dünya malı” YK 48/ 4
- tav (ty) / artıñda (tn) “dağ ardında” YK 49/13
- at (ty) / tuyağın (tn) “at izine” YK 51/3
- tav (ty) / arası (tn) “dağ arası” YK 54/12
- tarlan (ty) / quşusan (tn) “tarla kuşusun” YK 62/6
- şaytan (ty) / batğıcı (tn) “şeytan merdiveni” YK 77/9
- öz (ty) / yurtuñdan (tn) “öz yurduñdan” YK 79/19
- sabur (ty) / tübü (tn) “sabır küpü” YK 96/6
- düşman (ty) / gözün (tn) “düşman gözü” YK 98/15
- til (ty) / tübüne (tn) “dil küpüne” YK 98/17
- qarağaylar (ty) / boyu (tn) “karaçamlar boyu” YK 100/1
- qarağanaqlar (ty) / boyu (tn) “ağaçlar boyu” YK 100/5
- qoç (ty) / artına (tn) “çadır ardına” YK 104/14
- gönül (ty) / sırın (tn) “gönül sırrını” YK 106/10
- geçeler (ty) / sağı (tn) “geceler boyu” YK 112/18
- buyruq (ty) / haqın (tn) “emir hakkını” YK 118/26
- sabanlıqlar (ty) / tübü (tn) “tarlalar dibi” YK 120/2
- Baxçasaray (ty) / üyünden (tn) “Bahçasaray evinden” YK 124/31
- iç (ty) / arçılı (tn) “dert ortağı” YK 134/6
- türlü (ty) / azıbın (tn) “türlü azabını” YK 138/18
- yavlu (ty) / tübü (tn) “düşman dibi” YK 140/7
- duşman (ty) / qolu (tn) “düşman eline” YK 146/8
- buhtan (ty) / tilleri (tn) “bühtan dilleri” YK 175/12
- haray (ty) / yeli (tn) “haray yeli” YK 180/12
- qol (ty) / panarın (tn) “el pınarını” YK 184/9
- qıl (ty) / qadarı (tn) “kıl kadarı” YK 198/5
- ata (ty) / yurtuña (tn) “ata yurduna” YK 206/27
- toq (ty) / savruñnu (tn) “tok vücudunu” YK 219/3

- oçar (ty) / taşı (tn) “meydan taşı” YK 220/19
- toktav (ty) / belgilerin (tn) “duruş emareleri” AŞ 14/7
- yallav günler (ty) / sakınında (tn) “sıcak günler serinliğinde” AŞ 20/5
- özen (ty) / üstünde (tn) “ırmak üstünde” AŞ 30/24
- bir ana (ty) / emçegi (tn) “bir ana memesi” SAS 10/9
- can (ty) / azığı (tn) “can azığı” SAS 11/3
- yıllar (ty) / boyu (tn) “yıllar boyu” SAS 84/13
- yaz (ty) / yemişi (tn) “yaz yemişi” SAS 94/8
- qalam (ty) / uçu (tn) “kalem ucu” SAS 154/19
- ana (ty) / gönü (tn) “ana gönlü” AA 15/7
- el (ty) / balası (tn) “el çocuğu” AA 15/17
- aya (ty) / malı (tn) “el emeği” AA 15/18
- el (ty) / ayıbı (tn) “halkın ayıbı” AA 21/24
- er (ty) / çırağı (tn) “er ışığı” AA 21/32
- er (ty) / makamı (tn) “er mekânı” AA 22/24
- eşek (ty) / balası (tn) “eşek yavrusu” AA 26/23
- adam (ty) / boyu (tn) “adam boyu” AA 28/3
- zahmat (ty) / sonğu (tn) “emek sonu” AA 47/10
- alma (ty) / tereginden (tn) “elma ağacından” AA 68/5
- bek (ty) / anası (tn) “kuvvetlinin annesi” AA 69/15
- bulaq (ty) / başından (tn) “bulak başından” AA 70/17
- balıq (ty) / başı (tn) “balık başı” AA 121/20
- suv (ty) / ortasında (tn) “su ortasında” ÇY 23/10
- Noğay (ty) / ögüznü (tn) “Noğay öküzünü” ÇY 31/3
- qap (ty) / ortasında (tn) “çuval ortasında” ÇY 32/4
- can (ty) / tamurun (tn) “can damarını” ÇY 41/3
- quyruq (ty) / tübünde (tn) “kuyruk dibinde” ÇY 104/6
- ay (ty) / yarığı (tn) “ay ışığı” ÇY 166/1

2.1.3. Eksiz İsim Tamlaması

Grubu oluşturan iki ismin hiçbir çekim eki almadan yan yana gelmesiyle de tamlama yapılmaktadır. Eski Türkçeden itibaren var olan bu yapılar, günümüz lehçelerinde yaygın olarak görülür.

Kumuk Türkçesi, eksiz ad tamlaması bakımından Çağdaş Türk Lehçeleri arasında en tipik konuma sahiptir. Bu lehçede belirtisiz ad tamlaması türündeki bütün tamlamalar eksiz yapıda kurulur. Pekacar'ın Kumuk Türkçesi Sözlüğü'nde eşik+ø kirit+ø “kapı kilidi” (Pekacar 2011: 124b), irk+ø et+ø “koç eti” (Pekacar 2011: 166b), gögürçün+ø qanat+ø “güvercin kanadı” (Pekacar 2011: 139b), qoz+ø terek+ø “ceviz ağacı” (Pekacar 2011: 269b), qurban+ø bayram+ø “kurban bayramı” (Pekacar 2011: 271b) gibi pek çok örnek yer almaktadır.

Nogay Türkçesinde de Ergöneç Akbaba eksiz ad tamlamasını belirtisiz ad tamlaması olarak kabul eder. Buna göre Nogay Türkçesinde Nogay+ø şay+ø “Nogay+ø çay+ı”, üy+ø bet+ø “ev+ø taraf+ı” örneklerini sıralar (Ergöneç 2007: 664). Atay ise “Nogay Türkçesinde Orhun yazıtlarında da geçen ‘Ötüken yış, Şantung yazı, Tabgaç bodun, Türk bodun, Çogay yış, Ötüken yir’ örneklerine benzer eksiz ad tamlaması biçimleri görülmektedir. Bu gibi örnekleri bu eski şekillerin bir uzantısı olarak görmek gerekir.” der (Ergöneç 1998: 214).

Karaçay Malkar Türkçesinde de Tavkul, eksiz ad tamlamalarını belirtisiz ad tamlaması şeklinde gösterir ve tamlanan unsurun iyelik eki almadığını belirtir. Bu konuda terek+ø salqın+ø “ağaç+ø gölge+si”, at+ø arba+ø “at+ø araba+sı”, köget+ø terek+ø “meyve+ø ağaç+ı” (Tavkul 2007: 924) örneklerini verir.

Altay Türkçesi metinlerinde de altay+ø kiji+ø “Altaylı”, takaa+ø cıl+ø “tavuk+ø yıl+ı” (Güner Dilek 2007: 1081) örnekleri bulunmaktadır.

Tuva Türkçesinde de eksiz ad tamlaması bulunmaktadır ve bunlar genellikle birleşik ad olarak kullanılır. Tuva+ø hep+ø “Tuva+ø elbise+si” (Arıkoğlu 2007: 1219),

süt+ø høl+ø “Süt+ø göl+ü” (Arıkoğlu 2007: 1223), horum+ø daş+ø “taş+ø yığın+ı” (Arıkoğlu 2007: 1224) örnekleri verilebilir.

Türkiye Türkçesinde bulunmayan eksiz isim tamlaması, Kumuk Türkçesine ait taramış olduğumuz eserlerde aşağıdaki örneklerde karşımıza çıkmıştır. Bu tür yapılar Türkiye Türkçesine belirtisiz isim tamlaması şeklinde aktarılmaktadır.

- saparali (ty) / qotanğa (tn) “Saparali Çiftliği’ne” YK 32/2
- mişik (ty) / çeriv (tn) “kedi sürüsü” YK 34/21
- hucura (ty) / üyde (tn) “hücre evinde” YK 46/4
- sandıq (ty) / başda (tn) “sandık başında” YK 54/5
- Aksaray (ty) / suvdan (tn) “Aksaray suyundan” YK 56/8
- alma (ty) / bavda (tn) “elma bağında” YK 66/5
- yaz (ty) / yemişden (tn) “yaz yemişinden” YK 67/11
- Lenin yolu (ty) / gazetde (tn) “Lenin Yolu gazetesinde” YK 69/10
- Quşluq (ty) / çaqda (tn) “kuşluk vaktinde” YK 76/5
- nasihat (ty) / yır (tn) “nasihat yırı” YK 77/3
- til (ty) / duşmanı (tn) “dil düşmanını” YK 77/10
- deniz (ty) / üstde (tn) “deniz üstünde” YK 90/1
- dos (ty) / namusnu (tn) “dost namusunu” YK 98/15
- ülkü (ty) / tüpde (tn) “tilki ininde” YK 116/9
- duşman (ty) / can (tn) “düşman canı” YK 122/12
- qala (ty) / başğa (tn) “kale başına” YK 128/14
- ot (ty) / denizge (tn) “ateş denizine” YK 128/20
- at (ty) / qazıqğa (tn) “at kazığına” YK 128/26
- qazan (ty) / qara (tn) “kazan karası” YK 130/15
- qır (ty) / hayvan (tn) “kır hayvanı” YK 130/20
- yaz (ty) / erteni (tn) “yaz sonrasını” YK 138/32
- salam (ty) / kağız (tn) “selam mektubu” YK 170/1
- yaz (ty) / geçeler (tn) “bahar geceleri” YK 188/23
- Osmanlı (ty) / topuraqğa (tn) “Osmanlı toprağına” YK 204/14
- tav (ty) / asgerler (tn) “dağ askerleri” YK 218/11
- dünya (ty) / şar (tn) “dünya küresi” AŞ 48/1

- xonşu (ty) / yaş (tn) “komşu çocuğu” AŞ 56/1
- bulut (ty) / artda (tn) “bulut ardında” AŞ 60/17
- şark (ty) / yulduzdan (tn) “şark yıldızından” AŞ 70/10
- çakma (ty) / taşlanı (tn) “çakmak taşlarını” AŞ 72/8
- çille (ty) / suvukga (tn) “zemheri soğuşuna” AŞ 74/14
- buday (ty) / başını (tn) “buğday başını” AŞ 114/5
- qapu (ty) / başdan (tn) “kapı başından” SAS 17/22
- qar (ty) / tüşde (tn) “kar renginde” SAS 124/8
- eşik (ty) / artda (tn) “kapı arkasında” SAS 154/14
- duşman (ty) / üyden (tn) “düşman evinden” AA 55/32
- navruz (ty) / bayram (tn) “Nevruz bayramı” AA 86/9
- eşik (ty) / başda (tn) “kapı başında” ÇY 32/10
- yar (ty) / tüşde (tn) “uçurum dibinde” ÇY 55/2

2.2. Sıfat Tamlaması

Sıfat tamlamasında sıfat unsurunun önce isim unsurunun sonra kullanılması bakımından iki lehçe arasında herhangi bir fark yoktur.

a. Kumuk Türkçesinde sıfat tamlamasının kuruluşu Türkiye Türkçesindeki gibidir. Sıfat tamlamasında ana unsur isimdir, sonda bulunur. Sıfat, yardımcı unsurdur; ismin önünde yer alarak ismi tamamlar. Yani sıfat tamlayan, isim tamlanan unsurdur.

- ekki (ty) / sahat (tn) “iki şahit” YK 38/7
- giççi (ty) / ulaqlanı (tn) “küçük oğlaklarını” YK 40/8
- ala (ty) / tavux (tn) “ala tavuk” YK 40/18
- bu (ty) / aşğa (tn) “bu eşeğe” YK 42/4
- bir (ty) / baqağa (tn) “bir kurbağaya” YK 44/16
- bulut (ty) / üyüm (tn) “bulut evim” YK 48/8
- daray (ty) / qabalaylağa (tn) “ipek elbiselere” YK 52/8
- döğerek (ty) / bileklege (tn) “yuvarlak bileklere” YK 52/9
- terekdegi (ty) / badam (tn) “ağaçtaki badem” YK 53/4

- ayday (ty) / yüz (tn) “ay gibi yüz” YK 53/20
- bağırsız (ty) / taxça (tn) “leğensiz dolap” YK 55/6
- gelmeli (ty) / yoldan (tn) “gelmeli yoldan” YK 56 /7
- suvuq (ty) / suv (tn) “soğuk su” YK 56/9
- oruslu (ty) / gölek (tn) “Ruslu gömlek” YK 56/23
- alaşaraq (ty) / tuman (tn) “engin duman” YK 57/1
- burma (ty) / saçlı (tn) “burma saçlı” YK 58/1
- geñ (ty) / köpür (tn) “geniş köprü” YK 63/14
- biyik (ty) / batğıç (tn) “yüksek merdiven” YK 63/15
- çubarala (ty) / tastarın (tn) “Çubaralı şalın” YK 65/1-2
- güldey (ty) / çarxım (tn) “gül gibi vücudum” YK 66/23
- qalamday (ty) / qaşlarıñ (tn) “kalem gibi kaşların” YK 66/28
- tamaza (ty) / Yahiya Cammalov (tn) “saygıdeğer Yahya Cemalov” YK 69/4-5
- qaysı (ty) / yaqlısan (tn) “hangi yerlisin” YK 70/2
- ari (ty) / yanlıman (tn) “öte yanlıyım” YK 70/7
- qıyışıvlu (ty) / boyuñda (tn) “yakışıklı boyunda” YK 70/22
- aldınğı (ty) / qolyavluğum (tn) “önceki kolyavluğum” YK 72/23
- yazbaşıday (ty) / yay (tn) “bahar gibi yaz” YK 73/17
- qanatlı (ty) / qaraquş (tn) “kanatlı karakuş” YK 73/28
- talavlu (ty) / kökürekler (tn) “yaralı sineler” YK 74/5
- ullu (ty) / ziyanğa (tn) “büyük ziyana” YK 74/16
- xıylı (ty) / xor (tn) “hayli hor” YK 74/32
- aldınğıday (ty) / göz (tn) “önceki gibi göz” YK 75/2
- samarkavun (ty) / söz (tn) “başıboş söz” YK 75/5
- tatıvlu (ty) / dolma (tn) “şekerli dolma” YK 75/20
- yep yeñil (ty) / erenleni (tn) “hafifçe erkekleri” YK 78/16
- yeñsiz (ty) / qatın (tn) “geçimsiz kadın” YK 78/18
- tolu (ty) / yüg (tn) “dolu yük” YK 79/13
- gavur (ty) / qatın (tn) “gavur kadın” YK 79/18
- yaman (ty) / qatından (tn) “yaman kadından” YK 79/21
- artındağı (ty) / tapança (tn) “belindeki tabanca” YK 81/7
- şol (ty) / biy (tn) “o bey” YK 81/20

- buzulğur (ty) / Qansaral'da (tn) “bozulası Kansaral'da” YK 81/28
- yaman (ty) / olca (tn) “kötü kadın” YK 88/1
- batır (ty) / erge (tn) “yiğit ere” YK 88/1
- bir qaysı (ty) / yarğa (tn) “herhangi bir uçuruma” YK 88/3
- ol (ty) / batırğa (tn) “o yiğide” YK 88/13
- ennigi (ty) / zamanda (tn) “şimdiki zamanda” YK 92/21
- tübündegi (ty) / Arğumağın (tn) “altındaki Arğumak'ını” YK 96/4
- bir sari (ty) / tanlar (tn) “sarı tanlar” YK 110/1
- bir gök (ty) / axşamlar (tn) “gök akşamlar” YK 110/6
- qozuday (ty) / qurdaşlarım (tn) “kuzu gibi kardeşlerim” YK 124/11
- eki (ty) / inbaşım (tn) “iki omzumda” AŞ 22/5
- barı (ty) / sözleni (tn) “bütün sözlerin” AŞ 22/16
- ap ak (ty) / şarşav (tn) “ap ak perde” AŞ 26/10
- yarıq (ty) / yulduz (tn) “parlak yıldız” ÇY 19/8

b. Kumuk Türkçesinde tamlamayı sıfat-fiil veya sıfat-fiil grubu olan bir sıfat tamlamasında nesne, hareket niteliği ile tamamlanır.

- bu yıl bizge çıçgan etgen (ty) / xorluqnu (tn) “bu yıl bize farenin ettiği kötülüğü” YK 34/19
- qızıyaşlağa şavxal qurğan (ty) tuzaq (tn) “genç kızlara şavhalın kurduğu tuzak” YK 47/10
- Yırçı Qazaq'nı aytğan (ty) / sarınlar (tn) “Yırçı Kazak'ın söylediği sarınlar” YK 49/3-4
- ot tüşgen (ty) / tavlار (tn) “ateş düşmüş dağlar” YK 49/22
- tamurlanğan (ty) / terek (tn) “kökleşen ağaç” YK 50/11
- menden ayrılğan (ty) gece (tn) “benden ayrıldığın gece” YK 50/27
- bolup bolmas (ty) işlege (tn) “olur olmaz işlere” YK 51/27
- sen girmegen (ty) / üyleni (tn) “sen girmeyen evlerin” YK 53/18
- avmayğan (ty) / tav (tn) “yıkılmayan dağ” YK 53/25
- sen salğan (ty) / buz (tn) “koyduğun buz” YK 54/8
- yurüygeniñ (ty) / yol (tn) “yürüdüğün yol” YK 54/9
- bavğa bitgen (ty) / gül (tn) “bağda biten gül” YK 55/2

- Xanıka degen qızğa yazğan (ty) / şi'ru (tn) “Hanıka denilen kıza yazdığı şiir” YK 56/4-5
- sen turağan (ty) / elleni (tn) “oturduğun yerleri” YK 60/19
- sensiz görgen (ty) / günleni (tn) “sensiz gördüğüm günleri” YK 64/3
- olturğan (ty) / şancalıñdan (tn) “oturduğu şancaldan” YK 65/10
- bolup bolmas (ty) / cennetden (tn) “olur olmaz cennetden” YK 65/18
- sen gelegen (ty) / yolağa (tn) “senin geldiğin yollara” YK 66/16
- xamur salağan (ty) / çara (tn) “hamur konulmuş tekne” YK 68/1
- qazaq degen (ty) / ulan (tn) “kazak denen oğlan” YK 70/19
- esim cıymas (ty) / iş (tn) “aklım almaz iş” YK 75/29
- qalacaq (ty) / zatğa (tn) “kalan şeye” YK 78/5
- at ozmağan (ty) / çaltından (tn) “at geçmemiş semtinden” YK 79/22
- çüymege alğan (ty) / qırğıy (tn) “uçmaya hazır şahin” YK 82/12
- bolmacaq (ty) / yerge (tn) “olmayacak yere” YK 83/2
- kadirlengen (ty) / soltanım (tn) “kadirlenen sultanım” YK 83/13
- qadalğan (ty) / dertleriñge (tn) “başa gelmiş dertlerine” YK 84/16
- balta otmes (ty) / çor (tn) “balta kesmez zorluk” YK 84/18
- esden getmes (ty) / zat (tn) “akıldan çıkmaz şey” YK 86/4
- sılv yengen (ty) / sınğa (tn) “hafif eskimiş mezar taşına” YK 87/7
- yerine göre aytğan (ty) / sözler (tn) “yerine göre söylediği sözler” YK 90/2
- iyergen (ty) / avruvlağa (tn) “yazılmış belalara” YK 94/2
- alğasağan (ty) / gişini (tn) “aceleci kişinin” YK 96/8
- sılalmağan (ty) / boş yürek (tn) “sınanmamış boş yürek” YK 98/7
- buzğa minse büdüremes (ty) / er (tn) “buza çıksa kaymayacak er” YK 98/30
- çançılğan (ty) / macar oqğa (tn) “saplanan sivri oka” YK 100/8
- çilledey çırmavuşğa çiriygen (ty) / çınarlağa (tn) “çileyle sarılmaktan çürümüş çınarlara” YK 100/12-13
- çıq tiygen (ty) / qağızlar (tn) “çığ diyen kağıtlar” YK 100/15
- qarağaylar batar (ty) / sel (tn) “Karaçamlar batıran sel” YK 105/2
- çapğan gün aziz canın ayayğan (ty) / yamanlağa (tn) “gereğinde aziz canını gizleyen kötülere” YK 109/14

- erenleni barın birdey göregen (ty) / şu işleğe (tn) “erenlerin hepsinin birden gördüğü şu işlere” YK 126/19-20
- başıbizdan getgen (ty) / qıyın halla (tn) “başımızdan geçen zahmetli hâller” YK 146/21
- denizleyin dert tarqalmas (ty) / yollardan (tn) “deniz gibi dert dağılmaz yollardan” YK 158/13
- başğa sıymas (ty) / ters namuslar (tn) “başa sığmaz ters namuslar” YK 175/10
- yaynap çıqğan (ty) / bulağ (tn) “kaynayıp çıkan pınar” YK 192/1
- sıypap giygen (ty) / işim (tn) “düzeltip giydiğin kefen” YK 212/9
- bir günahsız biz çeçegen (ty) / azab (tn) “hiç günahsız çektiğimiz azap” YK 223/7
- oramlanı gesip etgen (ty) / çali (tn) “geçitleri kapatmış çalı” YK 225/22
- eki gözsüz davdan ahlege kaytğan (ty) / atan (tn) “kör savaştan yuvasına dönmüş atan” AŞ 12/9-10
- atañnı atına yes bolğan (ty) / bugün (tn) “atanın adına sahip olduğun bugün” AŞ 12/18
- suv çayğan (ty) / satırlanı (tn) “suyun yıkadığı satırları” AŞ 14/16
- yeryüzünde tartmacak (ty) / bir mizan (tn) “yeryüzünde çekmeyecek bir terazi” AŞ 22/6
- hazirlik gör! degen (ty) / ses (tn) “hazırlık gör! diyen ses” AŞ 32/18
- harşı teren salınğan (ty) / avlagım (tn) “sabanı derin salınan bozkırım” AŞ 34/18
- ayavsuz taptağan (ty) / ayavlu yerim (tn) “merhametsizin tepelediği sevgili yerim” AŞ 38/10-11
- çakda bir göz ilmeygen (ty) / kültüs santlık (tn) “zamanında bir göz asmayan kül renkli kayıtsızlık” AŞ 40/23-24
- kep alğan (ty) / yeri (tn) “keyif aldığı yeri” AŞ 48/18
- oy kurğan (ty) / yeri (tn) “hayal kurduğu yeri” AŞ 48/19
- Bozigit’in görgen (ty) / Sahipcamal (tn) “Bozyiğid’i gören Sahipcema!” AŞ 98/3
- suvsuz yaşap bola decek (ty) / bir can (tn) “susuz yaşanabilir diyecek bir can” AŞ 114/17-18

- men yaşirtgın tökgen (ty) / neçe gözyaş (tn) “benim gizlice döktüğüm nice gözyaşı” AŞ 122/2
- batsa çıkmaz (ty) / denizlere (tn) “batılma çıkmaz denizlere” AŞ 124/11
- yardan atılğan (ty) / adam (tn) “uçurumdan atılan adam” AŞ 130/5-6
- senden yol izlep çıkğan (ty) / yolavçu (tn) “senden yol arayıp çıkmış yolcuym” AŞ 156/5-6-7
- özengige ayaq başğan (ty) / batırın (tn) “üzengiye ayak basan o yiğidin” SAS 5/5
- sen bizge beregen (ty) / qudratğa (tn) “seni bize veren kudrete” SAS 5/29
- avletleri tüzgelgen (ty) / gişiğe (tn) “evlâtları yetişen kişiye” AA 14/8
- anasın yılatğan (ty) / avletden (tn) “anasını ağlatan evlâttan” AA 15/10
- bulğanışıp aqğan (ty) / suvğa (tn) “kaynayıp akan su” AA 16/29
- kök terbenese terbenmes (ty) / temirqazıq (tn) “gök kımıldasa da kımıldamayan demir kazık” AA 25/13
- başı yançılmağan (ty) / yılan (tn) “başı ezilmeyen yılan” AA 40/11
- iş etmege bacarmayğan (ty) / gişi (tn) “iş yapmayı beceremeyen kişi” AA 47/32
- ebin tapğan (ty) / qatın (tn) “işini bilen kadın” AA 52/6
- haqıl bulan alınmağan (ty) / mal (tn) “akıl ile alınmayan mal” AA 54/32
- başıng almayğan (ty) / zatnı (tn) “aklının almadığı şeyi” AA 58/6
- yaşavdan kep almayğan (ty) / gişiğe (tn) “hayattan tat almayan kişiye” AA 83/1
- adilsiz tögülgen (ty) / qan (tn) “haksız dökülen kan” AA 86/3
- yalğan bulan saplanğan (ty) / zat (tn) “yalan ile takılan şey” AA 91/7
- gün az giregen (ty) / yerge (tn) “güneş az giren yere” AA 93/24
- analardan osal tuvğan (ty) / ulannı (tn) “analardan korkak doğan oğlanı” AA 116/2
- geç gelgen (ty) / qonag (tn) “geç gelen konuk” AA 122/4
- malğa qazılğan (ty) / quyu (tn) “mala kazılan kuyu” AA 124/10
- sağağa salğan (ty) / eşek (tn) “ham toprağa bırakılan eşek” AA 124/28
- aqçağa satılğan (ty) / adam (tn) “parayla satılan adam” AA 127/5
- aldına tüşgen (ty) / qara ögüz (tn) “önüne düşen kara öküz” ÇY 37/9

- ton giygen (ty) / yüz qart (tn) “elbise giymiş yüz ihtiyar” ÇY 70/10
- alıp getegen (ty) / küyü (tn) “alıp giden keyfi” ÇY 89/2
- anası etgen (ty) / üyden (tn) “anasının yaptığı evden” ÇY 97/8

c. Kumuk Türkçesinde unsurlarının biri kelime grubu olan sıfat tamlaması örnekleri bulunur.

- xıylı xıylı (ty) / yerleni (tn) “hayli hayli yerleri” (tamlayan: tekrar grubu) YK 32/12
- gök çubarlı (ty) / çıçğanlağa (tn) “gök alalı farelere” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 34/15
- ariv de ariv (ty) / qaşlar (tn) “güzel de güzel kaşlar” (tamlayan: bağlama grubu) YK 36/26
- bir (ty) / yılğınlı toğay (tn) “bir yılğınlı vadi” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 44/13
- içi tolup (ty) / suv (tn) “içi dolu su” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 44/14
- qaşiq çaqı (ty) / qanım (tn) “kaşık kadar kanım” (tamlayan: edat grubu) YK 44/22
- qol aylanıp etmes yimik (ty) / belin (tn) “kol dolanıp yetmeyecek gibi belin” (tamlayan: edat grubu) YK 44/24
- taymas yimik (ty) / elin (tn) “kaymaz gibi elin” (tamlayan: edat grubu) YK 44/26
- sibirtki çaqı (ty) / sazan (tn) “süpürge kadar sazan” (tamlayan: edat grubu) YK 46/1
- batman batman (ty) / bal (tn) “batman batman bal” (tamlayan: tekrar grubu) YK 53/1-2
- on tümen (ty) / aqça (tn) “on tümen akçe” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 55/8
- gesek gesek (ty) / bulut (tn) “parça parça bulut” (tamlayan: tekrar grubu) YK 56/1-2
- yağası qat qat (ty) / halat (tn) “yakası kat kat elbise” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 56/14-15

- burma burma (ty) / temirni “burma burma demiri” (tamlayan: tekrar grubu) YK 58/27
- meni yimik (ty) / zarlağa (tn) “benim gibi darlara” (tamlayan: edat grubu) YK 62/17
- tek qanatsız (ty) / qaz (tn) “tek kanatsız kaz” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 71/4
- nemqoray (ty) / bir dos (tn) “lakayt bir dost” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 75/34
- neçaqı türlü (ty) / canlar (tn) “ne kadar türlü canlar” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 80/8
- bulay (ty) / alamat iş (tn) “böyle alâmet iş” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 80/9
- yüz elli miñ (ty) / yıl (tn) “yüz elli bin yıl” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 80/11
- arsarsız (ty) / eki tabun (tn) “korkusuz iki sürü” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 82/1
- quşday aziz (ty) / canlanı (tn) “kuş gibi aziz canları” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 82/7
- eki (ty) / başğa iş (tn) “iki başka iş” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 88/8
- avzundağı (ty) / azav tişi (tn) “ağzındaki azı dişi” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 88/10
- ondan yaman (ty) / iş (tn) “ondan kötü iş” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 88/13
- menden qayrı (ty) / neme (tn) “benden gayri bir şey” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 90/11
- ol (ty) / haqılsız balamanın (tn) “o akılsız kavalını” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 92/33
- üç balyam (ty) / tamaküğe (tn) “üç deste tütüne” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 105/19
- ne xıyalı (ty) / yaş (tn) “ne hayalli genç” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 124/3

- qışğa ayaqlı (ty) qızlağa (tn) “kısa bacaklı kızlara” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 126/16
- altıncı (ty) / Artluk tavidan (tn) “altıncı Artluk Dağ’dan” (tamlanan: sıfat tamlaması) YK 138/4
- geçelerdey şavlası yoq (ty) / gün (tn) “geceler gibi ışısız gün” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 148/21
- şavlası yoq (ty) / günler (tn) “ışığı yok günler” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 182/23
- biçimi yırıq (ty) / yeñliler (tn) “biçimi yırtık yeñliler” (tamlayan: sıfat tamlaması) YK 186/22
- gül terekli (ty) / bavlanı (tn) “gül ağaçlı bağların” (tamlayan: kısaltma grubu) YK 206/2
- şo (ty) / eki inbaşım (tn) “şu iki omuzum” (tamlanan: sıfat tamlaması) AŞ 22/7
- sütdey ak (ty) / özün (tn) “süt gibi ak özünü” (kısaltma grubu) AŞ 26/19
- allı güllü (ty) / yaşavnu (tn) “allı güllü hayatın” (tamlayan: kısaltma grubu) AŞ 28/15
- güzel ve kür (ty) / külküsü (tn) “güzel ve cesur gülüşü” (tamlayan: bağlama grubu) AŞ 96/13-14
- yalgan yala (ty) / sözlerden (tn) “yalan yanlış sözlerden” (tamlayan: tekrar grubu) AŞ 138/5
- ne (ty) / sırlı yol (tn) “ne sırlı yol” (tamlanan: sıfat tamlaması) AŞ 172/13-14
- aldındağı (ty) / gümüş minçada (tn) “altındaki gümüş tepside” (tamlanan: sıfat tamlaması) SAS 82/6
- yüzümdegi (ty) / yüz türlü boyavlar (tn) “yüzümdeki yüz türlü boyalar” (tamlanan: sıfat tamlaması) SAS 118/ 4
- bir barmaq (ty) / tasma (tn) “bir parmak tasma” (tamlayan: sıfat tamlaması) AA 24/11
- eki (ty) / ayrı yolğa (tn) “iki ayrı yola” (tamlanan: sıfat tamlaması) ÇY 20/21
- bir (ty) / osal buzav (tn) “bir zayıf buzağı” (tamlanan: sıfat tamlaması) ÇY 31/6

- qart qolundağı (ty) / turnamalar (tn) “yaşlı elindeki dürbünler” (tamlayan: sıfat tamlaması) ÇY 130/11
- yangı va yamavlu (ty) /gölekler (tn) “yeni ve yamalı gömlekler” (tamlayan: bağlama grubu) ÇY 176/2

ç. Kumuk Türkçesinde her iki unsurun da kelime grubu olduğu sıfat tamlaması örnekleri bulunur.

- üyden bergen (ty) / on beş manat xarcıbiz (tn) “evden verilen on beş manat harcımız” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 34/12
- çıçgan degen (ty) / bir canavar can (tn) “sıçan denen bir canavar can” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 34/32
- onu yaşirtğınlatıp mısğıllayğan (ty) / güçlü ve teren manalı bir neçe yırlar (tn) “onu gizleyip yaptıklarını alaya alan güçlü ve derin manalı pek çok yırlar” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 44/2-3-4
- Abumuslim’ni ornuna qalğan (ty) / Şamsutdin Şavxal (tn) “Ebü Müslüm’ün yerine geçen Şemsettin Şavhal” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: birleşik isim grubu) YK 44/6
- mollanı manasız va paydasız sözlerine tınlamağa süymegen (ty) / Yırçı Qazaq (tn) “mollanın manasız ve faydasız sözlerini dinlemeyi sevmeyen Yırçı Kazak” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: birleşik isim grubu) YK 46/2-3
- sandıq başda (ty) / altı alma (tn) “sandık başında altı elma” (tamlayan: eksiz isim tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 54/5
- Xanika atlı (ty) / bir qız (tn) “Hanika adlı bir kız” (tamlayan: kısaltma grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 56/12-13
- sütten ariv (ty) / aq qaşiq (tn) “sütten güzel ak kaşık” (tamlayan: kısaltma grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 72/18
- qarağaydan etgen (ty) / dörtgül taqtağa (tn) “ağaçlardan ettiği dörtgül tahtaya” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan sıfat tamlaması) YK 144/10
- quzğun atlı (ty) / xor quşlar (tn) “kuzgun adlı hor kuşlar” (tamlayan: kısaltma grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 217/15
- bir gözlü (ty) / eki tübek (tn) “bir gözlü iki tüfek” (tamlayan: kısaltma grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) YK 218/12

- güçsüzlüğüm yaşıragan (ty) / bir iklik (tn) “güçsüzlüğümü gizleyen bir kuytu köşe” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) AŞ 10/12-13
- saga bergen (ty) / ak sütüm (tn) “sana verdiğim ak sütüm” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) AŞ 52/19
- minmaraga örlenip, Orak Ayga sermenip biyyigen kara çaçlı kız “minareye tırmanıp Orak Ay’a takılıp dans eden kara saçlı kız” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) AŞ 82/7-8-9
- tav tüplerdegi (ty) / Qumuq yurtlarımızda (tn) “dağ diplerindeki Kumuk yurtlarımızda” (tamlayan: eksiz isim tamlaması, tamlanan: belirtisiz isim tamlaması) SAS 4/2-3
- sağa inanğan (ty) / o quş (tn) “sana inanan o kuş” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) SAS 40/3-4
- atğa minip olturğan (ty) / túbündegi yarevke (tn) “ata binip oturan dibindeki dalkavuğa” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) (ÇY 26/6-7
- sanav va hisap bulan ayılğan (ty) / çeçegen yomaqlar (tn) “sayı ve hesap ile söylenip seçilen masallar” (tamlayan: sıfat-fiil grubu, tamlanan: sıfat tamlaması) ÇY 109/2-3

d. Kumuk Türkçesinde bir sıfat tamlamasında, ismi niteleyen aynı türden birden fazla sıfat unsuru bulunabilir.

- cavharlı (ty) ala (ty) / tayaq (tn) “cevherli, ala dayak” YK 36/5
- yer yessi (ty) Qızıl maçıy (ty) / Asevden (tn) “yer sahibi kızıl şapkalı Asev’den” YK 40/2
- giççi (ty) yılan xasiyatlı (ty) aç sülük (ty) / Şamsutdin (tn) “küçük, yılan karakterli, aç sülük Şemsettin” YK 44/9
- botekeli (ty) boz (ty) / yuvşan (tn) “yumuşak, buz minder” YK 58/19
- talaysızğa tiyegen (ty) meni yimik neçeler yalınına güyegen (ty) sönmeygen (ty) / otdur (tn) “talihsiz dokunan, benim gibi niceler ateşine yanan sönmeyen ateş” YK 64/ 15-16
- çeçekleri beçigen (ty) suvsuz (ty) qurğağ (ty) / yaz (tn) “çiçekleri sararmış, susuz, kuru yaz” YK 71/5-6
- tergevsüz (ty) / dev (ty) perinjen (tn) “dikkatsiz,dev periden” YK 72/21

- qudratlı (ty) güçlü (ty) / Allah (tn) “kudretli, güçlü Allah” YK 82/6
- azav (ty) bolat (ty) / tiş (tn) “azı, keskin diş” YK 88/9
- yarayğan (ty) yaxşı (ty) / igit (tn) “faydalı, iyi yiğit” YK 96/12
- bu dünyanı halın günün bilegen (ty) bir xudaynı buyruq haqın tölegen (ty) dünyada payın alıp ölegen (ty) / ol batırğa (tn) “bu dünyanın hâlini gününü bilen, bir Allah’ın emir hakkını ödeyen o yiğide” YK 118/25-26
- bal tirevlü (ty) ullu (ty) / cıyın (tn) “bal tatlısı, ulu sohbet” YK 122/7
- yabulu (ty) qara (ty) / atlağa (tn) “zayıf, kara atlara” YK 124/26
- yamavlu (ty) qara (ty) / cepgen (tn) “yamalı, kara cepken” YK 124/27
- savlay tutup gömegen (ty) qızqardaşlar xorluq bulan ölegen (ty) / devür (tn) “sağken tutup gömen, kız kardeşler horluk ile ölen devir” YK 132/12-13
- qalqısı sınıq (ty) qıyıvu qıyma (ty) / çal (tn) “çatısı kırık, kıyısı kıyma çit” YK 144/21
- qılıqları qıyra bolup yatmağan (ty) aytğan sözü bir birine batmağan (ty) / qızqardaş (tn) “huylarını güzel edip yatmayan, denen sözü birbirine batmayan kız kardeş” YK 150/ 17-18
- gezmeli (ty) güzel (ty) / günler (tn) “gezmeli, güzel günler” YK 150/23
- saga aytagan (ty) saga aytar (ty) / sözlerim (tn) “sana söylenen, sana söylediğim sözlerimi” AŞ 106/8-9
- karavları güncülü (ty) zek (ty) / gözlerden (tn) “bakışları iftiracı, keskin gözlerden” AŞ 138/6
- kızıl (ty) tatlı (ty) / balalar (tn) “kızıl, tatlı çocuklar” ÇY 64/10

e. Kumuk Türkçesinde birden fazla isim unsuru da bir sıfat unsuru ile nitelenebilir.

- aylanğan (ty) / qış (tn) yazı (tn) “dolanan kışı, yazı” YK 152/6
- saburluknu buyrugun sabur kütgen (ty) baş enkeytgen (ty) / har günüm (tn) har sahatım (tn) “sabrın emrine sabreden, baş eğan her günüm, her saatim” AŞ 68/22-23
- men ötmegen (ty) / örlükler de (tn) zindanlar da (tn) “benim gelip geçmediğim nice yücelikler de, zindanlar da” AŞ 86/9-10

- kağızdağı (ty) / belgiler (tn) hızlar (tn) “mektuptaki işaretler, çizgiler” SAS 12/19
- gelecekge baqğan (ty) / umutlar (tn) xıyallar (tn) “geleceğe bakan umutlar, hayaller” AA 6/14-15

2.3. Sıfat-Fiil Grubu

Kumuk Türkçesinde kullanılan bazı sıfat-fiil eklerinin Türkiye Türkçesinde kullanılan karşılıklarının aynı olmaması, sıfat-fiil grubunda karşımıza çıkan temel farklılıklardan biridir. Kumuk Türkçesinin sıfat-fiil ekleri şunlardır: -Ar, -Ir, -mAs, -AğAn, -yğAn, -ğAn, -(A)cAq.

a. Kumuk Türkçesinde sıfat-fiil grubu, geniş zaman sıfat-fiili (-Ar, -Ir, -mAs) ile kurulabilir. -Ar ve -Ir sıfat-fiil ekleri çok sık kullanılmaz. Daha çok olumsuz şekli olan -mAs sıfat-fiil eki kullanılır.

-Ar sıfat-fiil eki ile kurulan sıfat-fiil grubu

- *Gesek gesek bulutnu yastuq eter* bar miken? “Parça parça bulutu yastık eden var mı ki?” YK 58/15
- *Botekeli boz yuvşan, başın atar* bar miken? “Yumşak, buz mindere başını koyan var mı ki?” YK 58/19
- *Burma çaçlı arivnü alıp qaçar* bar miken? “Burma saçlı güzeli alıp kaçan var mı ki?” YK 58/31

-Ir sıfat-fiil eki ile kurulan sıfat-fiil grubu

- *Emen bulan güyriüçnü için alır* bar miken? “Meşe ile gürgenin içini alan var mı ki?” YK 58/23
- *Burma burma temirni burup salır* bar miken? “Burma burma demiri burup koyan var mı ki?” YK 58/27

-mAs sıfat-fiil eki ile kurulan sıfat-fiil grubu

- *Qol aylanıp etmes* yimik belin bar. “Kol dolanıp yetmeyecek gibi belin var.” YK 44/24
- *Oñ butuñda taymas* yimik elin bar. “Sağ bacağında kaymaz gibi elin bar.” YK 44/25
- *Esim cıymas* iş gördüm. “Aklım almaz iş gördüm.” YK 75/31
- *Qarağaydan balta otmesdey* çor tabar. “Balta kesmez ağaç gibi zorluklar bulur.” YK 84/18
- *Esden getmes* zat bulan qayğıdan, dertden tolma. “Akıldan çıkmaz şey ile kayğıdan, dertten olma.” YK 86/4
- *Bu balahnı teñirinden görmesni* cığar canı yetişmesin salahğa. “Bu belayı Tanrıdan görmeyenin çıksın canı yetişmesin salaha.” YK 140/29
- *Tavuşundan taymas* yimik yas da bar. “Sözünden dönmez gibi yas da var.” YK 142/22
- Bu gavurlar *başdan taymas* hal da bar. “Bu gavurlarda baştan gitmez hâl de var.” YK 144/26
- *Denizleyin dert tarqalmas* yollardan, kısas qopğan xalq bara. “Deniz gibi dert dağılmaz yollardan, kısas yapmaya halk varır.” YK 158/13
- *Ölgençege esden* taymas tüyün bar. “Ölene kadar akıldan gitmez düğüm var.” YK 166/10
- *Kökürekden getmes* yimik dert bolğan. “Yürekten gitmez gibi dert olmuş.” YK 166/12
- *Çul bermes* gözler izletdi. “Çul vermez gözler arattı.” SAS 75/11
- Qılıq biler gişige qaymaq bolur bu dünya, *qılıq bilmes* gişige qıyın bolur bu dünya. “Ahlâklı kişiye kaymak olur (veya kıymetlidir) bu dünya, ahlâksız kişiye zor olur bu dünya.” AA 18/19
- *Zamanında çañ çığarmas* erlege qartlığında qala buzsa inanmas. “Zamanında toz koparmayan erlere ihtiyarlığında kale yıksa inanılmaz.” AA 24/25

b. Kumuk Türkçesinde sıfat-fiil grubu, şimdiki zaman sıfat-fiil eki (-AğAn, -yğAn) ile de kurulur. Ünsüzle biten fiillerden sonra -AğAn, ünlüyle biten fiillerden sonra -yğAn varyantları kullanılır.

-AğAn sıfat-fîil eki ile kurulan sıfat-fîil grubu

- *Qaytarılğan tüşümnü aslam payı özüne tüşegenge* de qanmayalı Asev, çaq çaqda xaparsızdan bir xıylı yuvuqların da cıyıp gelip olanı barın yoğun aşap içip gete bolğan. “Paylaşma sırasında arslan payı kendine düştüğü hâlde kanmayan Asev, zaman zaman habersizce bir hayli arkadaşını da toplayarak gelip onların varını yoğunu yiyip içip gitmiş.” YK 40/4
- *Xamur salağan* çara, uvalsın para para. “Hamur konulmuş tekne, ufalsın parça parça.” YK 68/2
- *Yurt yağalap barağan*, Aqtaşday ağım miken? “Yurt tutulup varılan, Aktaş’ın yolu mu ki?” YK 70/4
- *Yoldan ötüp barağan* bir at bolğan baxana. “Yoldan geçip giden bir at olmuş bahane.” YK 80/29
- *Oçarlarda maqtanağan* erler köp, olanı nesi başğa qatından? “Ortalıkta böbürlenen erler çok, onların nesi başka kadından?” YK 108/4
- *Erkekbiz dep turağanlar* qayda yoq? “Erkeğiz deyip duranlar nerde, yok?” YK 108/13
- *Bu dünyanı halın günün bilegen, bir xudaynı buyruq haqın tölegen, dünyada payın alıp ölegen* ol batırğa xuday nalat eter mi? “Bu dünyanın hâlini gününü bilen, bir Allah’ın emir hakkını ödeyen, dünyada payını alıp ölen o yiğide Allah lânet eder mi?” YK 118/25-26-27
- *Erenleni barın birdey göregen* şu işlege meni biyim, yanabız da güyebiz. “Erenlerin hepsinin birden gördüğü şu işlere benim beyim, yanarız da eririz.” YK 126/19
- *Devür nedir savlay tutup gömegen, qızqardaşlar xorluq bulan ölegen?* “Devir nedir sağken tutup gömen, kız kardeşler horluk ile ölen?” YK 132/12
- *Gezegegen bulan alay sütegen, süzelişip sırtlı arqağa bitegen*, tünegün bar er ulanlar bugün yoq. “Gezeğen ile böyle süteğen, dizilip sırtlı arkaya biten, her zaman olan er oğlanlar bugün yok” YK 252/25
- *Tünegün bar er ulanlar bugün yoq, yoluqğanda gönürevler etegen.* “Her zaman olan er oğlanlar bugün yok, karşılaşıncı şimşekler çaktıran.” YK 252/28

- *Güçsüzlüğüm yaşırağan* bir iklik. “Güçsüzlüğümü gizleyen bir kuytu köşe.” AŞ 10/12
- *Yaşgarıp gelegen* hisni, umutnu yağuru suğara. “Yeşerip gelen hissi, umudun yağmuru sular.” AŞ 14/11
- *Surat etegen* kağızıñ ağıaraday küstüne. “Resim yaptığın kağıdın ağarmış gibi inliyor.” AŞ 36/5
- *Tıñlay, yeller alıp gelegen* qaranayını sesine. “Kulak verir, yellerin alıp getirdiği kavalın sesine.” AŞ 154/11
- *Özüne abur süyegen* gişi özü de abur etsin. “Kendisine saygı gösterilmesini isteyen kişi, kendisi de saygı göstere.” AA 19/12
- *Qatınnı xadirin bilegen* erge qatın erkeler. “Kadının kadrini bilen kocaya kadın şımarır.” AA 34/6
- *Gün az giregen* yerge doktor köp girer. “Güneş az giren yere doktor çok girer.” AA 93/24
- *Savğatğa berilgen* zat ömürlükge saqlanağan hisaptır. “Hediye verilen şey ömür boyu saklanan hesaptır.” AA 128/21
- *Onu geçindiregen* biyke, toqtamay gözyaş töge. “Onu geçindiren beye, durmadan gözyaşı döker.” ÇY 70/11
- *Uçup barağan* quşnu arqasında nalı bar. “Uçup giden kuşun arkasında nalı var.” ÇY 76/9
- *Daim yamanlıqğa beslenip turağan* han bolğan. “Daima kötülükle beslenip duran han olmuştur.” ÇY 146/17
- *Toyğa barağan* kızlar daraylağa çırmalı. “Düğüne giden kızlar ipeklere sarılır.” ÇY 163/1

-yğAn sıfat-fiil eki ile kurulan sıfat-fiil grubu

- *Kirişleyin gözden taymayğan*, küylenegen gül avuzlu til gerek. “Kiriş gibi gözden çıkmayan, gül ağızlı dil gerek.” YK 98/21
- *Çilledey çırmavuqğa çiriygen* çınarlağa oşama. “Çileyle sarılmaktan çürümüş çınarlara benzeme.” YK 100/12

- *Çapğan gün aziz canın ayayğan* yamanlağa Allah'ını min nalatı. “Gereğinde aziz canını gizleyen kötülere Allah'ın bin lâneti.” YK 109/12
- *İş gelgende atlanmayğan* naslanı, şunca mulay ne xıyalı bar eken? “İş gelince fırlamayan pislerin şöyle böyle ne hayali vardır ki?” YK 114/14
- Anası ölgür şo erlege malsız dep, şo dünyada *qız bermeygen* yer de bar. “Anası ölsün şu erlere malsız deyip, şu dünyada kız vermeyen yer de var.” YK 126/15
- *Qaralanı sütdəy aqlayğan*, qarañığa yarıq bergen nur terek. “Karaları süt gibi aklayan, karanlığa ışık veren nur ağaç.” YK 246/6
- *Şaytanlanı şat etmeygen* nartlağa. “Şeytanları sevindirmemiş kahramanlardır.” YK 168/1
- *Suvsuz, otsuz qaynayğan, tolqunu taviday oynayğan*, dünya degen aççı deñizdir. “Susuz, ateşsiz kaynayan, dalgası dağ gibi oynayan, dünya denen acı denizdir.” YK 250/13-14
- *Bizge ömür tileygenler* köp bolsun! “Bize ömür dileyenler çok olsun!” YK 252/30
- *Çakda bir göz ilmeygen* kültüs santlıq yeley altı sanımnı. “Zamanında bir göz asmayan kül renkli kayıtsızlık ele geçirir altı duyumu.” AŞ 40/23
- *Minmarağa örlenip Orağ Ayğa sermenip biyiygen* kara saçlı qız bar. “Minareye tırmanıp, Orak Ay'a takılıp dans eden kara saçlı kız var.” AŞ 82/7-8
- *Yaşav yolun başlayğan* yerni üstün gezeydir. “Hayat yoluna başlayan yerin üstünü gezer.” AŞ 162/6
- *Yumuş bitdirmeygen* xonşu maqtalmas. “İş bitirtmeyen komşu övülmez.” AA 36/30
- *İş etmege bacarmayğan* gişi köp söyler. “İş yapmayı beceremeyen kişi çok konuşur.” AA 47/32
- *Mañalayın terletmegen* mal bolmas. “Alnını terletmeyen mal, mal olmaz.” AA 49/17
- *Özünden ötme bolmayğan* tav yoq, yahlansañ ötersen. “Geçilmeyen dağ yok, sebat edersen geçersin.” AA 50/2

- *Yırtıqni tikmeygen* qatın alğınça, yıllar bulan boydaq tur. “Yırtık dikmeyen kadın alacağına yıllar boyu bekâr dur.” AA 73/9
- *Yaşavdan kep almayğan* gişiğe baylıq neger tarıq? “Hayattan tat almayan kişiye zenginlik ne gerek?” AA 83/1
- *Çarxına tınglayğan* çarçımsız, çarıqlanı nallısına da nas dey. “Bedenini dinleyen yaramaz, çarıklarının nallısına pis der.” AA 95/1
- *Bir ayıpsız gişini başın çırmayğan* gezikler bolğan. “Bir hatasız kişinin başını kıvıran nöbetler olmuş.” ÇY 147/18

c. Kumuk Türkçesinde geçmiş zaman sıfat-fiili (-ğAn) ile kurulan kelime grupları bulunur. Bu ekin kullanımı oldukça yaygındır.

- *Hisap etmey aşalağan* aşıbız, *çığışımız* bulan *yalçımız*, *üyden bergem* onbeş manat xarcımız. “Karşılama yenilen aşımızı, zahmet ile sıkıntımız, evden verilen on beş manat harcamız.” YK 34/12
- *Gündüzler çaçğan* urluqnu, *geçeler çıçğan* taladı. “Gündüzlerde saçılan tohumu, gecelerde fare talan etti.” YK 34/13
- *Denizden çıqğan* may çabaqday tayaran tiyse ölegen. “Denizden çıkan balık gibidir, yavaşça dokunsan ölen.” YK 34/28
- Şo yırları sayılı xalqını arasında *Yırçı Qazaqni qaytmas Sibirlige yibergen degen* xabarlar bar. “Halkın arasında Yırçı Kazak bu yırları yüzünden dönülmez Sibirya’ya gönderilmiş denemeler var.” YK 44/5
- *Abumuslim’ni ornuna qalğan* Şamsutdin Şavxal etegen ondan da beter zulmulanı görgende, Yırçı Qazaq bulay aytğan dey. “Ebu Müslüm’ün yerine geçen Şemsettin Şavhal’in ondan da beter zulümlerini gördüğünde Yırçı Kazak şöyle söylemiş denir.” YK 44/6
- *Mollanı manasız va paydasız sözlerine tınlamağa süymegen* Yırçı Qazak, sibirtkini de soğup hucura üyde bulay degen. “Mollanın manasız ve faydasız sözlerini dinlemeyi sevmeyen Yırçı Kazak, süpürgeyi yere çalıp hücre evinde şöyle demiş.” YK 46/2-3
- Barı da zat bar Qazaq’ını esinde, ahları da xalq töleygen yasaqını, gözyaşlar da bar *esinden taysayğan*, qızıyaşlağa şavxal qurğan tuzaqını. “Her şey var

Kazak'ın hatırında, ahları da halkın çektiği çilenin, gözyaşları da var aklından çıkmayan, genç kızlara şavhalın kurduğu tuzağın.” YK 47/8

- *Çaqsız ölgen ulanlağa qazılğan* qaburlar da bar esinde Qazaq'ını. “Zamansız ölen yiğitlere kazılan kabirler var aklında Kazak'ın.” YK 47/11
- *Ot güydürgen* sav bolup, *dos güydürgen* sav bolmas. “Ateş yakan sağ olmuş, dost yakan sağ olmaz.” YK 49/18
- Men seni süygen edim, *canıma yarağanğa*. “Ben seni sevmiş idim, canıma yakıştığında.” YK 50/13-14
- Xum üyrülüp taş yavsun, *özgege qarağanğa*. “Kum kaynayıp taş yağsın, ellere baktığında.” YK 50/15-16
- *Ülkeden aylanğanğa* ülgü tabulmay qalmas. “Ülkeden ayrılana hasret çekilmeden olmaz.” YK 50/20-21
- *Oylaşmay etgen* işge barmaq xabulmay qalmas. “Düşünmeden yapılan işe parmak ısırılmadan kalmaz.” YK 50/22
- Yurekge balğam eken, *doğsa baqğan* tereze. “Yüreğe melhem imiş, dosta bakan pencere.” YK 52/6
- *Tavğa yavğan* kar miken? “Dağa yağan kar mı ki?” YK 54/13
- Şu dünyanı üstünde *bizdey bolğan* bar miken? “Şu dünyanın üstünde bizim gibi var mı ki?” YK 54/14-15
- Yıbav da neger tarıq, *mendey içi güygene*. “Eğlence neye gerek, benim gibi içi yanana.” YK 60/23-24
- *Geçe yavğan* göbük qar. “Gece yağan köpük kardır.” YK 66/25
- Bu sarınları *Endireyli yüz yıllar yaşağan* tamaza Yahiya Cammalov, *özleni yurtunda bolğan* bir toyda Yırçı Qazaq aytağanını görüp eşitip, esinde saqlağan. “Bu sarınları Endireyli, uzun yıllar yaşayan tamaza Yahya Cemalov, kendi köyünde olan bir düğünde Yırçı Kazak'ın söylediğini işitmiş ve hafızasında saklamış.” YK 69/4-5-6
- *Avzundan çıqğan* sözüñ, tatıvlu dolma yimik. “Ağzından çıkan sözün, şekerli dolma gibidir.” YK 75/19
- Yaman qatından çabıp *at ozmağan* çaltından. “Yaman kadından kaçır, at geçmemiş semtinden.” YK 79/22

- Çubuşğan gün sır bermes, *men men degen* arslanlar. “Kalabalık günde sır vermez, ben diyen arslanlar.” YK 80/6
- *Yüz yıl yaşağan* adam, bulay alamat işni görgen busa tamaşa. “Yüz yıl yaşamış adam böyle alâmet işi görmüş ise temâşa.” YK 80/12
- *Olağa pitne salğan* İblis mal’uñe nalat! “Onlara fitne salan İblis mel’una lânet!” YK 80/19
- *Qarşıda olturğan* murza, qayralıp ere tuğran. “Karşıda oturan mirza, kalkıp ayak üstü durmuş.” YK 81/3
- *Altmış yara tiygen* soñ, qalır mı güç quvat da? “Altmış yara değince, kalır mı güç kuvvette?” YK 82/22-23
- *Ornuna ol gelgen* soñ, yığılıp canın bergen. “Yerine geldikten sonra, yığılıp canını vermiş.” YK 83/7-8
- *Qardaş taşlap qurdaşına inanğan*, qarağaydan balta otmesdey çor tabar. “Kardeşlerini bırakıp arkadaşına inanan, balta kesmez ağaç gibi zorluklar bulur.” YK 84/17-18
- *Gön çarığın götek basğan* qulğa oşay. “Deri çarığın arkasına basmış kula benzer.” YK 87/9
- *Lap lap etip uçğan* alay yabalaq, uçğanda bir qaysı yarğa qonmağan. “Lap lap edip uçan güzel baykuş, uçtuğunda herhangi bir uçuruma konmamış.” YK 88/2
- *Yayaqları bedev bitgen* arğumaq, yaxşı erkek degen bulan er bolmas. “Ayakları zayıf olan Argümak, yiğit erkek demek ile er olmaz.” YK 88/4
- *Yuxlama yatğan* yerinde, ölüp qala mı? “Uykuya yattığı yerinde, ölüp kalır mı?” YK 90/18
- *Osallıqğa başın salğan* er gişi, ökteklik bulan yürüp oy tapğan. “Zayıflığa başını vermiş er kişi, ümitsizlikle yürüyüp, düşünmüş.” YK 92/9
- *Mangalayğa başda yazğan* yazıvnu, tebergen bulan başdan gete almas. “Alına baştan yazılmış yazıyı, atmak ile baştan götüremez.” YK 94/ 12
- *Boş yürekler dertden tolğan* soñ, büdüremes er gerek. “Boş yürekler dertle dolduktan sonra, pes etmeyen er gerek.” YK 98/8
- *Boranlar boray qopğan* soñ, burulup başın suqma yer gerek. “Boranlar koptuktan sonra, büzülüp başını sokmaya yer gerek.” YK 98/10-11

- *Büdürep işni buzğan* erlege, maqtavlu er demekten tör gerek. “Pes edip işini bozan erlere, itibarlı er demekten ar gerek.” YK 98/13
- *Ayavsuz aslam malağa, yerni tabup bere bilgen* qol gerek. “Düşüncesiz çok mallara, yerini bulup verebilen el gerek.” YK 98/36
- *Qapulardan çıqğan* qaşğa atlım. “Kapılardan çıkan sakar atlım.” YK 110/4
- *Xıyalları xuylu bergenler, xoraz çaqı iş tutmağan* erenler, xox aytalar xoşluq süygen çabanğa. “Hayalleri büyük olanlar, horoz kadar iş tutmayan erenler, oh! derler rahat olan çobana.” YK 114/17
- *Gerzeli degen* şo elde, *yabuşğanlıq tala degen* yer de bar. “Gerzeli denen şu yerde, yapışkanlık tarla denen yer de var.” YK 126/9
- *İçger üyge saylap salğan* nazı edim. “Meyhaneye seçilip konan süs idim.” YK 128/4
- *Oñ dep ters dep ayıp etme yaramas, bir Allah’nu süyüp de bergen* soluna. “Ön deyip ters deyip ayıp etmek yaramaz, bir Allah’ı sevip de verdiğin nefesine.” YK 140/10
- *Bizin sizge yamanlağan* qızbaynı, tüşge canı yetişmesin quşluqdan. “Bizi size kötüleyen korkağın, düşün canı yetişmesin kuşluktan.” YK 142/13
- *Tüz avlaqnı qıñır etip görsetgen*, ne bileyim yüz dıñqı bar xanlanı. “Düz ovayı eğri edip gösteren, ne bileyim yüz hâli var hanların.” YK 146/22
- *Çağırday içibizni qaynatğan* qayğılar miken, köz köz zer muken? “Şarap gibi içimizi kaynatan kaygılar mı ki, köz köz altın mı ki?” YK 148/32
- *Özeñige qaytğan* ayaqlım. “Üzengiye dönmüş ayaklımsın.” YK 182/29
- *Yaz geçeler tuvğan* oylar, gün görmey. “Bahar geceleri doğan düşünceler, güneş vermez.” YK 188/23
- *Orunsuzlağa* orda baylatıp, *osallanı ciğerli etgen* şol terek. “Mekansızlara mekan bağlatıp, acizleri ciğerli eden şu ağaçtır.” YK 246/10-11
- *Esirgenleri esin cıydırıp, haygevlege haqıl bergen* yel terek. “Akılsızların aklını toplayıp, delilere akıl veren yel ağaçtır.” YK 246/12-13
- Bu dünyada neçe türlü er tayğan, *alıslarda köp arivler muñayğan*. “Bu dünyada nice türlü er doğmuş, uzaklardan çok güzeller küstüren.” YK 248/19
- *Atañnu atına yes bolğan* bugün ulanıñ yığılsa. “Atanın adına sahip olduğun bugün oğlun yıkılsa.” AŞ 12/18

- *Toqtav belgilerin yayğan, qaravlarımız dırbayğan.* “Duruş emareleri yayan, bakışlarımız sonuna kadar açılmış.” AŞ 14/7
- *Xarşı teren salınğan* avlağıma bolup yes, bir ullu yarış aç. “Sabanı derin salınan bozkırma sahip olup, bir büyük yarış açar.” AŞ 34/1
- *Bir az sama kıynalmağan* adamğa anlamağa qıyın-qıyını sıyın! “Birazcık eziyet çekmeyen adama anlatmak zordur, zorluğun değerini!” AŞ 44/10
- *Külkünü kür otu söngen* soñ, külünden cıcımlar izleme. “Gülüşünün cüretkâr ateşi söndükten sonra, külünden közler arama.” AŞ 50/3-4
- *Saburluknu buyrugun sabur kütgen,* baş enkeytgen har günüm, har sahatım perdelege yaşıl ot bolup bitgen. “Sabrın emrine sabreden, baş eğen her günüm her saatim perdelere yeşil ot olup bitti.” AŞ 68/20-21
- *Qoymadı esdelikler, men boş yibergen* sahati. “Koymadı hatıralar, benim boş geçirdiğim saati.” AŞ 86/23
- *Şu ata topurakdan, şu ana topurakdan iñ başlap abat alğan* bizin ayaklar. “Şu ata topraktan, şu ana topraktan ilk olarak adım alan bizim ayaklarımızdır.” AŞ 152/6-7-8
- *Dünyağa yañı çıqğan* quş baladay sağış-nazım buyuqğan. “Dünyaya yeni gelen kuş yavrusu gibi düşünce miskinleşmiştir.” SAS 123/ 17
- *Ullu ayığannı etmegen* ullaymas. “Büyüğün dediğini yapmayan büyümez.” AA 20/18
- *Bıçaq bulan oynagan* bıçaqdan öler. “Bıçak ile oynayan bıçaktan ölür.” AA 40/15
- *Ölgenni artından ölgen* yoq. “Ölenin ardından ölen yok.” AA 41/20
- *Zamanı zaya etgen* özün de zaya eter. “Zamanı boşa harcayan kendini de harcar.” AA 47/15
- *Alimden bilimsizliğin yaşırgan* öz başına xıyanatlıq etgen adamdır. “Alimden bilimsizliğini gizleyen, kendisine ihanet eden kimsedir.” AA 58/10-11
- *Masaldan paydalanmağan* masxarasız eşekdir. “Masaldan faydalanmayan şakasız eşektir.” AA 75/14
- *Sütge avzu bişgen,* suvnu da üfürüp içer. “Sütten ağzı yanan suyu da üfleyip içer.” AA 77/21

- *Ögüzüne gücü yetmegen* arışın tüyer. “Öküzüne gücü yetmeyen arabanın okunu döver.” AA 118/11
- *Eki gölekni bir etgen*, bir gölekni yoq etgen. “İki gömleği bir gömlek yapan, bir gömleği yok etmiş.” AA 119/5
- *Yetimni malın alğan* muradına yetmes. “Yetimin malını alan muradına ermez.” AA 122/21
- *Sirivden ayrılğanı* börü aşar. “Sürüden ayrılanı kurt yer.” AA 124/30
- *Halal yaşav tutmağan* haramnı uzaq yutmas. “Helâl yaşamayan haramı uzun süre yemez.” AA 134/9
- *Haramnı hayın etgen* artından bayın da eter. “Haramın peşinde koşan arkasından eyvah der.” AA 134/11
- *Onu bilmegenge* ullu accal. “Onu bilmeyen ulu ecel.” ÇY 22/8
- *Tartıp alğan*, tübüne salğan. “Sigara içen, dibine bırakmış.” ÇY 24/13
- *Harisi birin alğan*, terekde neçe qalğan? “Her birini aldığında ağaçta kaç kalmıştır?” ÇY 115/3

ç. Kumuk Türkçesinde gelecek zaman sıfat-fiil eki -(A)cAq ile kurulan kelime grupları bulunur. Ekin ünsüzle biten fiillerden sonra -AcAq, ünlü ile biten fiillerden sonra ise -cAq şekli kullanılır.

- *Aytıp qalacaq* zatğa haqıllı bar, ant etmes. “Söylenip kalacak şeye akıllı var, itibar etmez.” YK 78/5
- *Bizdeylege tabulacaq* çen de bar. “Bizim gibilere bulunacak yer de var.” YK 142/18
- *Bizdeylege tabulmacaq* çenlege, geçelerdey tün qarañı gün de bar. “Bizim gibilere bulunmayacak yerlere, geceler gibi çok karanlık gün de var.” YK 142/19
- *Yollarını boyun tutup qaracaq* magar da bar, qarağay içi tal da bar. “Yolların boyunu tutup bakacak laçın de var orman içi, dal da var.” YK 144/18
- *Qarağaylar tübüün tutup qaracaq* qalqısı sınıq, kıyıvu kıyma çal da bar. “Ormanlar dibini tutup bakacak çatısı kırık, kıyısı kıyma çit de var.” YK 144/20

- *Çal içine bir çalmanıp qaracaq* qaban qatış, qara siyrek mal da bar. “Çit içinde bir sızlanıp bakacak kaban yığmış kara seyrek mal da var.” YK 144/22
- *Bugün mağa suv tögecek* gişim yoq. “Bugün bana su dökecek kişim yok.” YK 234/25
- *Yer yüzünde tartmacaq* bir mizan da, bir tereze taşı da: Eki söznü şo eki inbaşımday. “Yeryüzünde çekmeyecek bir terazi de, bir pencere taşı da: İki söznü şo iki omuzum gibi.” AŞ 22/6
- *Ögüz bolacaq* tana tanavundan belgili. “Öküz olacak dana burun deliğinden belli olur.” AA 26/12

d. Kumuk Türkçesinde -ğUr emir ekinin sıfat-fiil eki fonksiyonunda kullanıldığı sıfat-fiil gruplarına rastlanır. Bu ek, Türkiye Türkçesindeki gelecek zamanla ilgili gereklilik, istek, niteleme vb. ifade eden -AsI sıfat-fiil ekine karşılık gelir.

- Biz barabız, enni mundan barabız, *Sibirleni sın taş bolğur* eline. “Biz varırız şimdi buradan varırız, Sibirler’in mezar olası eline.” YK 138/22
- *Beren qalğır* dünyada, bizdeylege tabulacaq çen de bar. “Viran kalası dünyada, bizim gibilere bulunacak yer de var.” YK 142/17
- *Tili üzülğür* tilçi etgen tillerden. “Dili kesilesi ihbar etmiş dillerden.” YK 175/7
- *Qör bolğur* xomuzlarım qolğa alıp bağanağa arqam tayap oltursam, emmekler gele esime. “Kör olası komuzlarımı ele alıp direğe arkamı dayayıp otursam, acılar gelir aklıma.” YK 230/2

2.4. İsim-Fiil Grubu

Türkiye Türkçesinde hareket / iş isimleri -mAq, -mA ve -Iş ekleri yapılırken Kumuk Türkçesinde bu isimler -mAq, -mA ve -Iş eklerinin yanında -Iv master eki ile de yapılmaktadır.

- a. Kumuk Türkçesinde -mAq master eki ile kurulan isim-fiil grupları bulunur.
 - *Zuvapdır köpür salmaq.* “Sevaptır köprü kurmak.” YK 60/10
 - *Köpür salmaqdan zuvap eki suygen bir bolmaq.* “Köprü kurmandan sevap iki seven bir olmaktır.” YK 60/12
 - *Maqtavlu er demekten* tör gerek. “İtibarlı er demekten ar gerektir.” YK 98/14

- Emmekli otuz toğuzu *balaların ayavlamaq*. “Ayrılmış otuz dokuzu yavrularını korumak için.” YK 122/18
- *Hökünçlü qul arsar bolmaq* getridir. “Pişman kulun korkacağı gerçektir.” YK 184/15
- Atası ölmek; *Asxar Tav’u yığılmaq*. “Atası ölmek; Ashar Dağ’ı yıkılmaktır.” YK 236/2
- Anası ölmek; *ayman qolu qurumaq* “Anası ölmek; dönen kolu kırılmaktır.” YK 236/3
- Ağası ölmek; *ay muyuzu çort sınmaq* “Ağası ölmek; ay boynuzu küt kırılmaktır.” YK 236/4
- Ulanı ölmek; *iç bavuru sögülmek*. “Oğlanı ölmek; iç bağırı sökülmehtir.” YK 236/5
- Qızı ölmek; *uzun tamı boş qalmaq*. “Kızı ölmek, uzun damı boş kalmaktır.” YK 236/6
- Ulanqardaşı ölmek; *baqçanı gülü sönmek*. “Oğlan kardeşi ölmek; bahçenin gülü sönmehtir.” YK 236/7
- Qızqardaşı ölmek; *bavur eti üzülmek*. “Kız kardeşi ölmek; bağır eti kesilmektir.” YK 236/8
- Eri ölmek; *şam çırağı sönmek*. “Eri ölmek; ışığı sönmehtir.” YK 236/9
- Oylasañ sağa da zamandır, çaqdır, *qaytıp öz vatanıñ tapmaq*, Apendi. “Düşünsen sana da zamandır, andır, dönüp öz vatanını bulmak, Efendi.” YK 242/14
- *Aytdı quytdu söylemek* bu tabunu işi. “Şöyle böyle söylemek bu halkın işidir.” YK 244/19
- *Yuvuğuna haq yüregin çeçmek* bir. “Sırdaşına hak yüregin açmak birdir.” YK 248/21
- *Saga kaytmak* yok. “Sana dönmek yok.” AŞ 54/10
- *Ariv bolmaq* qaşdandır. “Güzel olmak kaşdandır.” AA 28/11
- *İşbayı bolmaq* çaşdandır. “Yakışıklılık saşdandır.” AA 29/2
- *Paraxat turmaq* paqırlıqñı açğıçıdır. “Rahat durmak veya yaşamak fakirliğın anahtarıdır.” AA 50/7

- *Vaqtini zaya etmək* haqlısız başını işi. “Vaktini boşa harcamak akılsız başın işidir.” AA 54/18
- *Qetgen yangurnu artından yamuçu alıp çapmaq* haqlısızlıq. “Geçen yağmurun arkasından yamçı alıp koşmaq akılsızlıktır.” AA 54/21
- *Haqlısızlar bulan toyda bolmaqdan, haqlılılar bulan yavda bolmaq* yaxşı. “Akılsızlar ile eğlencede olmaktan akıllılar ile savaşa olmak daha iyidir.” AA 55/22
- *Rahat töşeginde ölmekden, düşman bulan yabuşup ölmek* yaxşı. “Rahat yatağında ölmekten düşman ile kavga edip ölmek daha iyidir.” AA 76/25
- *Yaman bulan aylanmaq* yılan bulan oynamaq. “Kötü ile gezmek veya dost olmak yılan ile oynamaktır.” AA 81/32
- *Küysüz demek* aç demek, *küylü demek* güç demek. “Keyifsiz demek aç demek, keyifli demek güç demektir.” AA 123/5
- *Az damahkarlıq etmək* köp ziyanğa gətirir. “Az tamahkârlık çok ziyan getirir.” AA 133/9
- *Ağaç gemirmek* işi. “Ağaç kemirmek işidir.” ÇY 33/1

b. Kumuk Türkçesinde -mA mastar eki ile kurulan isim-fiil grupları bulunur.

- *Biz çıqğanbız Saparali Qotanğa, pastan xarbut uçun yerler sürmege.* “Biz çıkmışız Saparali Çifliği’ne, kavun karpuz için yerler sürmeye.” YK 32/3
- *Canıbız qaldı bizim hasiret, yel tınp, ariv günler görmege.* “Canımız kaldı bizim hasret, yel dinip, güzel günler görmeye.” YK 32/4-5
- *Genenip bir iş etmege* qoymadı. “Azmedip bir iş yapmaya koymadı.” YK 32/7
- *Üyge qaytma* yol tüşmedi *yuvuqdan.* “Eve dönmeye yol olmadı yakından.” YK 32/15
- *Bugünden soñ kirpi öltürme* yaramay. “Bugünden sonra kirpi öldürmek yaramaz.” YK 38/10
- *Seni bulan yabusmağa* halım yoq. “Senin ile dolaşmaya hâlîm yok.” YK 44/20
- *Mollanı manasız va paydasız sözlerine tınlamağa* süymegen Y.Qazaq, sibirtkini de soğup hucura üyde bulay degen. “Mollanın manasız ve faydasız sözlerini dinlemeyi sevmeyen Yırçı Kazak, süpürgeyi yere çalıp hücre evinde şöyle demiş.” YK 46/2-3

- *Şu qazanğa salmağa* sibirtki çaqı sazan yoq. “Şu kazana koymaya süpürge kadar sazan yok.” YK 46/7
- *Süygen qızın almağa* ulanğa yürek gerek. “Sevdiği kızı almaya oğlana yürek gerek.” YK 62/9
- *Çıqğanbiz ortalıqğa, bilgenibiz aytmağa.* “Çıkmışız ortalığa, bildiğimizi demeye.” YK 69/14
- *Qoymay geri qaytmağa.* “Koymaz geri dönmeye.” YK 69/19
- *Burulup başın suqma* yer tapmay. “Büzülüp başını sokmaya yer bulmaz.” YK 98/12
- *Düşman gözün, dos namusnu kütmege, aldanmas adam cinin ötmege, adamları til tübüne yetmege* alışğan arslanlayın zor gerek. “Düşman gözü dost namusu gütmeye, öne çıkmaz adam sözünü söylemeye, adamları dil küpüne atmaya alışmış arslan gibi güç gerek.” YK 98/14
- *Silkinmey çıdamağa* er gerek. “Silkinmeyip dayanmaya er gerek.” YK 98/26
- *Biyleni bir biy bolmağı* eldendir. “Beylerin bir bey olması eldendir.” YK 111/3
- *Üyelerinde yatıp turma* oşar mı? “Evlerinde yatıp durmak ister mi?” YK 117/13
- *Yarlı xalqı yaqma* qoymay *tezegin.* “Fakir halkın yakmaya koymaz tezeğini.” YK 130/12
- *Qazaplanmay erkin qoyma* parz edi. “Kazaplanmayıp rahat durmak farz idi.” YK 138/11
- *Qodulayın tutup berme* yol medi? “Tutsak edip vermek yol muydu?” YK 138/13
- *Oñ dep ters dep ayıp etme* yaramas. “Ön deyip ters deyip ayıp etmek yaramaz.” YK 140/9
- *Bir tüşgen soñ çıqma* qıyın *terenden.* “Bir düşünce, çıkmak zordur derinden.” YK 140/14
- *Yügürüp yetip gelme* bola edi. “Yürüyüp gelmek olurdu.” YK 200/4
- *Qara yerni qarğamağa* hal da yoq. “Kara yeri görmeye hâl de yok.” YK 210/7
- *Abumuslim Xan Şavxal sen igitge parz medi? Üyde yatıp ölmege, qatın qızını bozartıp yaşırtgan can bermege.* “Ebumuslim Han Şavhal senin gibi yiğide

farz mıydı? Evde yatıp ölmeye, kadın kızı üzerek gizlice can vermeye.” YK 219/13

- Biz güçsüzüz, küy yoq *savut taqmağa, tamları bek tebin yarıp çıqmağa*. “Biz güçsüz, neşe yok silah takmaya, damları pek, ip bağlayıp çıkmaya.” YK 223/8-9
- *Añlamağa* kıyın *kıyını sıyın*. “Anlamak zordur zorluğun değerini.” AŞ 44/11-12
- Neger tariq *deli yimik çapmağa*. “Ne gerek var deli gibi koşmaya.” AŞ 88/18
- Barbız *gerekge bar bolmağa*. “Varız var olmak için gereğe.” AŞ 150/30
- *Bir sanavdan bir sanavga yetmege* bar meni bir açğıçım. “Bir sayıdan bir sayıya ulaşmaya var benim bir anahtarım.” AŞ 174/1-2
- *Quşlanı çarnavuna tıñlamağa, topuraqñı tatıvun añlamağa* suvanası da süye. “Kuşların cıvıltısını dinlemeyi, toprağın tadını anlamayı, deniz kızı da sever.” SAS 73/12
- *Aburlu bolmağa* süyseñ, atañ-anañı aburla. “Saygı görmek istersen, annene babana saygı göster.” AA 14/4
- *Anavnu aytğanda manavnu anglamağa* gerek. “Lep demeden leblebiyi anlamak gerek.” AA 62/3
- *Atın aytma* kim başlay? “Adını söylemeye kim başlar?” ÇY 82/10
- Men busa hali *onu yanına barmağa* bolmayman. “Ben ise şimdi onun yanına gitmeye çalışmam.” ÇY 131/9-10
- Ana bala *suvğa barmağa* çığa. “Anne çocuk suya gitmeye çıkar.” ÇY 133/2
- Almanı suvun sağa halal etermen, bir şart bulan. Eger de *sen meni qızımñı almağa* razı bolsañ. “Elmanın suyunu helal ederim, bir şart ile. Eğer sen benim kızımı almaya razı olursan.” ÇY 143/6
- *Özünü cirgenç işlerin etmege* alğasay, çavuşnu yiberip qurbannı ulanıp çağırtdırta. “Kendinin iğrenç işlerini yapmaya acele eder, çavuşunu gönderip kurbanını çağırır.” ÇY 148/6

c. Kumuk Türkçesinde -İş mastar eki ile kurulan isim-fiil grupları bulunur.

-(I)ş eki Kumuk Türkçesinde daha çok kalıcı nesne ve kavram isimleri yapmıştır. Hareket / iş isimleri yapımında kullanımı yaygın değildir. Ek ünlüyle biten kelimelere doğrudan eklenmektedir. Ek, ünlü uyumuna uygun olarak kalın ünlülerle -ış/-uş; ince ünlülerle de -iş/-üş şeklinde kullanılmaktadır.

- *Uzalgan koluñnu terbenişi* mağa belgili. “Uzanan elinin hareket edişi bana bellidir.” AŞ 94/3

ç. Kumuk Türkçesinde -Iv mastar eki ile kurulan isim-fiil grupları bulunur.

Bu ek ünlüyle biten kelimelere doğrudan eklenirken, ünsüzle biten yuvarlak ünlülü kelimelere -Uv şeklinde, düz ünlülü kelimelere ise -Iv şeklinde eklenmektedir. Türkiye Türkçesinde bu ek yoktur.

- *Atoluğa öç alıvlar naz medi?* “Zavallıdan öç alışlar naz mıydı?” YK 137/7
- *Qazaqlağa qopğan yatıv* bu ne eken? “Yiğitlere düşen yatış bu ne ki?” YK 148/20
- *Yüregimni har uruvun* ylat! dedim. “Yüreğimin her vuruşunu söylet! dedim.” AŞ 10/6
- *Nasıpli ircayıv* iriy yüzünde. “Mesut gülümseyiş eriyor yüzünde.” AŞ 30/13
- *Ah çegivge*, ayavsuz. “Ah çekişe, merhametsiz.” AŞ 76/15
- *Har tigivde* sağınç bulan süyünç bar. “Her dikişte kasvet ile sevinç var.” AŞ 120/19
- *Ak pusnu kalkıvunda* görürsen meni. “Gölgeliğin serinliğinde görürsün beni.” AŞ 146/ 11
- *Kartnı komuz çertivünde*, yıırında his etersen meni. “İhtiyarın kopuz çalışında, türküsünde hissedersin beni.” AŞ 146/16
- *Qoluna alıvunda* “xarşrşrş” dep almanı xapğan. “Eline aldığında “xarşrşrş” deyip elmayı ısırılmış.” ÇY 141/9

d. Kumuk Türkçesinde ortak bir isim-fiille kurulmuş bazı gruplarda, isim-fiil tekrar edilmez.

- gülaylan (urluq çamağa), pastan (urluq çamağa), harbuz (urluq çamağa), hıyar urluq çamağa. “ayçiçeği, kavun, karpuz, hıyar tohum ekmeye” YK 34/4

- düşman gözüün (kütmege), dos namusnu kütmege “düşman gözü, dost namusu gütmeye” YK 98/15
- duşman qoluna (altın inci bermek), atoluğa altın inci bermek “düşman eline, yiğide altın inci vermek” YK 146/7-8
- anadaşlar bulan canday qurdaşğa (haşıqlıqda söz qoymamaq), aşnalar bulan yuvuq sırdaşğa haşıqlıqda söz qoymamaq “kız kardeşler ile can arkadaşa, tanıdıklar ile yakın sırdaşa, âşıklıkta söz koymamak” YK 182/5-6-7

2.5. Zarf-Fiil Grubu

Kumuk Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasındaki zarf-fiil grubundaki farklılıklar daha çok kullanılan eklerde karşımıza çıkmaktadır. Kumuk Türkçesinde fiil köklerine basit yapıdaki -A, -y, -(I)p, -sA eklerinin getirilmesi ile oluşan basit yapılı zarf-fiiller ve fiil köklerine birleşik yapıdaki -gAndAy, -gAndA, -AgAndA, -ygAndA, -gAndoq, -gAnII, -gInçA, -gAnçA, -mAyII eklerinin getirilmesi ile oluşan birleşik yapılı zarf-fiiller bulunur.

a. Basit yapılı zarf-fiil ekleriyle kurulan zarf-fiil grubu

-A zarf fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

Ünsüzle biten fiillerden sonra -A zarf-fiil eki kullanılır. Bu zarf-fiil grupları Türkiye Türkçesinden farklı olarak bazı durumlarda tek başına kullanılıp zarf-fiil grubu oluşturur.

- *Gözü göre* gökge avzun tiydirmey. “Gözü görüp yeşile ağzını değdirmez.” YK 32/10
- *Yürüp üstüne bara* xıncılların suvura. “Yürüyüp üstüne varınca kılıçlarını savurur.” YK 83/11
- *Yolları zaqqum çekdire* getgen sant aylar. “Yolları zakkum çekdirerek gitmiş acılı aylar.” YK 166/21
- *Köknü seze* kökge siñ. “Göğü sezerek göğe sin.” AŞ 24/15

Tekrar gruplarının teşkilinde görülür.

- Bir vayahlı sarnav bolup *titirete titirete*. “Bir eyvahlı ötüş olur titirete titirete.” AŞ 134/16
- *Gerile gerile* geñ bolduq, yelbeli tonlağa teñ bolduq. “Gerile gerile genişçe olduk, omuzlu elbiselere denk olduk.” AA 70/20
- Deli devren sürer, xaqıllı *yana yana* qalır. “Deli devren sürer, akıllı yana yana kalır.” AA 71/27
- *Tura tura* tursañ, turna bolursan, *yata yata* tursañ yoşğun bolursan. “Kalka kalka yaşarsan turna olursun, yata yata yaşarsan yosun olursun.” AA 78/30
- At minmegen at minse, *çapdıra çapdıra* öltürer. “At binmeyen at binse, koştura koştura öldürür.” AA 97/2
- *Bara bara* bayram qalır. “Vara vara bayram kalır.” AA 109/4
- Gök göleklı qatın *burula burula* bara. “Mavi gömleklı kadın büküle büküle gider.” ÇY 37/11
- *Aylana aylana* aylı bola. “Dolana dolana aylı olur.” ÇY 40/9
- *Oylaşa oylaşa*, neçaqı oylaşa da xan bergen yomaqı çeçip bacarmay. “Düşüne düşüne ne kadar düşünse de han verilen masalı çözüp başarır.” ÇY 149/21

-y zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

Bu zarf-fiil eki ünlüyle biten fiillerden sonra kullanılır. Aynı zamanda birleşik fiil yapılarında başla-, gör-, tur- yardımcı fiilleriyle yapılan fiil çekimlerinde de kullanılır: qaray turup YK 56/25, küley turup YK 186/17.

- *Ot tüşmey* örten tüşgen. “Ateş düşmeden yangın düşer.” YK 50/1
- *Ülgü tabulmay* qalmas. “Hasret çekilmeden olmaz.” YK 50/21
- *Barmaq xabulmay* qalmas. “Parmak ısırılmadan kalmaz.” YK 50/23
- *Axırın, artın, çij soñun oylamay* sözün aytmas. “Ahırını, ardını, tam sonunu düşünmeden sözünü söylemez.” YK 77/23-24
- *Oramın işarasın oylamay* urup yıqğan. “Meydanın ortasını düşünmeden vurup yıkmış.” YK 81/25-26

- *Biri birisin yoqlay* qanı süt yimik oqlay. “Birbirini yoklayıp kanı süt gibi akar.” YK 82/15
- *Gün getalmay* dosdan duşman tabarsan. “Çok geçmeden dosttan duşman bulursun.” YK 84/9
- Bu devürnü sen yürütseñ buyuqmay, *esirikden esin cıyıp ayıqmay*. “Bu deviri sen yürütseñ uyuşmadan, sarhoştan aklın alıp ayıkmadan.” YK 92/19
- *Çabıvullar çapmay* çalt ozmas. “Saldırganlar kaçmadan çabuk geçmez.” YK 104/2
- *Şamlanıp can qıynamay* bet tapmas. “Utanıp can sıkılmadan yüz bulmaz.” YK 104/4
- *Kir avzuna kirit salmay* qoyar mı? “Kir ağzına kilit takmadan koyar mı?” YK 106/20
- Tav aralap yol salmay, *arqalanı bavrın qıdırmay*. “Dağ yarılıp yol olmaz, arka bağırılar boşalmayınca.” YK 117/9
- *Zamanım, çağın yetmey* ayrıldım. “Zamanım, çağım yetmeden ayrıldım.” YK 124/19
- *Qarañıda tunçuqdurup öltürmey* qaytar bizin qayğı yengen şavağa. “Karanlıkta boğup öldürmeden döndür bizi kayğı yenen şavağa.” YK 148/12
- *İçkiler içmey* içler tolturğan çağırılar miken, xucu, çer miken? “İçkiler içmeden içleri dolduran şaraplar mı ki, dert, gam mı ki?” YK 148/30
- *Haqdan madat tiley* turup yalbara. “Tanrı’dan medet dileyerek yalvarır.” YK 158/21
- Dert geter mi *tüyün taymay* yürekden. “Dert gider mi düğüm çözülmez yürekten.” YK 166/13
- *Anadaşğa baqmay* can çıqmay. “Kız kardeşe bakmayınca can çıkmaz.” YK 182/9
- *Haraqı içmey* esden tayıp netse. “Rakı içmeden akıldan çıkıp gitse.” YK 256/5
- Al bayraqday yelpiller *serpinip ürkünmey*. “Al bayrak gibi dalgalanır serpinip ürkmeden.” AŞ 28/7
- Dazuçuday qaravul yürütemen *geçe demey gün demey*. “Sınırcı gibi nöbet tutuyorum, gece demeden gündüz demeden.” AŞ 32/10

- Tañ qatdırar *analanı yuxu girmey gözüne*. “Tan atar, anaların uyku girmeden gözüne.” AŞ 60/19-20
- Men gelemen, *süyünçge mi qayğıga mı karamay*. “Ben gelirim, sevince mi üzüntüye mi bakmadan.” AŞ 104/13
- Gün de ay da yırğa sırdaş bolmasa, kalar edi dünyada *yır yazılmay*. “Güneş de ay da şiire sırdaş olmasa, kalınırdı dünyada şiir yazılmadan.” AŞ 116/9
- *Birlik bolmay* tirlik bolmas. “Birlik olmadan dirlik olmaz.” AA 16/27
- Eki yaman bir bolsa, *üç gün getmey* uruşar. “İki kötü bir olursa, üç gün geçmeden kavga ederler.” AA 21/21
- *Qızıñdan qutulmay* ulanıñni üy etme. “Kızından kurtulmadan oğlunu evlendirme.” AA 34/15
- *Suvnu görmey* çarıq çeçme. “Suyu görmeden çarığını çıkarma.” AA 57/9
- *Accal yetmey* ölüm yoq. “Ecel gelmeyince ölüm yok.” AA 133/7
- *Birevge bildirmey* getdi. “Birine bildirmeden gitti.” ÇY 57/9

Tekrar gruplarının teşkilinde görülür.

- *Oynay küley* yüreğimni quvzatdım. “Oynaya güle yüreğimi neşelendirdim.” YK 124/15
- Azizlere *aqsay toqsay* yeteyik. “Azizlere ağır aksak yeteriz.” YK 156/12
- Özeniñdey *oynay oynay* ağarman. “İrmağın gibi oynar oynar akarım.” AŞ 138/10
- Keçel başğa tük bitse, *xaşıy xaşıy* qandırar. “Kel başta tüy bitse kaşıya kaşıya kandırır.” AA 48/12
- *Qaray qaray* qağ bolduq. “Baka baka şaşkın olduk.” AA 86/3
- *Yürüy yürüy* qavşala, özü bir bavğa tüz bola. “Yürüye yürüye kırılır, kendi bir bağa düz olur.” ÇY 141/18

-Ip zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ünsüzle biten fiillerden sonra -Ip zarf-fiil eki kullanılır. Ünlüyle biten fiillerden sonra ek, -p'dir.

- Canımız qaldı bizin *hasiret, yel tıñp* ariv günler görmege. “Canımız kaldı

bizim; hasret, yel dinip güzel günler görmeye.” YK 32/4-5

- Bu yazda *türlü türlü oy tartıp* tüşübüz bulan bayıdıq. “Bu bahar da türlü türlü düşünüp düşümüz ile zenginleştik.” YK 34/7
- Talğır bulan qubası *bir birine tabun tartıp* yas bolsun. “Alacalısı ile solgunu birbirine sürü çekip eş olsun.” YK 34/24
- *Yessi gelip*, kirpi aşay dey, qant ete. “Sahibi gelip, kirpi yer diye, şikâyet eder.” YK 36/8
- Urğan edim *Nuğay barğa yah etip*. “Vuracaktım Nogay adına azmedip.” YK 36/14
- *Şonu da ayıp* kirpi taydı yolumdan. “Şunu da söyleyip kirpi çekildi yolumdan.” YK 36/16
- Birev gele *şöşgelerin suvurup*. “Birisi gelir kılıçlarını savurarak.” YK 36/21
- Yer yessi Qızıl maçıy Asevden Yırçı Qazaq da va onu yuvğu Qacar Ahmat da *ortaqğa alıp* çaçğan. “Yer sahibi kızıl şapkalı Asev’den Yırçı Kazak ve arkadaşı Kacar Ahmet ortak olup yer ekmiş.” YK 40/3
- Qaytarılğan tüşümnü aslam payı özüne tüşegenge de qanmayalı Asev, çaq çaqda xaparsızdan *bir xıylı yuvuqların da cıyıp gelip* olanı barın yoğun *aşap içip* gete bolğan. “Paylaşma sırasında arslan payı kendine düştüğü hâlde kanmayan Asev, zaman zaman habersizce bir hayli arkadaşını da toplayarak gelip onların varını yoğunu yiyip içip gitmiş.” YK 40/5-6
- *Qol aylanıp* etmes yimik belin bar. “Kol dolanıp yetmeyecek gibi belin var.” YK 44/25
- Ay tuvar *arşnı yarıp*. “Ay doğar arşı yarıp.” YK 48/3
- Gün çığar *dünyanı alıp*. “Gün çıkar dünyayı alıp.” YK 48/3
- *Seni de alıp* geteyim. “Seni de alıp gideyim.” YK 48/5
- *Bulut üyüm buzulup*, tüşüp getsem neteyim? “Bulut evim bozulup, düşüp gitsem nedeyim?” YK 48/8
- Ataj *balta alıp* çaba. “Baban balta alıp koşar.” YK 49/16
- Nededim *seni süyüp?* “Ne ettim seni sevip?” YK 51/16
- *Batman batman bal içip*, başı aylansın biyleni. “Batman batman bal içip, başı dönsün beylerin.” YK 53/1-2

- *Terezede gergi tige oturup*, giççiqiz özü sama bar miken? “Pencerede gergef dikmeye oturup, küçük kız kendi bâri var mı ki?” YK 57/6
- *Aylanadan aylanıp*, ayuv aşar gertmeni. “Çevresinden dolaşıp ayı yer armudunu.” YK 60/13
- *Bulut yarıp* gün çıqsa. “Bulut yarılıp gün çıksa.” YK 63/1
- *Aq kapotuñ kir bolup*, çuvma barğır köllege. “Ak kaputun kir olup, yıkamaya git göllere.” YK 66/13
- Bu sarınları Endireyli yüz yıllar yaşağan tamaza Yahya Cammalov özleni yurtunda bolğan bir toyda *Yırçı Qazaq aytağannı görüp eşitip*, esinde saqlağan. “Bu sarınları Endireyli uzun yıllar yaşayan tamaza Yahya Cemalov kendi köyünde olan bir düğünde *Yırçı Kazak*’ın söylediğini işitip hafızasında saklamış.” YK 69/6-7
- Yahya’dan sarınları *Hacı Abduraşitov yazıp alıp* Lenin Yolu gazetde çığarğan. “Yahya’dan sarınları Hacı Abduraşitov alarak Lenin Yolu gazetesinde yayınlamıştır.” YK 69/8-9-10
- *Endirey toyğa gelip*, sende qaldı gözlerim. “Endirey’e düğüne gelip sende kaldı gözlerim.” YK 70/9
- *İçime yallıq berip*, sensen salhat canımda. “İçime huzur veren sensin hediye canımda.” YK 71/1
- *Kökden yerden oylaşıp*, dünyanı küyün tapmas. “Gökten yerden düşündükçe dünyayı huzur bulmaz.” YK 74/19
- *Qoççaq qolday quruşup* aylanır. “Yiğit gibi bir olup dolanır.” YK 79/8
- *Tabançalar turğuzup* xıncalların suvurğan. “Tabancalar çatılıp kılıçlarını savurmuş.” YK 82/3
- *Haqıl bulan es tabıp* Xalit Canbegin saqlay. “Akıl ile düşünüp Halit Canbeğ’i korur.” YK 82/17
- *Canbegin saqlay turup* gücü quvatı bitgen. “Canbeğ’i korur iken gücü kuvveti bitmiş.” YK 82/24
- *Öktemlik bulan yürüp* oy tapğan. “Ümitsizlikle yürüyüp düşünmüş.” YK 92/10
- *Yamanlardan başıñ taydırıp*, yaxşılar bulan yürü hamanda. “Kötülerden başını çevirip iyiler ile yürü her zaman.” YK 92/23

- *Erikgen qoylar yimik devrügüp*, alğasağan aldın ot salmas. “Ürkek koyunlar gibi kaçıp aceleyle önünden ot almaz.” YK 94/6
- *Çançarından qara qanlar aqdırı*, igitler savutuna şaylanır. “Boğazından kara kanlar akıtıp yiğitler silahına tutunur.” YK 104/10
- *Qara seldey sıgalaşıp*, yel gelse. “Kara sel gibi sürüklenip yel gelse.” YK 105/3
- *Papaxların qıñır salıp başına*, erkekbiz dep turağanlar qayda yoq? “Papakları eğiş koyup başına, erkeğiz deyip duranlar nerde, yok?” YK 108/12-13
- *Yaşlarıñı tutup*, satıp aşarman. “Gençlerini tutup, satıp doyarım.” YK 112/17
- *Ayman ayman gün artılıp gün kemir*. “Zaman zaman gün artıp, gün geçer.” YK 124/18
- *Qazaqlar bulan birge quzaqğa qantarlanıp biz tüşgenbiz tuzaqğa*. “Kazaklar ile birlik neşeyle çekilip biz düşmüşüz tuzağa.” YK 150/29-30
- *Gözlerinden büldür büldür yaş salıp*, dos qardaşlar sama etsin qayğıbız. “Gözlerinden yağmur yağmur yaş döküp, bari dost kardeşler çeksın kaygımızı.” YK 158/19
- *Gör bolğur xomuzlarım qolğa alıp*, bağanağa arqam tayap oltursam. “Kör olası homuzlarımı ele alıp, direğe arkamı dayayıp otursam.” YK 230/2
- *Birden girip gelme üstüne*. “Birden girip gelme üstüne.” AŞ 36/4
- *Ölümden üst çığıp sağa qaytarman*. “Ölümden üstün çıkıp sana dönerim.” AŞ 38/8
- *Gögürçünler çer çer bolup*, göklükge siñip getti. “Güvercinler çift çift olup maviliğe karışıp gitti.” AŞ 56/8
- *Neçe ana geçelikge bal tamdırıp bal tamdırıp böleleyin sebeley*. “Nice ana geceye bal damlatıp ninni ile serper.” AŞ 60/26-27
- *Çaqma taşları çüyeltip çaçırağan uçğunday biyimege çığaman*. “Çakmak taşlarını çakıp sıçrayan kıvılcım gibi dans etmeye çıkarım.” AŞ 72/8
- *Tarixlege xarşlar bolup yazılğan*. “Tarihlere izler olup yazılmış.” AŞ 74/5
- *Saga kolyavlugum savgat etilip elni yurtnu tamaşağa qaratsın*. “Sana mendilim hediye edilince herkesi seyre dalarsın.” AŞ 120/7
- *Karavulçuday sesgenip gözün açar*. “Bekçi gibi seslenip gözünü açar.” AŞ 142/17-18

- *Birden esine bir zat tüşüp* ereturğan ahlüm, ayavlu erim. “Birden aklına bir şey düşüp ayakta duran eşim, merhametli erim.” AŞ 154/4
- *Yalınlı örteni çınıqdırıp*, çıqğan bizge enni büdüreme. “Yakıcı alevi çelikleştirip, çıkmış bize şimdi dayanmaya.” SAS 10/32
- *Çarnayğan quşnu qanatlarıday qolların uzatıp* alğışlay qısmatıñ. “Cıvıldayan kuşun kanatları gibi kollarını uzatıp alkışlar kısmetini.” SAS 54/18-19
- *Butaqğa qonğan quşday çonçayıp* olturğan qızıyaş. “Ağaç dalına konan kuş gibi eğilip oturmuş kız çocuğu.” SAS 82/3-4
- *Teli yañur etip* yerge çaçarlar. “Deli yağmur edip yere saçarlar.” SAS 92/10
- *Gözlevlerim kirpiklerime qonup* göz qabağım uyutğan. “Gözlerim, kirpiklerime konup göz kapağımı uyutmuş.” SAS 123/20-21
- Eki gözden ne payda *yaxşı bulan yamanı ayırıp* bilmese. “İki gözden ne fayda, iyi ile kötüyü ayıramazsa.” AA 101/16
- *Qırq atlını qırıp* bara eki atlı. “Kırk atlıyı yok edip gider iki atlı.” ÇY 20/16
- *Haraqı içip* tükürmen. “Rakı içip tükürürüm.” ÇY 21/1
- *Tuyağından suv içip* müyüzünden qozlay. “Toynağından su içip boynuzundan doğurur.” ÇY 60/14
- *Alas qulasdan qorgup*, tura qaçıp aylana “Göz kamaşmasından korkup, kaçıp dolanır.” ÇY 79/18

Fiille kurulan birleşik fiillerde asıl fiile gelerek onu yardımcı fiile bağlar.

- *Yoldan ötüp barağan* bir at bolğan baxana. “Yoldan geçip giden bir at olmuş bahane.” YK 80/24
- *Özün cıyıp turağan*, biyim ne buyurur dep. “Kendini toplamış durmuş, beyim ne buyurur diye.” YK 81/17
- *Yuxlama yatğan* yerinde *ölüp qala* mı? “Uykuya yattığı yerinde ölüp kalır mı?” YK 90/19
- *Üylerinde yatıp turma* oşar mı? “Evlerinde yatıp durmak ister mi?” YK 117/13
- *Kaklıgıp geterdey* man çabaqları. “Sıçrayıp gider gibi şaşkın balıkları.” AŞ 30/11

- Şu bürükünü yırlamağan yırımını, şu bürükünü qabuğunday yel uçurup *alıp geter*. “Şu taneyi çağırmayan şiirimi, şu tanenin kabuğu gibi yel uçurup alıp gider.” AŞ 114/13
- Yaşavnu *yaşğarıp turağan* toymay. “Yaşamı yeşillenip duran doymaz.” SAS 98/8
- Sirivdey *quvup getdi* bir yağa. “Sürü gibi koyup gitti bir kenara.” SAS 103/7
- *Qoyup gete* birden. “Koyup gitti birden.” SAS 110/12
- *Qaçıp getsen* kaçıp get, *qayıp gelsen* alarsan. “Kaçıp gidersen ekip git, dönüp gelirsən yersin.” AA 48/30

-p zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

Kumuk Türkçesinde Eski Türkçede olduğu gibi -p zarf-fiil eki de kullanılmaktadır. Ünlüyle biten fiillerden sonra -p zarf-fiil eki gelir. Ayrıca birleşik fiil yapılarında başla-, gör-, tur- yardımcı fiilleriyle yapılan fiil çekimlerinde de kullanılır: tıñlap turganın “dinleyip durduğun” AŞ 10/3, külep tur “gülüp dur-” SAS 113/10.

- Mollanı manasız va paydasız sözlerine tıñlamağa süymegen Y.Qazaq, *sibirtkini de soğup* hucura üde bulay degen. “Mollanın manasız ve faydasız sözlerini dinlemeyi sevmeyen Yırçı Kazak, süpürgeyi yere çalıp hücre evinde şöyle demiş.” YK 46/4
- *Seni ayday yüzüñe qarap* çarxım kep ala. “Senin ay gibi yüzüne bakıp keyif alır.” YK 53/20-21
- *Bulut bürkep* yava edim. “Bulut olup yağardım.” YK 53/29
- *At biyik dep*, minmeymen. “At yüksek deyip, binmem.” YK 60/6
- *Sütten de arivmen dep*, maqtanadır çerleñir. “Sütten de güzelim deyip, gururludur gençlenir.” YK 72/16
- Görmedin *gözden qarap*. “Görmedin, gözden bakıp.” YK 74/29
- *Qardaş taşlap* qurdaşına inanğan qarağaydan balta otmesdey çor tabar. “Kardeşlerini bırakıp arkadaşına inanan balta kesmez ağaç gibi zorluklar bulur.” YK 84/17
- *Soñ berirmen dep*, alma. “Sonra veririm deyip alma.” YK 86/3
- *Atollunu yarlıdır dep*, xorlama. “Çaresizi garip deyip, horlama.” YK 87/1

- *Canına sebep izlep* yaşınma. “Canına sebep görüp gizlenme.” YK 100/24
- *İçger üyge saylap* salğan nazı edim. “Meyhaneye seçilip konan süs idim.” YK 128/4
- *Alham etsin, artı xayır bolsun dep*. “Dua etsin, sonu hayır olsun deyip.” YK 160/17
- *Soravçulağa göre söz söylep* suda olturğan ağalanı birisi. “Soruculara göre söz söyleyip, mahkemede oturmuş ağaların birisi.” YK 194/31
- *Ay, yeller bulan sıbışlap* yurtğa gök tüşler çaça. “Ay, yeller ile fısıldaşıp yurda mavi düşler saçar.” AŞ 142/13-14
- *Gözlenmegen yerden gözlep* çanča ses. “Gözlenmeyen yerden gözleyince ses çıkar.” SAS 13/7
- *Sandığı köp dep* kız alma. “Çeyizi çok deyip kız alma.” AA 19/22
- *Yaz issi dep* yatmadım, *qış suvuq dep* qaymadım. “Yaz sıcak deyip yatmadım, kış soğuk deyip vazgeçmedim.” AA 52/21
- *Özüne quyrıuq berecek bolğan dep*, qoyan hali de qaravullay. “Kendine kuyruk verilecekmiş deyip tavşan hâlâ bekler.” AA 86/16
- *Çıçgan bolup yerge de girmesiz dep* qorquv bere. “Sıçan olduğu yere de giremezsiniz deyip korku verir.” ÇY 121/14

-sA zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

-sA ekinin kip eki mi zarf-fiil eki mi olduğu konusu tartışılmaktadır. Gülsevin, -sA ekli yapıların asla yüklem olmaması, ekin zaman zarf-fiilleriyle eş değerlikli kullanımı, Eski Türkçede -sAr ekinin zamanlar bahsinde gösterilmemiş olması ve bu dönemde şahıs işaretlerinin düşürülerek ekin kullanılması şeklinde özetlenebilecek sebeplerden dolayı -sA şart ekinin fiil kipleri bölümünde değil gerundium bahsinde şart gerundiumu adı altında verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Gülsevin 1990: 278-279). Gabain, Eski Türkçedeki -sAr ekinden gelişmiş olan -sA ekinin, şart kipi oluşturan bir ek olduğunu belirtmiş ancak şart kipi kendi başına bir yargı bildirmediği ve cümlenin asıl fiilindeki hareketin gerçekleşmesini bir şarta bağladığı için, işlev bakımından zarf-fiil görevinde olduğunu söylemiştir (Korkmaz 2009: 1038). Karahan ise, -dİğİnDA zarf fiil eki yerine -İnCA zarf-fiil ekiyle kurduğu eş değerliğe dayanarak -sA şart ekinin kip

ekleri içinde değil zarf-fiil ekleri içerisinde ele alınması gerektiğini dile getirmiştir (Karahan 1994: 473).

Kumuk Türkçesinde de bu ek cümlelerin asıl fiilindeki hareketin gerçekleşmesini bir şarta bağladığı için ve ekin -IncA zarf-fiil ekiyle kurduğu eş değerliğe dayanarak eki zarf-fiil ekleri içerisinde ele almayı uygun bulduk.

- *Gerekli sözün suvday bete urup gete alğan soñ xalqını artın quvalasa*, günü ozğan tüyeliden tör tabar. “Gerekli sözünü su gibi yüze vurup gittikten sonra halkın peşinden gitse, günü geçmiş develiden yüz bulur.” YK 84/20
- *Atollu şancalında küstünse*, oñmağannı küstüñenin yoqdan gör. “Çaresiz iskemlesinde otursa, onmayışının iç çekişini yoktan gör.” YK 87/4
- *Batır erge yaman olca tarısa*, ol batırğa ondan yaman iş bolmas. “Yiğit ere kötü kadın düşerse, o yiğide ondan kötü iş olmaz.” YK 88/12
- *Yaxşı bulan söyleseñ*, aslam cavhar töğüler. “İyilik ile söyleyen, kazanç cevher dökülür.” YK 90/3
- *Tübündegi Arğumağın berse*, atolu biyge qulluq eter mi? “Altındaki Arğumak’ını verse, yiğit beye kulluk eder mi?” YK 96/4
- *Quvunlarda yansız görse*, boluşmas. “Savaşlarda yansız görse, karışmaz.” YK 96/23
- *Qamalğanlar görseñ* biy bolma. “Kavgalar görsen bey olma.” YK 100/10
- *Ayasına yazatayım iş tüşse*, ol hayvan güç quvatın ayar mı? “Avucuna yazılacak iş tüşse, o hayvan güç kuvvetini bulur mu?” YK 106/13
- *Eki batır birbirine betleşse*, oy bolatğa oysuz canın satarlar. “İki kötü birbirine bakışsa, dalkavukça söz söyleyip yatarlar.” YK 109/8
- *Biyleni bir biy bolmağı ne bolsun, özdenine süygen qızın bermese*. “Beylerin bir bey olması ne olsun, yiğidine sevdiği kızını vermezse.” YK 111/5
- *Özdenleni özdenliği ne bolsun, ol biyini qarşı adlında ölmese*. “Yiğitlerin yiğitliği ne olsun, o beyinin yolundan ölmezse.” YK 111/6-7
- *Xincalların suvuruşup aylansa*, oşamay mı avlaqdağı qabanğa? “Kılıçlarını savuşturup dönerse, benzemez mi otlaktaki domuza?” YK 114/19

- *Tuv tutğan arslan erler qırılsa, gök gülleden gözler burulsa*, külbaylar ülkü tüpde çırmalı. “Tuğ tutan arslan erler kırılrsa, gök gülleden gözler burulsa, korkaklar tilki ininde saklanır.” YK 116/7-8
- *Üyde qazaq köp yatsa*, bellerin gümüş bulan qurşar mı? “Evde yiğit çok yatsa, bellerini gümüş ile kuşar mı?” YK 117/4
- *Yağalanı basıp yav gelse*, batırlanı buvunları boşar mı? “Kıyıları basıp düşman gelse, yiğitlerin bilekleri boşalır mı?” YK 117/6
- *Düşmanlardan dos yanına güç gelse*, batırlar tuvra çabar bet tabar. “Düşmanlardan dost yanına güç gelse, yiğitler doğru yapıp yüz bulur.” YK 118/17
- *Oybolatlar birbirine urulsa*, oyu birden gelip qalır esine. “Kılıçlar birbirine vurulsa, düşü birden gelip kalır aklında.” YK 120/8
- *Tiyişliden gelip bizge söz tiyse*, tüyeleyin biz o söznü geterdik. “Söz bilenden gelip bize söz değse, deve gibi biz o sözü yüklendik.” YK 122/4
- *Arslanlarday ağalardan ayrılrsa*, oramlarda yetim bolup görünür. “Arslanlar gibi kardeşlerden ayrılrsa, meydanlarda yetim olup görünür.” YK 134/4
- *İç arçılı anadaşdan ayrılrsa*, onu çu posağasın yat basar. “Dert ortağı akrabadan ayrılrsa, onun ki eşiğine el basar?” YK 134/6
- *Senden kağız gelse* üy ahluñ çabışa. “Senden mektup gelse ev hâlini konuşur.” YK 242/9
- *Al yalın çaçıp*, al gönülün ocaqğa açıp, lavullar ot *sen üfürseñ*. “Al alev saçıp, al gönlünü ocağa atıp, alev alev yanar sen üfürsen.” AŞ 28/5
- *Geçelikge gözet ete sabur ay*, *gün de ay da yırğa sırdaş bolmasa*, qalar edi dünyada yır yazılmay. “Karanlığı gözleyen sabırlı ay, güneş de ay da şiire sırdaş olmasa kalınırdı dünyada şiir yazılmadan.” AŞ 116/8
- *Özge şıplık bar dese*, inanma. “Başka sessizlik var dese, inanma.” AŞ 144/4
- *Tavarlarını başları ak kar dese*, inanma. “Dağlarının başları ak kar dese, inanma.” AŞ 144/6
- *Sabançı ylasa*, saban qazallanır. “Çiftçi ağlarsa, saban gazaplanır.” AA 8/6
- *Gelini yaxşı sıylasa*, yügürük bolur. “Geline iyi muamele edilirse hamarat olur.” AA 17/7
- *Suv alsañ yarlıdan al*. “Su alırsan fakirden al.” AA 19/31

- *İtler bir-biri bulan yabuşsa*, uruçu abzarğa rahat girer. “Köpekler birbirleriyle kavga ederse, hırsız avluya (yani eve) rahat girer.” AA 72/33
- *Külep baqşam küylü dey, külemesem oylu dey*. “Gülerek baksam neşeli derler, gülmesem düşünceli derler.” AA 85/21
- *Köp tatlı bolsa*, cibin yabuşar. “Çok tatlı olsa, sinek yapışır.” AA 105/6
- *Börüleni arasında girdiñ busa* ulursan. “Kurtların arasına girdin ise ulursun.” AA 109/11
- *Mişikler çıçganlar bulan dos bolsa*, becede zat qalmas. “Kediler sıçanlarla dost olursa ambarda bir şey kalmaz.” AA 111/35
- *Aş bulan ursa*, it de xaplamas. “Aş ile (veya ekmek ile) vurana taş ile vurulmaz.” AA 121/9
- *Yüknü salsa*, göstermey. “Yükünü bıraksa, iyileştirmez.” ÇY 59/9
- *Eki süygen bir bolsa*, geçesi gündüz bolur. “İki seven bir olsa, gecesi gündüz olur.” ÇY 170/11

-dAy eki ile kurulan zarf-fiil grubu

Eski Türkçede teg olarak görülen bu kelime, günümüz lehçelerinde yalın hâlden sonra ekleşerek -dAy şeklinde kalıplaşmıştır. N.Hacıeminoğlu bu kelimenin yapı bakımından te- fiilinden türemiş bir ismi (<te-g) düşündürdüğünü belirtir (Hacıeminoğlu 1992: 90).

- *Tamurlanğan terekdey* taymaysan yüregimden. “Kökleşen ağaç gibi gitmezsin yüreğimden.” YK 50/11
- *At oynatdım arqda, tuyaqların oyarday*. “At oynattım arkada, tırnaklarını düşünür gibi.” YK 71/12
- *Çum terekdey* bürleñir. “Çam ağacı gibi pürlenir.” YK 72/15
- *Qanatlı qaraquşday* enni uçup yürüy kökden. “Kanatlı karakuş gibi şimdi uçup yürür gökten.” YK 73/29
- *Çüymege alğan qurğıyday*. “Uçmaya hazır şahin gibidir.” YK 82/14
- *Qarağaydan balta otmesdey* çor tabar. “Balta kesmez ağaç gibi zorluklar bulur.” YK 84/18
- *Çıq tiygen qağızlarday* boşama. “Çığ diyen kağıtlar gibi sürme.” YK 100/15

- *Ozenden çabaq tutğan avçuday* taş başından tel qarmağın iler. “İrmaktan balık tutan avcı gibi taş başından oltasını asar.” YK 130/18
- *Arbalanı yalqınıday* çaçlarım, bir bir tutup kelpet bulan aldırdı. “Arabaların ateşi gibi saçlarımı, bir bir tutup kelpetenle aldırdı.” YK 132/8
- *Kökleni gök bulutday* köp dertler, köplegen soñ er sanına sıyar mı? “Göklerin gök bulutu gibi çok dertler, çoğalınca er canına sığar mı?” YK 156/2
- Eki söznü *šo eki inbaşımday*. “İki sözün, şu iki omuzum gibidir.” AŞ 22/7
- *Yap yaşıl yapırakday* qayığım qalqmay. “Yemyeşil yaprak gibi kayığım kalkmıyor.” AŞ 30/22
- Çetimlikler tura çalqınıp, *xalqımnı aldıñı yaşavuday*. “Durup yayılmış engeller, halkımın önceki hayatı gibi.” AŞ 78/26
- Tüşümde gördüm seni, *Bozigit’in görgeñ Sahipcamal’day*. “Düşümde gördüm seni, Bozyığid’i gören Sahipcemal gibi.” AŞ 98/3
- *Yardan atulğan adamnı kıçırığıday* meni segendirdi. “Uçurumdan atılan adamın haykırışı gibi beni irkitti.” AŞ 130/5-6
- *Baş yellere yerlegen bayrakday* qaxarlı gönül. “Baş yellere kapılmış bayrak gibi kahırlıdır gönül.” AŞ 150/6
- *Yazulğan yazıvday* qazaqnı yırı. “Yazılmış yazı gibidir, Kazak’ın türküsü.” SAS 8/12
- *Unutup qalğan yırğaday* har taşnı tübünde özek suv tıñlay. “Unutup kaldığı türkü gibi her taşın dibinde su dinler.” SAS 13/3
- *Sap-sari tülkülerdey*, qaçalar. “Sapsarı tilki gibi, kaçarlar.” SAS 123/1
- *Devürlege tamur atğan terekdey*, barman daimge. “Devirlere kök atan ağaç gibi daima varırım.” SAS 133/14
- *Aq mamuqday* suvuqda. “Ak pamuk gibi soğuktur.” ÇY 57/4

b. Birleşik yapılı zarf-fiil ekleriyle kurulan zarf-fiil grubu

-gAnda zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

-gAn+dA ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Türkiye Türkçesindeki “-diğİnDA” veya “-İnCA”ya karşılık gelir. Asıl fiilin bildirdiği hareket olmadan veya onunla aynı anda olan hareketi gösterir. Birleşik fiil ve tekrar grubu teşkil etmez.

- Atlan atlan sen, *biy soltan degende*. “Hopla sıçra sen, bey sultan denince.” YK 36/2
- Yırçı Qazaq, *Abumuslim Şavxal ölgenni eşitgende*, onu yaşirtğınlatıp mısğıllayğan güçlü va teren manalı bir neçe yırlar çığarğan dey. “Yırçı Kazak, Ebu Müslim Şavhal’ın öldüğünü işittiğinde, onu gizleyip yaptıklarını alaya alan güçlü ve derin manalı pek çok yırlar söylemiş denir.” YK 44/2
- *Abumuslim’ni ornuna qalğan Şamsutdin Şavxal etege ondan da beter zulmulanı görgende*, Yırçı Qazaq bulay aytğan dey. “Ebu Müslüm’ün yerine geçen Şemsettin Şavhal’ın ondan da beter zulümlerini gördüğünde Yırçı Kazak şöyle söylemiş denir.” YK 44/6-7
- *Sen esime tüşgende* bulut bürkep yava edim. “Sen aklıma düşünce, bulut olup yağardım.” YK 53/28
- *Can alağan gelgende*, meni qoyup seni alsın. “Can alıcı gelince, beni koyup seni alsın.” YK 60/3
- *Qarap seni görgende*, içim bavurum yana. “Bakıp seni görünce, içim bağırım yana.” YK 64/13
- *Çıdamağa bolmayman sen esime tüşgende*. “Sabredici olamam sen aklıma düşünce.” YK 67/20
- *Mal tapğanda*, ol es tabar. “Mal bulunca o akıl bulur.” YK 87/12
- *Lap lap etip uçğan alay yabalaq uçğanda* bir qaysı yarğa qonmağan. “Lap lap edip uçan güzel baykuş uçtuğunda herhangi bir uçuruma konmamış.” YK 88/2-3
- *Qavğalı günler qarşı gelgende*, qan sıqtatır yerni kuş yürek. “Kavgalı günler karşı geldiğinde sıkıştırır yerini kuş yürek.” YK 98/4
- *Gögerip bir gök axşamlar batğanda*, gök börüdey yortuvçum. “Gögerip gök akşamlar battığında, bozkurt gibi yol göstericim.” YK 110/6
- *Sarğayıp bir sari tanlar qatğanda*, köplerden payın alıp qayıvçum. “Sararıp sarı tanlar attığında, çoklarından hakkını alıp dönenim.” YK 110/8
- *Ellerde huya quvun degende*, igitler arğumaqğa yer salır. “Memlekette felaket olduğunda, yiğitler Argumak’a yer bulur.” YK 116/4-5
- *Qozuday qurdaşlarım gelgende*, qarçığaday iki gözüm qarattım. “Kuzu gibi kadeşlerim geldiğinde, doğan gibi iki gözümü diktim.” YK 124/11

- Sinirlerim batdı meni qanıma, *sırt bavrundan gönlerim sıdırğanda*. “Sinirlerim battı benim kanıma, sırt bağırmıda derilerim soyulunca.” YK 132/5
- *Ah! degende* arqa süyek iyele. “Ah! deyişte arka kemik eğilir.” YK 150/4
- Başğa sıymas, *ters namuslar tüşgende*. “Başa sığmaz ters namuslar düşünce.” YK 175/10
- *Qozu yimik yuvuqlarım gelgende*, qarçığaday eki gözüm qaratdım. “Kuzu gibi yakınlarım gelince, şahin gibi iki gözümü diktim.” YK 178/20
- *Azreyil can almağa gelgende*, hökünçlü qul arsar bolmaq gertidir. “Azrail can almaya gelince, pişman kulun korkacağı gerçektir.” YK 184/14
- *Teñli ulanlar şu yırları aytğanda*, tıñlap gözyaş salsın gözel eñliler. “Genç oğlanlar şu yırları söyleyince dinleyip gözyaşı döksün güzel elbiseliler.” YK 186/23
- *Qara qayğı yavğanda* qayğısı artdı, dert qopdu. “Kara kaygı yağdığında kaygısı arttı, dert koptu.” YK 205/8
- Senatlağa işiñ göründü, *sen öziñ qayıp ata yurtuğa gelgende*. “Senatolara işin göründü, kendin dönüp ata yurduna geldiğinde.” YK 206/27
- *Sağınğanda seni görme süygende* hayvalar yimik betim sarğayar, hayvanlar yimik boynum salanlar. “Özlemlerle seni görmek isteyince ayvalar gibi yüzüm sararır, hayvanlar gibi boynum sallanır.” YK 214/20
- *Erikgende hay ulanlar yalqğanda, qaburğama qara taxta batğanda*, öz özüme gönürevler ete edim. “Dolunca heyt oğlanlar sıkılınca, kaburgama kara tahta batınca, kendi kendime üzüntüler ederdim.” YK 234/3
- *Avazım yañırıp gelgende*, özüme özüm cavap bermesen cavapsız qalarım aňlayman. “Sesim yankılanıp gelince, kendime kendim cevap vermesem cevapsız kalırım bilirim.” AŞ 46/4
- *Tañ katğanda* halal etip saga bergem aq sütüm, tañlanmağan yoluğa uzatağan anañ yaşım. “Tan ağardığında helal edip sana verdiğim ak sütümü, seçilmemiş yoluna yolcu eden anan, çocuğum.” AŞ 52/18
- Süygenim, *sen tuvğanda* bir dağı bir yol tuvdu yerni yüzünde. “Sevdiğim, sen doğduğunda bir daha bir yol doğdu yeryüzünde.” AŞ 96/2

- *Alıs ellerden aman kaytğanda* yer tapmay alma salma anañday süyünüp, adap bağarman. “Uzaklardan sıhhatle döndüğünde, yer bulmadan anan gibi sevinip, bakarım.” AŞ 136/27
- *Men yanız qalğanda*, esimni tas etme qoyağan. “Ben yalnız kaldığımda aklımın izin verdiğini yaparım.” SAS 43/11
- *Aç gelgende ağağa, güç gelgende buğağa*. “Aç gelince ayağa, güç gelince boğaya.” AA 15/25
- *Bavda yüüzüm bişgende*, salam kalam köp bolur. “Bağda üzüm olgunlaşınca, selâm kelâm çok olur.” AA 62/10
- *Mişik balasın aşama süygende*, çıçqanğa aşay der. “Kedi yavrusunu yemek istediğinde sıçana benziyor der.” AA 75/20
- *Qayğığa tüşgende* şatlıqdan umut üzme. “Kaygıya düşünce, neşeden umudu kesme.” AA 85/23
- *Başına qolu yetgende*, başcısın unutğanlar da bar. “Başına eli erince, büyüğünü unutanlar da var.” AA 97/18
- *Erten turğanda* eki ayrı yolğa çığa. “Sabah kalkınca iki ayrı yola çıkar.” ÇY 20/21
- *Sürme gezik gelgende*, yetti sabannı tarta. “Sürme sırası geldiğinde, yedi sabanını çeker.” ÇY 74/9

-AgAndA zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

-A-gAn+dA eklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Türkiye Türkçesindeki “-diğİnA” veya “-İncA”ya karşılık gelir. Asıl fiilin bildirdiği hareket olmadan veya onunla aynı anda olan hareketi gösterir. Birleşik fiil ve tekrar grubu teşkil etmez.

- *Özge getegende* süydürüp meni, alıp, yolubuzğa ötegen, atıp yallayğan yüregiñ, arabızğa ot salıp o nedir sen etegen? “Şimdi başka yere giderken istetip beni, alıp, yolumuza geçen, atıp alevli yüregini, arabamıza ateş saldın. Nedir bu senin ettiğın?” AŞ 118/17
- *Tardağiler külegende* etekdegiler ircayar. “Dardakiler güldüğünde, kenardakiler tebessüm eder.” AA 86/28

- *Ari barağanda boş, beri gelegende tolu.* “Öte gittiğinde boş, beri geldiğinde dolu.” ÇY 29/1
- *Özenlege tüşüp gelegende qarasa, yurtnu xalqı birini artından biri yetmey ağılıp bara.* “Nehirlere düşüp gelince baksa, evin halkı birinin ardından biri ulaşmadan akıp gider.” ÇY 133/3
- *Ulan üyünden çığıp barağanda, oğar xonşusu yoluğa va bulay soray.* “Oğlan evinden çıkıp gittiğinde, onların komşusu buluşur ve şöyle sorar.” ÇY 150/2

-ygAndA zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

-y-gAn+Da eklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Türkiye Türkçesindeki “-diğIndA” veya “-IncA”ya karşılık gelir. Asıl fiilin bildirdiği hareket olmadan veya onunla aynı anda olan hareketi gösterir. Birleşik fiil ve tekrar grubu teşkil etmez.

- *sen avruyğanda* “sen hastalandığında” AŞ 134/1
- *Birevnü saqalı çirkiyende,* birev oğar çişlik kızartğan. “Birinin sakalı ucundan yansa, birisi onda şiş kebabı kızartır.” AA 114/9

-gAndAy zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

-gAn ile dAy ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Türkiye Türkçesindeki “-miş gibi” veya “-mişcAsInA” yapılarına karşılık gelir ve benzerlik ifade eder. Birleşik fiil ve tekrar grubu teşkil etmez. -AgAndAy şeklinde örnekleri de vardır.

- *Gözleriñ gökdür seni, gök balavuz uvğanday.* “Gözlerin göktür senin, gök bebemiz sever gibi.” YK 67/2
- *Bir balayıq can dosum, bir anadan tuvğanday.* “Bir bebeğiz can dostum, bir anadan doğmuş gibi.” YK 67/4
- *Quvun sala ellege, qurşap qala buzğanday.* “Figan eder etrafa, kuşatıp kale almış gibi.” YK 75/10
- *Ayağın bulan qoluñ, altın bulan sozğanday.* “Ayağın ile elin, altın çekilmiş gibi.” YK 75/12
- *Yaxşı bulan söyleseñ, şekerge bal qatğanday.* “İyilik ile söylesen, şekere bal katar gibi.” YK 90/8

- Yaman bulan söyleş, *itge tayaq atğanday*. “Kötülük ile söylesen, ite dayak atar gibi.” YK 90/10
- Turğuz dep uzatsa oñ qolun giççi, *saga beregendey oñ qoluñ tabıp*. “Kaldır deyip uzatsa sağ elini küçük, vermiş gibi sana sağ elini bulup.” AŞ 12/27
- Mum, *korkuvun silkgendey* uçğun taşladı. “Mum, korkusunu silkercesine kıvılcım attı.” AŞ 66/4
- Mum, *suv sepgendey* gök yalın çaçdı. “Mum, birden su serpilmişçesine mavi alev saçtı.” AŞ 66/8
- *Birinçi görgendey* bolaman acayıp. “İlk görmüşçesine tuhaf oluyorum.” AŞ 94/5
- Bir maqamı bolup Bax’ını, sesi *argan perdeleni basmaları basağanday* basa san-sanıma meni. “Bir makamı olup Bah’ın, sesi akordeon perdelerinin tuşlarına basmış gibi basar vücuduma benim.” AŞ 134/9-10
- *Birinçidey süygendey* sezersen tabiatını. “İlk sevdiğin gibi görürsün tabiatı.” AŞ 138/11
- *Oyumnu bayraqğa ilegendey*, ırcayıp kızara. “Düşüncemi bayrağa asınca, tebessüm edip kızarır.” SAS 32/10
- *Haqılumnu birev alğanday*, qıçırdım yalğanman, yalğanman. “Aklımın birisini alınca, bağıırıp çağırıldım yalanım, yalanım diye.” SAS 35/21
- *Dünyağa gelgendey*, tuvğanday yanı barı zat çıt yanı! “Dünyaya geldiğinde, doğduğunda yeni hepsi nesne, basma yeni!” SAS 177/16
- *Karasğa teri ilgendey*. Köp aşar, poq aşar. “Direğe post bağlayınca çok yer, pislik yer.” AA 73/11

-gAndoq zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

-gAn+dA+oq eklerinin birleşmesinden oluşmuştur. “-InCA” veya “...-Ir...mAz” anlamına gelen fiiller yapar. Asıl fiilin birdirdiği hareket olmadan hemen önce yapılan hareketi gösterir. Birleşik fiil ve tekrar grubu teşkil etmez.

- *Sen xapxandoq* xabarmen. “Isırırısın ısırırım.” YK 60/19
- *Ortalıqğa çıqğandoq* barmaq uçlardan turğanday. “Ortalığa çıkar çıkmaz parmaklar uçlarında durmuş gibidir.” AA 75/34

-gAnII zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

-gAn+II ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Türkiye Türkçesindeki “-AII/-AII beri” yapısının karşılığıdır. Asıl hareketin gerçekleşmesi anına kadar meydana gelen veya yapılan hareketi ve süresini gösterir. Birleşik fiil ve tekrar grubu teşkil etmez.

- *Sen dünyadan getgenli*, qazaq allar meni turuşum, qalqı yağalardır enni qonuşum. “Sen dünyadan gideli, yiğitler gibi olan durumum, kıyı kenarlardır şimdi konuşum.” YK 90/20
- Biz, bacilerinü yüregibiz yana, *seni görmegenli bek köp zamana*. “Biz bacılarının yüreği yanar, seni görmeyeli pek çok zamandır.” YK 242/16

-gInçA zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

-gIn+ çA ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Türkiye Türkçesindeki “-IncA, -IncAyA kadar ” yapısının karşılığıdır.

- *Xanı gelip mundan sorav alğınça*, birev gele şöşgelerin suvurup. “Hanı gelip bana sorunca, birisi gelir kılıçlarını savurarak.” YK 36/20
- *Ay artulup getginçe*, aylanıp gel sen bizge. “Ay yükselip gidince, dolanıp gel sen bize.” YK 66/3
- *Altınçı Artlux tavidan artulup yettinçi Çaçan tavğa yetginçe*, tüşgenibiz Aqtaşavux’nu özü edi. “Yedinci Çaçan Dağ’dan çoğalıp yedinci Çaçan Dağ’a yetişince, düştüğümüz Ahtaşavuh’un özü edi.” YK 138/4-5
- Din duşmanğa bildirmesbiz sırbız, *içibizden elçi canlar alğınça*. “Din düşmana bildirmeyiz sırrımızı, içimizden elçi canlar alınca.” YK 140/18
- *Azreyil can alğınça* geteyik. “Azrail can alıncaya kadar gideriz.” YK 156/13
- *Yanğan ot kam bolğunça, bükgen bilek talğınça, qalğıp yuxu gelgençe*, büklep ciydim töşegim. “Yanan ateş kâm olunca, bükülen bilek dalınca, kalkıp uyku gelince, büküp serdim döşeğimi.” YK 227/11
- *Çinekeyden kirpiklege yetginçe, sañıravluq bitginçe* sezemen öz özümnü. “Ayak parmaklarından kirpiklere ulaşıncı, sağırlık bitince seziyorum kendi kendimi.” AŞ 90/3
- *Tañ katğınça* biyip turdum. “Gün doğuncaya kadar dans ettim.” AŞ 118/13

- *Göz yumup gözübüz açğınça*, xıyallar tuva edi xadirli. “Göz yumup gözümüzü açıncaya kadar, kadirli hayaller doğar idi.” SAS 79/11
- *Baynı kepi gelginçe*, yarlımı canı çığar. “Zengin keyfi gelinceye kadar, fakirin canı çıkar.” AA 15/35
- *Ullu cıyını eteginde olturğınça*, giççi cıyını töründe oltur. “Büyük toplantının kenarında oturmaktansa, küçük toplantının başında otur.” AA 20/20
- *Yat elde soltan bolğınça*, öz elinde ultan bol. “Yad elde sultan olmaktansa, öz elinde taban ol.” AA 22/25
- *Oyçu oylaşğınça*, tavakal işge yeter. “Düşünceli düşüninceye kadar azimli iş bitirir.” AA 49/26
- *Eşek getginçe*, yük bitsin. “Eşek gidinceye kadar yük bitsin.” AA 52/12
- *Eşek yetginçe*, atlı çapmas. “Eşek yetişinceye kadar atlı koşturmaz.” AA 52/13
- *At alğınça*, yer al. “At alınca, yer al.” AA 53/17
- *Haqıllı qatın alğınça*, hayrevnü eki yaşı bolur. “Akıllı evleninceye kadar, aptalın iki çocuğu olur.” AA 55/6
- *Haqılsızlar bulan bal ayaqlar içginçe*, haqıllılar bulan qan ayaqlar içermen. “Akılsızlar ile bal kadehleri içmektense, akıllılar ile kan kadehleri içirim.” AA 55/20
- *Qorqaçğa qatın bolğınça*, igitden qalğan qısır bolmaq yaxşı. “Korkağa kadın (eş) olmaktansa, yiğitten kısır olmak iyi.” AA 59/26
- *Görmegeniñni görgünçe*, aytma. “Görmediğini görünceye kadar, söyleme.” AA 62/25
- *Ergişini sözü ölgünçe*, özü ölsün. “Er kişinin sözü öleceğine kendi ölsün.” AA 65/29
- *Erni beti aylanğınça*, yerni beti aylansın. “Erin yüzü döneceğine yeryüzü dönsün.” AA 65/30
- *Arıvlük axşamğa yerli, yaxşılıq ölgünçe*. “Güzellik akşama kadar, iyilik ölünceye kadar.” AA 68/14
- *Arıq bolup bir tüğü tüşgünçe*, semiz bolup barı da tüğü tüşgen qolay. “Zayıf olup bir tüyü düşeceğine, semiz olup bütün tüyü düşmesi daha iyi.” AA 68/20

- *Buzuq bulan dos bolğunça*, sav bulan yav bolğan qolay. “Bozuk ile dost olmaktansa, sağlam ile düşman olmak yeğ.” AA 70/15
- *Et görüünçe*, yip görünsün. “Et görüneceğine ip görünsün.” AA 81/7
- *Yaman yoldaş bulan gümüş tapğınça*, yaxşı yoldaş bulan altın tas etgen qolay. “Kötü yoldaş ile gümüş bulmaktansa, iyi yoldaş ile altın kaybetmek yeğ.” AA 81/34
- *Yaxşı berginçe*, yaman alğasar. “İyi verinceye kadar, kötü acele eder.” AA 82/20
- *Qırçın qız bezeninçe*, tay biter. “Uyuz veya kel kız süsleninceye kadar düğün biter.” AA 86/7
- *Yaman bulan pilav aşagınça*, yaxşı bulan taş taşı. “Kötü ile pilav yemektense, iyi ile taş taşı.” AA 101/26
- *Yamanğa yalbarğınça*, yanına xarman. “Kötüye yalvarmaktansa yanına bak (yani elindekiyle yetin).” AA 102/5
- *Yaxşı berginçe*, yaman çıdamas. “İyi verinceye kadar, kötü sabretmez.” AA 102/21
- *Gişini biti xapğınça*, özümnü itim xapsin. “Başkasının biti ısıracağına, kendi itim ısırısın.” AA 109/18
- *Buday bişginçe*, arpa sabuğa. “Buğday olgunlaşincaya kadar, arpa sabuya kadar.” AA 121/34
- *Eşek bulan arpa aşagınça*, at bulan xum çayna. “Eşek ile arpa yemektense, at ile kum çiğne.” AA 126/6
- *Yamanlar bulan bal aşagınça*, yaxşılar bulan qayğı da ortaqcılıq etgen yaxşı. “Kötülerle bal yemektense, iyilerle kaygıda ortaklık etmek iyi.” AA 126/12
- *Ortancısı bir abat alğınça*, uluslu bir aylana. “Ortancası bir adım alincaya kadar, büyüğü bir dolandır.” ÇY 44/7
- *Uluslu bir abat alğınça*, giççisi bir aylana. “Büyüğü bir adım atuncaya kadar, küçüğü bir dolandır.” ÇY 44/9
- *Gün batğınça*, çıqmadı. “Gün batıncaya kadar, çıqmadı.” ÇY 54/14
- *Uçuna yetginçege* qıçırırq. “Ucuna ulaşincaya kadar, feryat eder.” ÇY 71/11
- *Qış bolğunça*, ölmey. “Kış oluncaya kadar, ölmez.” ÇY 90/5

-gAnçA zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

-gAn+çA ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Türkiye Türkçesindeki “-IncA, IncAyA kadar” yapısının karşılığıdır.

- *Quşluqdan tüş bolğança* miñ tilli, neger yaray? “Kuşluktan öğle olunca bin dili neye yarar?” YK 76/3
- *Barıp bir ay bitgençe, ekinçi ayğa yetgençe*, accalı avruv tapdı. “Varıp bir ay geçince, ikinci aya yetişince ecelli ağrı buldu.” YK 204/33-34
- *Qalğıp yuxu gelgençe*, büklep ciydim töşegim. “Kalkıp uyku gelince, büküp serdim döşegimi.” YK 227/12
- Har batğıçnı taşların tutaştırğan birbirine, *yerden örge yetgençe*. “Her merdivenin taşlarını bitişirmiş birbirine, yerden üste yetişinceye kadar.” AŞ 62/5
- *Tüz yolga yetişgençe* yanılışğanlar neçe, yanılışırman neçe. “Düz yola ulaşınca yanılanlar nice, yanılıırım nice.” AŞ 160/10
- Özümnü görsetme, *balcibinler uçup qonğança*. “Kendini gösterme, bal arıları uçup konunca.” SAS 16/5

-lAyIn eki ile kurulan zarf-fiil grubu

+la+y+ın eklerinin birleşmesinden oluşmuştur.

• Düşman gözün, dos namusnu kütmege, aldanmas adam cinin ötmege, adamlanı til tübüne yetmege *alışğan arslanlayın* zor gerek. “Düşman gözü dost namusu gütmeye, öne çıkmaz adam sözünü söylemeye, adamları dil küpüne atmaya alışmış arslan gibi güç gerek.” YK 98/18

• *Xalbatdağı sufulayın* din tutğan, xalifaday xalqını artından uyutğan, qarçığaday qayır xan edi. “Halvetdeki sofi gibi din tutan, halife gibi halkı ardından yürüten, doğan gibi bakışlı han idi.” YK 198/21

-mAyII zarf-fiil eki ile kurulan zarf-fiil grubu

-mA+y+II eklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Sadece olumsuz kullanışı vardır. Birleşik fiil ve tekrar grubu teşkil etmez.

- *Qırlarda qıyın günler gelmeyli*, qızbaylanı qavğasına tınayıq. “Kırlarda zor günler gelmeyeli, kötülerin kavğasına karıştık.” YK 114/4
- *Biz içmeyli*, içler tolğan çer bulan. “Biz içmeden, içler dolmuş gam ile.” YK 166/19
- Yıllar yürüp yollar sürüp, *sen gelmeyli* şulay ulla süyüv barnı bilmedim. “Yıllarca yollar sürüyüp, sen gelmeden böyle büyük sevginin varlığını bilmedim.” AŞ 100/18
- *Yaman gelmeyli*, yaxşını xadirin bilmes. “Kötü gelmedikçe iyinin kadri bilinmez.” AA 102/12
- *Mart çıqmaylı*, dert çıqmas. “Mart çıkmadan dert çıkmaz.” AA 131/21
- *Suv salmaylı* til bilmes, suv salğan soñ bileyim. “Su koymadan dil bilmez, su koyduktan sonra bileyim.” ÇY 168/3

2.6. Tekrar Grubu

Belirli bir kavramı, nesneyi ya da hareketi karşılamak üzere eş görevli unsurlardan oluşan tekrar grupları Kumuk Türkçesinde oldukça fazla kullanılmaktadır.

a. Kumuk Türkçesinde unsurları aynı olan tekrar grupları bulunur.

- *Men görgeñmen xıylı xıylı* yerleni. “Ben görmüşüm hayli hayli yerleri.” YK 32/12
- Bu yazda *türlü türlü* oy tartıp, tüşübüz bulan bayıdıq. “Bu baharda türlü türlü düşünüp, düşümüz ile zenginleştik.” YK 34/7
- *Atlan atlan* sen, biy soltan degende. “Hopla sıçra sen, bey sultan denince.” YK 36/2
- Tülkü gele *avux avux*. “Tilki gelir avuh avuh.” YK 40/15
- Bu boldu *neçe neçe*. “Bu oldu nice nice.” YK 50/26
- Qaşın bulan gözünñü arası *çeltir çeltir*. “Kaşın ile gözünün arası gözeneklidir.” YK 52/2
- *Batman batman* bal içip, başı aylansın bilyeni. “Batman batman bal içip, başı dönsün beylerin.” YK 53/15

- *Gesek gesek* bulut gele. “Parça parça bulut gele.” YK 56/1
- *Xanika’ğa* halat biçdim yağası *qat qat*. “Hanika’ya elbise biçtim yakası kat kat.” YK 56/15
- *Burma burma* temirni burup salır bar miken? “Kıvrım kıvrım demiri burup koyan var mı ki?” YK 58/27
- Geçeler *ayaz ayaz*. “Geceler ayaz ayaz.” YK 67/5
- Uvalsın *para para*. “Ufalsın parça parça.” YK 68/3
- Sözlerim *tağım tağım*. “Sözlerim bağlı bağlı.” YK 70/8
- Gözlerinden *buldur buldur* yaş sala. “Gözlerinden bulgur bulgur yaş döker.” YK 140/27
- *Ayman ayman* gül, ay artar gün kemir. “Zaman zaman ay artar, gün geçer.” YK 142/7
- *Mendir mendir* mende bar. “Bendir bendir ben de var.” YK 142/14
- Çağırday içibizni qaynatğan, qayğılar miken *köz köz* zer muken? “Şarap gibi içimizi kaynatan, kayğılar mı ki köz köz altın mı ki?” YK 148/33
- Gözlerinden *büldür büldür* yaş salıp, Haqdan madat tiley turup yalbara, dos qardaşlar sama etsin qayğımız. “Gözlerinden yağmur yağmur yaş döküp, Hak’tan medet dileyerek yalvarıp, bari dost kardeşler çeksin kaygımızı.” YK 158/19
- Ol günde sen *özünj özünj* söğürsen, qaranı axıratnı azabın qalamalı bu dünyada çegirsen. “O günde sen kendi kendine söğürsen, karanlık ahiretin azabını kaldıkça bu dünyada çekersin.” YK 178/8
- *Devür devür* pitne devür zamanda. “Devir devir fitne devir zamanda.” YK 182/1
- *Has has* başğan kara atlım. “Has has basan kara atlım.” YK 220/3
- Gögürçünler *çer çer* bolup, çer bolup göklükge siñip getti. “Güvercinler çift çift olup, çift olup, maviliğe karışıp gitti.” AŞ 56/8
- Qoluñ yeñil aylana, *sırlı sırlı* saylana. “Elin hafifçe döner, boyalı boyalı seçilir.” AŞ 92/12
- *Yava lopa lopa* qar. “Lapa lapa kar yağar.” AŞ 126/26
- Bir vayahlı sarnav bolup, *titirete titirete*. “Bir eyvahlı ötüş olur, titirete titirete.” AŞ 134/16

- Özeniñdey *oynay oynay* ağarman. “İrmağın gibi oynar oynar akarım.” AŞ 138/10
- *Telmir telmir* qanatlı tulpar mı! “Ümitli gözlerle bakan kanatlı asil at mı!” SAS 23/9
- Cıy *tez tez* özünñü! dey qatın. “Topla tez tez kendini! der kadın.” SAS 66/21
- *Yartı yartı* miñli bir qatın. “Yarı yarı binli bir kadın.” SAS 67/4
- *Soñ soñ* hisler taşıp, gözletdi. “Sonra sonra hisler taşıyıp, gözetletti.” SAS 75/9
- Qırda teliyañur ve balçıq, yaşmın *yaşnay yaşnay*, qudratlı güçdeyi şi‘ruday yaşğa. “Kırda sağanak yağmur ve çamur şimşek çaka çaka, kudretli güç gibi şiir gibi yaşar.” SAS 82/11
- Meni köpürümñü *yarqıç yarqıç* etip alıp atma. “Benim köprümü yonga yonga edip alıp atma.” SAS 141/12
- Keçel başğa tük bitse, *xaşıy xaşıy* qandırar. “Kel başta tüy bitse, kaşıya kaşıya kandırır.” AA 48/12
- Asxartav da *asta asta* asxar bolğan. “Ashartav da yavaş yavaş Ashar olmuş.” AA 53/15
- Adam *yañıla yañıla* alim bola. “İnsan yanıla yanıla âlim olur.” AA 58/3
- Sözü yalğannı gertisi de *şek şek*. “Sözü yalanın gerçeği de şüpheli.” AA 64/28
- *Yañız yañız* bolmas, tilinde tirligi busa. “Yalnız yalnız olmaz, dilinde çevikliğı olsa.” AA 66/5
- Gelme başlasa *egiz egiz* getme başlasa *segiz segiz*. “Gelmeye başlayınca ikiz ikiz, gitmeye başlayınca sekiz sekiz.” AA 70/19
- *Gerile gerile* geñ bolduq, yelbeli tonlağa teñ bolduq. “Gerile gerile genişçe olduk, omuzlu elbiselere denk olduk.” AA 70/20
- Har terekni *bir bir* salqını bolur. “Her ağacın ayrı bir gölgesi olur.” AA 71/25
- Deli devren sürer, haqıllı *yana yana* qalır. “Deli devran sürer, akıllı yana yana kalır.” AA 71/27
- *Palan palan* busa da eşekge palan, bizge palan tügül. “Semer semer ise de eşeğe semer, bize semer değil.” AA 76/19
- Soğanlarım *qalaç qalaç*. “Soğanlarım yuvarlak yuvarlak.” AA 77/12
- *Tura tura* tursañ turna bolursan, *yata yata* tursañ yoşğun bolursan. “Kalka kalka yaşarsan turna olursun, yata yata yaşarsan yosun olursun.” AA 78/30

- *Xas xas* busa da bola nas, giyegeni xas bolmasa. “Has has olsa da olur pis, giyeni has olmazsa.” AA 79/28
- *Qaray qaray* qaç bolduq. “Baka baka kahrolduk.” AA 86/3
- At minmegen at minse, *çapdıra çapdıra* öltürer. “At binmeyen at binse, koştura koştura öldürür.” AA 97/2
- *Bara bara* bayram qalır. “Vara vara bayram kalır.” AA 109/4
- Ton giymegen ton giyse, *qağa qağa* bitdirer. “Kürk (palto) giymeyen kürk giyse, çırpa çırpa bitirir.” AA 118/26
- Berme baqsa *egiz egiz*, alma baqsa *segiz segiz*. “Verecek olsa ikiz ikiz, alacak olsa sekiz sekiz.” AA 133/17
- Boyları *başğa başğa*. “Boyları başka başkadır.” ÇY 16/7
- *Çika çika* hoñavuz. “Sivri sivri dik başlıyız.” ÇY 18/11
- *Süygen süygen* onu öbe. “Seve seve onu öper.” ÇY 28/9
- *Bizin bizim* bizdiler, bizim yipge tizdiler. “Bizim bizim bizdiler, bizi ipe dizdiler.” ÇY 29/15
- *Bay bay* başım, toqta qurdaşım. “Bay bay başım, bekle arkadaşım.” ÇY 30/7
- Gök gölekli qatın *burula burula* bara. “Mavi gömlekli kadın büküle büküle gider.” ÇY 37/11
- *Tüyün tüyün* qara yün. “Düğüm düğüm kara yün.” ÇY 37/13
- *Teren teren* qollarda terlep biyir ulanlar. “Derin derin ellerde terleyip oynar oğlanlar.” ÇY 38/7
- *Aylana aylana* aylı bola. “Dolana dolana aylı olduk.” ÇY 40/9
- *Duv duv* eter, duv eter. “Kuvvetli kuvvetli eder, kuvvetli eder.” ÇY 59/5
- *Yomaq yomaq* yol bulan, sırğaladı kol bulan. “Masal masal yol ile, sıraladı el ile.” ÇY 60/4
- Yol yağada *oh oh*. “Yol kenarında oh oh.” ÇY 63/13
- *Qart qart* tonlu, qarış boylu. “Koca koca elbiseli, qarış boylu.” ÇY 70/13
- *Bara bara* bar, tizge gele qar. “Vara var var, dize gelir kar.” ÇY 77/18
- *Yar yar* gele, yar gele, yarı üstüne qar gele. “Yar yar gelir, yar gelir, yar’ın üstüne kar gelir.” ÇY 78/3
- *Gürün gürün* gürülley. “Gürün gürün gürüldey.” ÇY 83/1

- *Yürüy yürüy qavşala*, özü bir bavğa tüz bola. “Yürüye yürüye kırılır, kendi bir bağa düz olur.” ÇY 141/18
 - *Oylaşa oylaşa* neçaqı oylaşa da xan bergen yomaqni çeçip bacarmay. “Düşüne düşüne ne kadar düşünse de han verilen masalı çözüp başarır.” ÇY 149/21
 - Axırda da *yılı yılı* söyley turup amalın avuzlandıra, onu sır sandığın açdırta. “Sonunda da ılık ılık söyleyip durup durumunu dile getirir, onun sır sandığını açtırır.” ÇY 153/7
 - Üy eşigin de cıyıp, *çalt çalt* çapelekler bişire. “Ev kapısını da toplayıp, hızlı hızlı ekmekler pişirir.” ÇY 156/24
 - Ol *pal pal* yanağan, ariv iyisi bulanğı qıp-qızıl alma getirip bere. “O fal fal yanan, güzel kokusu ile kıpkızıl elma getirip verir.” ÇY 161/5
- b. Kumuk Türkçesinde unsurları yakın anlamlı olan tekrar grupları bulunur.
- Biz çıqğanbız Saparali qotanğa, *pastan xarbut* uçun yerler sürmege. “Biz çıkmışız Saparali Çiftliği’ne, kavun karpuz için yerler sürmeye.” YK 32/3
 - Bolup bolmas işlege, *quru quvana* mısan? “Olur olmaz işlere, kuru kuvana mısın?” YK 51/28
 - Altmış yara tiygen soñ qalır mı *guç quvat* da? “Altmış yara değince, kalır mı güç kuvvette?” YK 82/23
 - Sen dünyadan getgenli, Qazaq allar meni turuşum, *qalqı yağalardır* enni qonuşum. “Sen dünyadan gideli, yiğitler gibi olan durumum kıyı kenarlardır şimdi konuşum.” YK 90/22
 - *Şunca mulay* ne xıyalı bar eken? “Şöyle böyle ne hayali vardır ki?” YK 114/15
 - *Oynay küley* yüreğimni quvzatdım. “Oynaya güle yüreğimi neşelendirdim.” YK 124/15
 - Şahabatlı seni gününde *dos qardaşğa* yılı cuvap aytarsan. “Senin kerametli gününde dost kardeşe sıcak cevap verirsin.” YK 142/31
 - Azizlege *aqsay toqsay* yeteyik. “Azizlere ağır aksak yeteriz.” YK 156/12
 - Bizin haldan günden sorasañ özüñ, *sav salamat* turabız, Mahammad Apendi. “Bizim hâlden günden sorarsan özün, sağ selamet dururuz, Muhammed Efendi.” YK 240/6

- *Allı güllü* yaşavnu al sırların tirilter, şotkeçe sen üfürseñ. “Allı güllü hayatın al sırlarını diriltir, fırçana sen üfürsen.” AŞ 28/16
- Yaşırarman *yalgan yala* sözlerden. “Saklarım seni yalan yanlış sözlerden.” AŞ 138/5
- Yeñmemi günlerim *çarşlı bulutlu*. “Mağlup etmediğim günlerim dumanlı bulutlu.” SAS 79/3
- Ocağıma *küley oynay* men baqmasam. “Ocağıma güle oynaya ben bakmasam.” SAS 86/11
- *Butsuz qolsuz* amma özü giyine. “Bacaksız kolsuz ama kendi giyinir.” ÇY 25/2
- *Balta bıçaq* tiymegen, ol bolmasa yaramay. “Balta bıçak değmemiş, o olmayınca olmaz.” ÇY 71/16

c. Kumuk Türkçesinde unsurları eş anlamlı olan tekrar grupları bulunur.

- *Deli duvana* mısan? “Deli divane misin?” YK 51/26
- Targunu aldı *deriya deñiz* degiz. “Targu’nun önü derya deniz deyin.” YK 174/1
- *Arıp talıp* işleyler. “Yorularak çalışırlar.” ÇY 41/12

ç. Kumuk Türkçesinde unsurları zıt anlamlı olan tekrar grupları bulunur.

- Baqa paqır, *ari beri* qaça edi. “Kurbağa zavallı, oraya buraya kaçır idi.” YK 44/17
- *Dos duşman* artığızdan “yeri” dep küleymesin. “Dost düşman ardınızdan “yeri” deyip gülmesin.” YK 77/13
- Salma bolmas *artin aldın* oylasa. “Bırakılmaz ardı önü düşünülünce.” YK 88/14
- *Arek yuvuq*, aylanamdan yoq boldu. “Uzak yakın, dolaşmamdan yok oldu.” YK 175/11
- *Ölüp qalıp* biy Xasayım ermedi? “Ölüp kalacak Bey Hasay’ım er miydi?” YK 200/12
- *İçli tuşlı* kiş tonlum. “İçli dışlı samur kürklüm.” YK 220/5
- *Artsiz alsız* sorav işara. “Başsız, sonsuz soruş ima.” AŞ 14/4

- Bu söznü *alma satma* yaramay. “Bu sözü almak satmak uygun olmaz.” SAS 30/13

d. Kumuk Türkçesinde yansıma kelimelerden oluşan tekrar grupları bulunur.

- Tülkü gele *avux avux*. “Tilki gelir avuh avuh.” YK 40/15
- *Dabur dübüür*, dam, dam, dam! “Dabur dubur, dam, dam, dam!” AŞ 48/14
- Toñ toñnu ömürü *şanq şanq* bulan geter. “Ağaçkakanın ömrü tak tak ile geçer.” AA 42/13
- Aldım qoz, satdım qoz, mağa qaldı *cağur cuğur*. “Aldım ceviz, sattım ceviz; bana kaldı şangır şungur.” AA 127/7
- *Tagır tugur* taqırası. “Takır tukur bitkisizdir.” ÇY 14/3
- Dört yanı sırt, içinde *şirt pırt*. “Dört yanı sırt, içinde şirt pırt.” ÇY 27/7
- *Pır pır* uça, aq çaça. “Pır pır uçar, beyaz saçar.” ÇY 45/15

e. Kumuk Türkçesinde tekrar grubunda yer alan kelimelerden biri, zaman içinde tek başına kullanımdan düşmüş olabilir.

- Qaymalı *qaytıq quytuq* çuñurların yolları. “Kaymalı kaytık kuytuk çukurlanan yolları.” YK 69/25
- *Xapta xupta* giyip çığayım. “Yırtık pırtık giysi giyip çıkayım.” SAS 69/5
- Yüzünü *yartı yurtu* bilginçe, birni yaxşı bil. “Yüzü yarım yamalak bilinceye kadar, biri iyi bil.” AA 60/16

f. Kumuk Türkçesinde biri olumlu biri olumsuz unsurlardan oluşan tekrar grupları bulunur.

- *Bolup bolmas* işlege, quru quvana mısan? “Olur olmaz işlere, kuru kuvana mısın?” YK 51/27
- Guncuvaqlar görgenni aytıp oltursaq, gürenlege *sıyar sıymas* söz bolğan. “Güneşlikte gördüğümüzü deyip otursak, görenlere sığar sığmaz söz olur.” YK 152/22
- Üç yıldan soñ özünü men tapmasam, üçuzlağa *barır barmas* yol bolsun. “Üç yıldan sonra kendini ben bulmazsam, ucuzlara varır varmaz yol olsun.” YK 160/10

g. Kumuk Türkçesinde grubu meydana getiren unsurların çekim eki taşıdığı tekrar grupları bulunur.

- Yağalaşgan seni gününde, qardaşların *baş başına* tozulmas. “Senin sıkıntılı gününde, kardeşlerin baş başa harap olmaz.” YK 96/31
- Qara qalın çaçlarımda ülküdey qırav urğan, *yer yerinde* gümüş aq. “Kalın kara saçlarıma çalı gibi kırağı vurmuş, yer yer gümüş ak.” AŞ 40/14
- Ne köp boş söz söylene arı beri, *o budan*. “Ne çok boş söz söyleniyor falan filan, ondan bundan.” AŞ 88/3

ğ. Kumuk Türkçesinde sayı bildiren kelimelerle kurulan tekrar grupları bulunur.

- Er sanına girip, mıyık gögerip, *yıgırma otuz* yıllar bitip yaşıma örlengen soñ, eniş bolma tüşgen de. “Er yaşına gelip bıyık gögerip, yirmi otuz yıllar bitmiş yaşıma çıktıktan sonra inme, düş de.” YK 175/3
- Tınçlıqğa başın salmasa, *beş on* günlük yol edi. “Rahata başını koymaya, beş on günlük yol idi.” YK 200/2
- *Bir eki* şi‘ruñnu alaman. “Bir iki şiirini alırım.” SAS 147/17

2.7. Edat Grubu

Kumuk Türkçesinde; alda, aldın, aldında, alyaqda, ari, artıq, bağıp, başğa, başlap, baylavlu, beri, berli, birge, bolup, boylap, boyu, boyuna, boyunda, bulan, busa, çaqı, çı/çi/çu/çü, da/de, dağı, -dAy, dep, ese, göre, haqında, haqından, □as, keren, qarağanda, qaramay, qaramaylı, qarap, qarşı, qayrı, ornuna, ornunda, özge, sama, sayalı, sayın, sebep, sebepli, soñ, taba, tabalaq, teñli, tış, tutup, tuvra, uçun, uzağına, uzağında, üstüne, üstünde, üstünden, yaqdan, yağından, yerli, yimik, yuvuq edatları bulunmaktadır.

a. Kumuk Türkçesine ait taramış olduğumuz eserlerde kelime grubu oluşturan edatlar şu şekildedir:

“Alda” edatı ile kurulan edat grubu

“-den önce”. Al “ön” kelimesine bulunma hâli ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. İsimlerin ve zamirlerin çıkma hâlinden sonra gelir.

- Hazar devürlerden alda “Hazar devirlerinden önce” SAS 4/14
- başdan alda “baştan önce” AA 54/6
- zamanından alda “zamanından önce” AA 92/9

“Başğa” edatı ile kurulan edat grubu

“-den başğa”. Başka, dışında, farklı anlamlarına gelir. Çıkma hâliyle kullanılır. Başka kelimesi genel kabule göre “baş” ve “ka” yönelme hâli ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. M.Ergin, +ka ekini yapım ekleri içerisinde almış ve bu ekin işlek bir yapım eki olmadığını, eskiden beri donmuş olarak “başka” ve “özge” kelimelerinde yer aldığını belirtmiştir (Ergin 2002: 175). A.U.Elöve başka kelimesinin başkak (<baş-kak) “başlı başına, müstakil” veya boşkak (<boş-kak) “boş kalmış olan” kelimesinin sonundaki -k’nin düşmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (Elöve 1943: 605). E.Şükürov da A.U.Elöve ile aynı görüşü paylaşmaktadır. N. Hacıeminoğlu Türk Dilinde Edatlar adlı kitabında kelimenin kökenini soru işaretiyle iki şekilde: baş+ka? ve baş+ı+k-a? olarak göstermiş ve bu konuda şimdilik kesin bir hüküm vermenin imkânsız olduğunu söylemiştir (Hacıeminoğlu 1992: 4). Fakat Hacıeminoğlu daha sonraki bir makalesinde kelimenin baş+ı+k-a şeklindeki etimolojisini savunarak, kelimenin başık- (<baş+ı-k-) “başta geçmek istemek” fiilinden -a ekiyle yapılmış bir isim olması gerektiğini kaydetmiştir (Hacıeminoğlu 1992: 182). R.R.Arat ise kelimenin kökünü oluşturan baş kelimesinin ba- “bağlamak” fiiline -ş yapım eki gelerek oluştuğunu (baş < ba-ş) söylemektedir (R.R.Arat, Aktaran: O.F.Sertkaya 1987: 1048).

- Adilxandan başğa “Adil Han’dan başka” YK 198/27
- qara yerden başğa “kara yerden başka” YK 210/6
- nalatdan başğa “lânetten başka” AA 99/18
- biri-birinden başğa “birbirinden başka” ÇY 107/11

“Berli” edatı ile kurulan edat grubu

“-den beri, -den önce”. Çıkma hâlinden sonra kullanılır. Sevortyan ve Tenişev bu edatı ber+li şeklinde açıklamışlardır. E.Şükürov ise berli edatını bar- “varmak”

fiilinin -alu zarf-fiili biçimi baralu (<bar-alu) kelimesinin berli şekline dönüşmesiyle (bar-alu > berli) meydana geldiğini söyler (Alkaya 2013: 185).

- bırın zamanlardan berli “eski zamanlardan beri” AA 9/26
- köpden berli “çoktan beri” ÇY 122/13

“Bulan” edatı ile kurulan edat grubu

“İle” anlamına gelir. Bu edat Eski Türkçede “birle” olarak görülmektedir (Öner 1998: 135). “birle” kelimesinin kökeniyle ilgili birçok görüş ileri sürülmüştür. Brockelman, Ergin, Hacıeminoğlu, Banguoğlu, Ediskun, Mansuroğlu kelimenin bir+ile > birle şeklinde oluştuğunu; Gabain ve Korkmaz ise birle’nin biril- (bir+i-l-) “birleşmek, bir olmak, bir araya gelmek” fiilinin zarf-fiil biçimi (birle < biril-e) olduğunu söylemişlerdir (Alkaya 2013: 187). Şahıs ve işaret zamirlerinin ilgi hâli ile, isimlerin yalın hâli ile kullanılır.

- hey degen bulan “hey! demek ile” YK 32/11
- yaşbaşımız bulan “ilkbahar ile” YK 34/6
- tüşübüz bulan “düşümüz ile” YK 34/8
- seni bulan “senin ile” YK 44/20
- ay bulan “ay ile” YK 70/17
- ne payda degen bulan “ne fayda demek ile” YK 73/19
- esden getmes zat bulan “akıldan çıkmaz şey ile” YK 86/4
- yaxşı erkek degen bulan “yiğit erkek demek ile” YK 88/6
- tatıvlap yutğan bulan “tadıp yutmak ile” YK 168/25
- zarlı oylar bulan “endişeli fikirler ile” AŞ 46/11
- günü, geçesi bulan “günü, gecesi ile” AŞ 64/10
- markar kacın bulan “kil testi ile” AŞ 138/3
- yetti günnü uzaq mezgili bulan “yedi günün uzaklığı ile” SAS 10/2
- vayahlar bulan “matem ile” SAS 83/9
- axırınçı vagonu artı bulan “sonuncu vagonun arkası ile” SAS 110/21
- erenler degen bulan “yiğitler demek ile” AA 26/28
- börkge salğan bulan “börke koymak ile” AA 88/14
- mişikler çırganlar bulan “kediler, sıçanlar ile” AA 111/35

- saqalı bolğan bulan “sakalı olan ile” AA 135/2
- yomaq yomaq yol bulan “masal masal yol ile” ÇY 60/4
- bir şart bulan “bir şart ile” ÇY 143/5

“Çaqı” edatı ile kurulan edat grubu

“Kadar” anlamına gelir. Tenişev, Tumaşeva, Öner bu edatın kökünü çak “ölçü” olarak gösterirler (Alkaya 2013: 188). Mustafa Öner bu edatın, diğer lehçelerde de çaklı olarak görülen şeklinden çaklı > çakki > çakı şeklinde bir asimile yoluyla ortaya çıktığını belirtir (Öner 1999: 8). Hasan Eren de çağ kelimesinin Türkçede “yaş, devir” anlamlarında yaygın olarak kullanıldığını ve Türkçe bir kelime olduğu yolundaki inancın yaygın olduğunu söyler. Ancak eski yazıtlarda bu kelimenin geçmemesine işaret eder (Eren 1999: 76). İsimlerin ve zamirlerin yalın hâliyle kullanılır.

- qaşiq çaqı “kaşık kadar” YK 44/22
- sibirtki çaqı “süpürge kadar” YK 46/1
- gücü gücü bar çaqı “olanca gücü ile” YK 83/16
- xoraz çaqı “horoz kadar” YK 114/17
- men sav çaqı “ben sağ oldukça” AŞ 54/4
- yumuruq çaqı “yumruk kadar” SAS 69/11
- bir bay çaqı “bir zengin kadar” AA 21/22
- süygen çaqı “sevdiği kadar” AA 29/15
- qoşulmağa çaqı “birleşecek kadar” AA 33/3
- talaq çaqı “dalak kadar” AA 65/6
- aytıv çaqı “söylendiği kadar” AA 67/16
- ayuv çaqı “ayı kadar” AA 67/16
- asger çaqı “ordu kadar” AA 68/35
- üy çaqı “ev kadar” AA 72/25
- eziv çaqı “yırtmaç kadar” AA 80/16
- ne çaqı “ne kadar” ÇY 45/14
- ömürüm bar çaqı “ömürüm olduğu kadar” ÇY 46/14
- alğan çaqı “aldığı kadar” ÇY 75/1
- oymaq çaqı “yüzük kadar” ÇY 99/2

- appası çaqı “parası kadar” ÇY 99/3
- quçaq çaqı “kucak kadar” ÇY 144/1

“Dep” edatı ile kurulan edat grubu

Kumuk Türkçesinde de- fiiline -p zarf-fiil ekinin eklenmesiyle oluşmuş bir edattır. Türkiye Türkçesindeki diye edatına karşılık olarak kullanılmaktadır.

- tügülmen dep “değilim diye” YK 36/1
- bu ölgen çi meni atam! dep “bu ölen ki benim babam! diye” YK 36/25
- qanın bar dep “kanın var diye” YK 44/23
- qazaq mağa qant ede dep “Kazak bana kızgın diye” YK 47/4
- tüş bolğunça qalsın dep “öğle olunca kalsın diye” YK 76/6
- biyim ne buyurur dep “beyim ne buyurur diye” YK 81/19
- eşikni açıp çığar dep “kapıyı açıp çıkar diye” YK 81/21
- ur! dep ayta şuşar dep “vur! deyip söylesin şuna diye” YK 81/23
- gelmey busa, yaxşı ögüzün bersin dep “gelmez ise güzel öküzünü versin diye” YK 112/5
- qatılğannı tuvra çabıp buvsun dep “düşmanımı doğru bulup boğsun diye” YK 112/24
- aziz quşlar ayday, gündey tolsun dep “aziz kuşlar ay gün dolsun diye” YK 160/14
- eninden soñ bir yaxşılıq görmən dep “bundan sonra bir güzellik görmem diye” YK 234/7
- muna, mağa gözler kaytdı dep “işte, bana gözler döndü! diye” AŞ 12/13-14
- savman, savman, savman! dep “sağım, sağım, sağım! diye” AŞ 18/17-18
- Xadir gün tuvdu! dep “kadir günü doğdu! diye” AŞ 136/24

“Göre” edatı ile kurulan edat grubu

“-e göre, nazaran, için”. Bu edat gör- (<kör-) “görmek, bakmak” fiilinin zarf-fiil biçimidir. Yönelme hâliyle kullanılır.

- yerine göre “yerine göre” YK 90/2

- yamanlağa göre “kötülere göre” YK 100/21
- soravçulağa göre “soruculara göre” YK 194/31
- Abdurrahman’ını, Abdul’ını tilevüne göre “Abdurrahman’ın, Abdul’un dileğine göre” YK 238/8
- mağa göre “bana göre” SAS 108/1
- atalar sözlerin ma’nalarına göre “atalar sözlerinin anlamlarına göre” AA 10/13
- sizge göre “size göre” AA 36/1
- yaşğa göre “çocuğa göre” AA 43/2
- zamanğa göre “zamana göre” AA 47/13
- yürekge göre “yüreğe göre” AA 52/18
- haqılına göre “aklına göre” AA 56/2
- yuvurğanğa göre “yorganına göre” AA 69/5
- balğa göre “bala göre” AA 69/8
- boyuma göre “boyuma göre” AA 70/7
- qılığıma göre “karakterime göre” AA 70/7
- yüregime göre “yüreğime göre” AA 70/9
- puçluqğa göre “pisliğe göre” AA 70/19
- halğa göre “duruma göre” AA 71/21
- tavğa göre “dağa göre” AA 77/23
- bizge göre “bize göre” AA 92/19
- aşğa göre “aşa göre” AA 92/20
- avliyağa göre “aptala göre” AA 96/3
- etgen qulluqğa göre “ettiği kulluğa göre” ÇY 65/14

“Qarşı” edatı ile kurulan edat grubu

“-e karşı, -e doğru”. Tenişev, bu edatın karış- “karşılaşmak, güreş için karşılaşmak, birbirine karşı olmak” fiilinin zarf-fiil biçimi olarak (karşı < karış-u) açıklar. Clauson, M.Ergin ve T.Banguoğlu da Tenişev gibi bu edatı karış- fiilinin zarf-fiil biçimi olarak verirler. N.Hacıeminoğlu ve Z.Korkmaz da karış- fiilinin zarf-fiil biçimi olarak gösterirken N.Hacıeminoğlu edatın yapısını “kar-ı-ş-u”, Z.Korkmaz ise “kar-ı-ş-u” şeklinde ayırmaktadır. A.N.Kononov da edatı aynı şekilde kara- “bakmak,

birbirine bakmak” fiiline götürerek “kara-ş-ı” şeklinde ayırarak bir zarf-fiil biçimi gösterir (Alkaya 2013: 193). Yönelme hâlinde sonra kullanılır.

- aldığı qarşı “önüne qarşı” YK 94/11
- bir-birevge qarşı “birbirine qarşı” SAS 71/4
- mühletge qarşı “mühlete qarşı” SAS 132/14
- özüne qarşı “kendine qarşı” ÇY 146/16
- sağa qarşı “sana qarşı” ÇY 148/3

“Qayrı” edatı ile kurulan edat grubu

“-den başka”. Arapça “gayr” kelimesinin teklik 3.şahıs iyelik ekiyle oluşmuş (<gayr+ı) şeklindedir (Ergin 2002 : 371). Çıkma hâlinde sonra kullanılır.

- menden qayrı “benden başka” YK 90/11
- ondan qayrı “ondan başka” AA 10/17
- quşnu sütünden qayrı “kuşun sütünden başka” AA 105/17
- sen görgenden qayrı “senin gördüğünden başka” ÇY 25/13
- qolğa barmaqdan qayrı “ele varmaktan başka” ÇY 122/3

“Keren” edatı ile kurulan edat grubu

“Kez, defa” anlamına gelir. Bu edat kere edatının -n vasıta ekiyle birleşmesinden müteşekkildir. Türkiye Türkçesi ağızlarında da bu şekle rastlamak mümkündür. Bunun yanında “kez,defa” anlamına gelen “kere” (üç kere AA 54/14), “kerre” (bir kerre YK 238/6) edatları da bulunmaktadır.

- yetti keren “yetmiş kez” SAS 11/7
- yetmiş yetti keren “yetmiş yedi kez” SAS 11/8
- bir keren “bir kez” SAS 86/19
- miñ keren “bin kez” AA 24/28
- on keren “on kez” AA 75/31
- seksen keren “seksen kez” AA 93/7
- eki keren “iki kez” ÇY 66/3
- neçe keren “nice kez” ÇY 145/22
- üç keren “üç kez” ÇY 156/20

“Sayalı” edatı ile kurulan edat grubu

“Dolayı, için, yüzünden” anlamlarına gelir. Bu edat Farsça saya (<sâye) kelimesine -lı isimden isim yapma eki gelerek oluşmuştur (sayalı < sâye+li) (Alkaya 2013: 195). Zamirlerin ve isimlerin ilgi hâliyle ve çoğu zaman eksiz kullanılır.

- şo yırları sayalı “şu yırları yüzünden” YK 44/4
- şo sayalı “şu yüzünden” ÇY 154/1

“Sayın” edatı ile kurulan edat grubu

“Her, -dıkça, yüzünden, sebebiyle” anlamlarına gelir. Bu edat Eski Türkçede “sayu” biçimiyle görülmektedir. W.Bang ve Gabain sayu edatının sa- “saymak” fiilinin zarf-fiil biçimi olduğunu (<sa-y-u) söylerler. Bu edatın bugün sayın olarak görülen şekli üzerinde iki farklı görüş vardır. W.Bang ve M.Öner sayın edatını, sayu kelimesinin -n vasıta hâli ekiyle genişlemiş biçimi olarak (sayu+n > sayın) kabul ederken, Zeynep Korkmaz sayın’ın say- “saymak” fiilinin -ın eki almış zarf-fiil biçimi (<say-ın) olarak görür (Alkaya 2013: 195). İsimlerin yalın hâliyle kullanılır. Zamirlerle kullanılmaz.

- erenler çapğan sayın “erenler her saldırışta” YK 95/2
- erenler urğan sayın “erenler her vuruşta” YK 95/3
- barğan sayın “varmak için” YK 138/26
- kullugubuz, işibiz artgan sayın “kulluğumuz, işimiz arttıkça” AŞ 24/1-2
- her avruğan sayın “her hastalanmakla” AA 41/1
- ilmu xarcalağan sayın “ilim harcadıkça” AA 59/16
- tük bitgen sayın “tüyü bittikçe” AA 109/27
- butaq sayın “dal yüzünden” ÇY 60/18
- uya sayın “yuva için” ÇY 60/19
- gesgen sayın “her kesişte” ÇY 75/2

“Soñ” edatı ile kurulan edat grubu

Sonra, dolayı, için anlamlarına gelir. Çıkma hâlinden ve yalın hâlden sonra kullanılan bir edattır. Sıfat-fiil şekillerinden sonra kullanıldığında çıkma hâli gerektirmeyebilir (Ercilasun 2007: 999).

- bu aydan soñ “bu aydan sonra” YK 38/5
- bugünden soñ “bugünden sonra” YK 38/10
- tüşden soñ “öğleden sonra” YK 76/7
- oylaşıp söz aytğan soñ “düşünüp söz söyledikten sonra” YK 78/1
- altmış yara tiygen soñ “altmış yara deǵdikten sonra” YK 82/22
- bolmacaǵın bilgen soñ “olmayacaǵını bildikten sonra” YK 83/3
- ornuma ol gelgen soñ “yerine geldikten sonra” YK 83/7
- boş yürekler dertden tolǵan soñ “boş yürekler dertle dolduktan sonra” YK 98/8
- boranlar boray qopǵan soñ “boranlar koptuktan sonra” YK 98/10
- cayalı oqday saǵa bolǵan soñ “yaylı ok gibi sana geldikten sonra” YK 102/1
- camlanǵannı urup atdan salǵan soñ “kamçıyı vurup attan saldıktan sonra” YK 102/2
- qarşında aziz canın bergen soñ “karşında aziz canını verdikten sonra” YK 102/9
- qayıq batıp qazaq erler aqǵan soñ “kayık batıp yiǵit erler gittikten sonra” YK 105/9
- talpınıp yaǵasına çıqǵan soñ “çırpınıp kıyısına çıktıktan sonra” YK 105/10
- duşman uçun dosnu üyün yıqǵan soñ “duşman için dostun evini yıktıktan sonra” YK 105/11
- qurdaşın yaxşı igit bolǵan soñ “arkadaşın iyi yiǵit olduktan sonra” YK 106/9
- sanda bir sandıǵına salǵan soñ “canda bir sandıǵına koyduktan sonra” YK 106/19
- yazıvları yazılıp da etgen soñ “yazılara yazılmış olduktan sonra” YK 116/11
- Teñirini tez buyruǵu yetgen soñ “Tanrının tez buyruǵu olduktan sonra” YK 138/8
- qazaǵımnı qayǵıları qopǵan soñ “yiǵidimin kaygıları çoǵaldıktan sonra” YK 184/16
- yoluǵuvlardan soñ “karşılaşmalardan sonra” AŞ 14/23
- külkünü kör otu söngen soñ “gülüşünün cüretkâr ateşi söndükten sonra” AŞ 51/3
- enniden soñ “şimdiden sonra” SAS 83/14

- ayıtvılar, atalar sözleri bolğan soñ “atasözleri olduktan sonra” AA 10/21
- haqıl görmey bolğan soñ “akıl görmedikten sonra” AA 17/15
- sañıravğa tüşden soñ “sağıra düştükten sonra” AA 60/9
- baqçanı gülü söngen soñ “bahçenin gülü söndükten sonra” AA 71/9
- qırq günden soñ “kırk günden sonra” AA 85/25
- axşamdan soñ “akşamdan sonra” ÇY 54/3
- yetti yıl bitgen soñ “yedi yıl bittikten sonra” ÇY 111/6
- bugünden soñ “bugünden sonra” ÇY 129/7
- salam bergen soñ “selam verdikten sonra” ÇY 142/4
- onu muradın anlağan soñ “onun muradını anladıktan sonra” ÇY 143/2
- bu xabarnı eşitgen soñ “bu haberi işittikten sonra” ÇY 148/5
- xan çağırtğan soñ “han çağırdıktan sonra” ÇY 148/9
- üç günden soñ “üç günden sonra” ÇY 149/18
- ulannı söyletgen soñ “oğlanı söylettikten sonra” ÇY 153/22
- almanı aşığan soñ “elmayı yedikten sonra” ÇY 161/7-8
- aradan zaman getgen soñ “aradan zaman geçtikten sonra” ÇY 161/8

“Tuvra” edatı ile kurulan edat grubu

“-e doğru”. “togru” (Türkiye Türkçesinde doğru) kelimesinin Kumuk Türkçesinde aldığı şekildir. Clauson bu edatın, to- “aşmak, geçmek” fiiline ettirgen çatı eki -ur ve zarf-fiil eki -u gelerek oluştuğunu (to-ur-u > to-ru) söyler. J.Deny tig- “değmek, vasıl olmak” fiilinden türeyen tigrü kelimesinin sonradan kalın ahenkli şekli olan “doğru”ya dönüşmesi olarak kabul eder. Hacıeminoğlu ise bu edatın to-ur- fiilinin zarf-fiil biçimi olarak kabul edilmesinin daha makul olduğunu söyler (Alkaya 2013: 198). Yönelme hâlinde sonra kullanılan bir edattır.

- köklege tuvra “göklere doğru” YK 124/8
- Maskevlege tuvra “Moskoflara doğru” YK 144/7

“Uçun” edatı ile kurulan edat grubu

“İçin” anlamına gelir. Edatın kökeni hakkında değişik görüşler vardır. Gabain’e göre uç “nihayet, son” isminden türeyen *uçu- > *üçü- “hedef almak” fiilinin -n’li zarf-

fiil biçimidir (Gabain, Aktaran: Akalın 1988: 97). Zeynep Korkmaz da bu edatın kökünün uç olduğunu ancak nihayet değil “sebeb” anlamına geldiğini ve edatın uç “sebeb”+ ı iyelik eki+ +n vasıta hâli ekinden oluştuğunu söyler (Korkmaz 1988: 35). Ergin ve Hacıeminoğlu da Zeynep Korkmazla aynı görüştedir. Şahıs ve işaret zamirlerinin ilgi hâli ile, isimlerin yalın hâli ile kullanılır.

- pastan xarbut uçun “kavun karpuz için” YK 32/3
- çıçgan degen bir canavar can uçun “sıçan denen bir canavar can için” YK 34/32
- Allah uçun “Allah için” YK 36/15
- bir seni uçun “bir senin için” YK 49/15
- qurdaşı uçun “yoldaşı için” YK 87/14
- balaların ayavlamak uçun “yavrularını korumak için” YK 122/18
- suv şerbeti baha uçun “su şerbeti pahası için” YK 154/9
- qurbanğa quyup bergen sah uçun “kurbana konulan bedel için” YK 154/12
- bizge qopğan ah uçun “bize kopan ah için” YK 154/16
- beş şayı payda uçun “beş parça fayda için” YK 244/5
- sözüüm kökdey köküresin uçun “sözümün gök gibi kükremesi için” AŞ 82/15-16
- tüşler yuxum bölmesin uçun “düşlerin uykumu bölmemesi için” AŞ 124/12
- kırq qursağ uçun “kırk boğaz için” SAS 5/14
- şolay kitapnı çığarmağ uçun “böyle kitabı çıkarmak için” AA 11/15
- cuvğan uçun “yıkamak için” AA 72/14
- yaşamağ uçun “yaşamak için” AA 83/2
- süyek bulan urğan uçun “kemik ile vurulduğu için” AA 110/18
- özün görmek uçun “kendini görmek için” ÇY 61/12

“Yimik” edatı ile kurulan edat grubu

“Gibi” anlamına gelir. Bu edatın kökü olan kip kelimesi Divânü Lûgati’t-Türk’te kip “benzer, öğür” olarak verilmiştir. Edatın kökenini inceleyen bütün Türkologlar Kaşğârlı’yı esas alarak bu kelimenin, kip “kalıp, şekil, form; örnek, benzer; suret, görünüş” kelimesine teklik 3.şahıs iyelik eki gelerek (kip+i > kibi=gibi) oluştuğunu belirtmişlerdir. Bu edatın yimik (<gibik<kibik) şekli ise kibi edatına ok, ök, ük

pekiştirme edatı gelerek (kibik < kibi+ok/ök/ük) oluşmuştur (Alkaya 2013: 202). Şahıs ve işaret zamirlerinin ilgi hâliyle, isimlerin yalın hâliyle kullanılır.

- qol aylanıp etmes yimik “kol dolanıp yetmeyecek gibi” YK 44/24
- taymas yimik “kaymaz gibi” YK 44/26
- ot tüşgen tavlur yimik “ateş düşmüş dağlar gibi” YK 49/22
- gümüş yimik “gümüş gibi” YK 51/22
- gök atnı yalı yimik “gök atın yelesi gibi” YK 64/4
- har dertim töger yimik “her derdim döker gibi” YK 73/8
- xarç tüpge yeger yimik “harç dibe yığar gibi” YK 73/10
- üç qulağın bar yimik “üç kulağın var gibi” YK 74/24
- çarxıma siner yimik “vücuduna siner gibi” YK 75/3
- tatıvlu dolma yimik “şekerli dolma gibi” YK 75/20
- almalı bavğa yimik “elmalı bağmış gibi” YK 53/23
- avmayğan tavğa yimik “yıkılmayan dağmış gibi” YK 53/25
- pereze yimik “pırlanta gibi” YK 54/2
- erikgen qoylar yimik “ürkek koyunlar gibi” YK 94/6
- bu dünyada yoq yimik “bu dünyada yok gibi” YK 124/10
- tavuşundan taymas yimik “sözünden dönmez gibi” YK 142/22
- kökürekden getmes yimik “yürekten gitmez gibi” YK 166/12
- süt yimik “süt gibi” AŞ 12/3
- saga kaytmak yok yimik “sana dönmek yok gibi” AŞ 54/10
- nart yimik “nart gibi” AA 25/21
- oraq yimik “orak gibi” AA 32/9
- tax yimik “taht gibi” AA 53/9
- balta yimik “balta gibi” AA 60/2
- qolnu kiri yimik “kolun kiri gibi” AA 75/8
- tuvmağan ulanğa tutulğan beşik yimik “doğmayan çocuğa tutulan beşik gibi” AA 78/38
- yaşıl ot yimik “yeşil ot gibi” ÇY 68/2

“Yuvuq” edatı ile kurulan edat grubu

“-e yakın, -e doğru”. Yakın, yaklaşık anlamlarına gelir. Belli bir sayı veya miktara yakınlığı, yaklaşıklığı bildirir. Yönelme hâliyle kullanılır. N.Hacıeminoğlu kelimeyi ya- “yaklaşmak” fiiline bağlayarak, yaguk < yag-u-k < ya-g-u-k “yakın” şeklinde izah eder (Hacıeminoğlu 1992: 191). g > v değişmesi ile yaguk > yavuk, geniş ünlünün daralmasıyla da yavuk > yuvuk olur.

- yetmiş seksen miñge yuvuq “yetmiş seksen bine yakın” SAS 9/11

b. Kumuk Türkçesinde edat grubunda birleşme, isim unsurunun ve edatın türüne göre ekli veya eksiz olur.

- Allah uçun “Allah için” YK 36/15
- bu aydan soñ “bu aydan sonra” YK 38/5
- bugünden soñ “bugünden sonra” YK 38/10
- seni bulan “senin ile” YK 44/20
- sibirtki çağı “süpürge kadar” YK 46/1
- bir seni uçun “bir senin için” YK 49/15
- gümüş yimik “gümüş gibi” YK 51/22
- tüşden soñ “öğleden sonra” YK 76/7
- yerine göre “yerine göre” YK 90/2
- menden qayrı “benden başka” YK 90/11
- aldığa qarşı “önüne karşı” YK 94/11
- yamanlağa göre “kötülere göre” YK 100/21
- soravçulağa göre “soruculara göre” YK 194/31
- yoluguvlardan soñ “karşılaşmalardan sonra” AŞ 14/23
- Hazar devürlerden alda “Hazar devirlerinden önce” SAS 4/14
- kırq qursağ uçun “kırk boğaz için” SAS 5/14
- yetmiş seksen miñge yuvuq “yetmiş seksen bine yakın” SAS 9/11
- bir birevge qarşı “birbirine karşı” SAS 71/4
- enniden soñ “şimdiden sonra” SAS 83/14
- mağa göre “mana göre” SAS 108/1
- mühletge qarşı “mühlete karşı” SAS 132/14

- axşamdan soñ “akşamdan sonra” AA 15/23
- adamğa göre “adama göre” AA 19/15
- qoşulmağa çaqı “birleşecek kadar” AA 33/3
- yaşğa göre “çocuğa göre” AA 43/2
- zamanğa göre “zamana göre” AA 47/13
- yürekge göre “yüreğe göre” AA 52/18
- başdan alda “baştan önce” AA 54/6
- haqılına göredir “aklına göre” AA 56/2
- sanıravğa tüşden soñ “sağıra düştükten sonra” AA 60/9
- yuvurğanğa göre “yorgana göre” AA 69/5
- yaşamaq uçun “yaşamak için” AA 83/2
- zamanından alda “zamanından önce” AA 92/9
- nalatdan başğa “lânetten başka” AA 99/18
- quşnu sütünden qayrı “kuş sütünden başka” AA 105/17
- sen görgenden gayrı “senin gördüğünden başka” ÇY 25/13
- axşamdan soñ “akşamdan sonra” ÇY 54/3
- etgen qulluqğa göre “ettiği kulluğa göre” ÇY 65/14
- barmaqdan qayrı “geç kalmaktan başka” ÇY 125/5
- özüne qarşı “kendine karşı” ÇY 146/16

c. Kumuk Türkçesinde edat grubunda isim unsuru kelime grubu olabilir.

- çığgan degen bir canavar can (isim) / uçun (edat) “sıçan denen bir canavar can için” (isim unsuru: sıfat tamlaması) YK 34/ 32
- şo yırları (isim) / sayalı (edat) “şu yırları yüzünden” (isim unsuru: sıfat tamlaması) YK 44/4
- qol aylanıp etmes (isim) / yimik (edat) “kol dolanıp yetmeyecek gibi” (isim unsuru: isim-fiil grubu) YK 44/24
- ot tüşgen tavlار (isim) / yimik (edat) “ateş düşmüş dağlar gibi” (isim unsuru: sıfat tamlaması) YK 49/22
- almalı bavğa (isim) / yimik (edat) “elmalı bağmış gibi” (isim unsuru: sıfat tamlaması) YK 53/23

- avmayğan tavğa (isim) / yimik (edat) “yıkılmayan dağmış gibi” (isim unsuru: sıfat tamlaması) YK 53/25
- gök atını yalı (isim) / yimik (edat) “gök atın yelesi gibi” (isim unsuru: belirtili isim tamlaması) YK 64/4
- tatıvlu dolma (isim) / yimik (edat) “şekerli dolma gibi” (isim unsuru: sıfat tamlaması) YK 75/20
- oylaşıp söz aytğan (isim) / soñ (edat) “düşünüp söz söyledikten sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) YK 78/1
- altmış yara tiygen (isim) / soñ (edat) “altmış yara değdikten sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) YK 82/22
- esden getmes zat (isim) / bulan (edat) “akıldan çıkmaz şey ile” (isim unsuru: isim-fiil grubu) YK 86/4
- yaxşı erkek degen (isim) / bulan (edat) “yiğit erkek demek ile” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) YK 88/6
- erikgen qoylar (isim) / yimik (edat) “ürkek koyunlar gibi” (isim unsuru: sıfat tamlaması) YK 94/6
- boş yürekler dertden tolğan (isim) / soñ (edat) “boş yürekler dertle dolduktan sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) YK 98/8
- boranlar boray qopğan (isim) / soñ (edat) “boranlar koptuktan sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) YK 98/10
- cayalı oqday sağa bolğan (isim) / soñ (edat) “yaylı ok gibi sana geldikten sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) YK 102/1
- camlanğanı urup atdan salğan (isim) / soñ (edat) “kamçıyı vurup attan saldıktan sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) YK 102/2
- qarşında aziz canın bergen (isim) / soñ (edat) “karşında aziz canını verdikten sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) YK 102/9
- külkünnü kör otu söngen (isim) / soñ (edat) “gülüşünün cüretkâr ateşi söndükten sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) AŞ 51/3
- sen çıkmaygan ördek (isim) / çaqı (edat) “senin çıkmadığın ördek kadar” (isim unsuru: sıfat tamlaması) AŞ 138/9
- yetti günnü uzaq mezgili (isim) / bulan (edat) “yedi günün uzaklığı ile” (isim unsuru: belirtili isim tamlaması) SAS 10/2

- haqıl görmey bolğan (isim) / soñ (edat) “akıl görmedikten sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) AA 17/15
- erenler degen (isim) / bulan (edat) “yiğitler demek ile” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) AA 26/28
- olar tas bolğan (isim) / soñ (edat) “onlar kaybolduktan sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) AA 43/12-13
- qolnu kiri (isim) / yimik (edat) “elin kiri gibi” (isim unsuru: belirtili isim tamlaması) AA 75/8
- tuvmağan ulanğa tutulğan beşik (isim) / yimik (edat) “doğmayan çocuğa tutulan beşik gibi” (isim unsuru: sıfat tamlaması) AA 78/38
- börkge salğan (isim) / bulan (edat) “börke koymak ile” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) AA 88/14
- saqalı bolğan (isim) / bulan (edat) “sakalı olan ile” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) AA 135/2
- özün görmek (isim) / uçun (edat) “kendini görmek için” (isim unsuru: isim-fiil grubu) ÇY 61/12
- yetti yıl bitgen (isim) / soñ (edat) “yedi yıl bittikten sonra” (isim unsuru: sıfat-fiil grubu) ÇY 111/6

ç. Kumuk Türkçesinde edat grubunda isim unsuru cümle olabilir.

- tügülmen (isim) / dep (edat) “değilim diye” YK 36/1
- Allah uçun urma (isim) / dep (edat) “Allah için vurma diye” YK 36/15
- bu ölgen çi meni atam! (isim) / dep (edat) “bu ölen ki benim babam! diye” YK 36/25
- qanın bar (isim) / dep (edat) “kanın var diye” YK 44/23
- qazaq mağa qant ede (isim) / dep (edat) “Kazak bana kızgın diye” YK 47/4
- üç qulağın bar (isim) / yimik (edat) “üç kulağın var gibi” YK 74/24
- tüş bolğunça qalsın (isim) / dep (edat) “ögle olunca kalsın diye” YK 76/6
- eşinki açıp çığar (isim) / dep (edat) “kapıyı açıp çıkar diye” YK 81/21
- ur!dep ayta şuşar (isim) / dep (edat) “vur! deyip söylesin şuna diye” YK 81/23
- sari atlar yol ortada salır (isim) / dep (edat) “sarı atlar yol ortasından gider diye” YK 118/7

- Asxarlanı qıyın tınçı teñdir (isim) / dep (edat) “Ashar’ın zoru kolayı denktir diye” YK 142/11
- atolunu at yüregi geñdir (isim) / dep (edat) “yiğidin at yüregi geñştir diye” YK 142/12
- savman, savman, savman! (isim) / dep (edat) “sağım, sağım , sağım diye” AŞ 18/17-18
- saga kaytmak yok (isim) / yimik (edat) “sana dönmek yok gibi” AŞ 54/10
- çarığım tar (isim) / busa (edat) “çarığım dar ise” AA 19/1
- ömürüm bar (isim) / çaqı (edat) “ömrüm olduğu kadar” ÇY 46/14

2.8. Bağlama Grubu

Kumuk Türkçesinde va/ve, bulan, da/de, ya da, ...da/de...da/de..., ham...ham..., ya...ya, ya da...ya da..., bir...bir..., mı/mi...mı/mi..., ne...ne, amma, hatda, tek, eger, busa, baliki, nege tügül, sayki bağlama edatları bulunmaktadır.

a. Kumuk Türkçesinde bağlama edatı (va/ve, bulan, tügül, amma, da/de vb.) isim unsurlarının arasında bulunur.

“Bulan” bağlama edatı ile kurulan bağlama grubu

“İle” anlamına gelen bir sıralama edatıdır. Aynı zamanda çekim edatı olan bulan, bağlaç olarak da kullanılır.

- üykenibiz bulan giççi yaşımız “büyüğümüz ile gencimiz” YK 34/9
- çığışımız bulan yalçımız “zahmet ile sıkıntımız” YK 34/11
- talğır bulan qubası “alacalısı ile solgunu” YK 34/22
- qaşın bulan gözün “kaşın ile gözünün” YK 52/1
- emen bulan güyrüçnü “meşe ile gürgenin” YK 58/23
- yalnızlık bulan yarlılıq “yalnızlık ile fakirlik” YK 122/1
- namus bulan yah “namus ile vicdan” YK 148/27
- Anadol bulan ulla Terkin’den “Ana Volga ile ulu Terkin’den” YK 152/17
- tavlalar bulan tüzlege “dağlar ile düzlere” YK 158/4

- qan bulan yaş “kan ile yaş” YK 158/18
- olca bulan atayım “kadın ile babam” YK 160/3
- İbraylar bulan cuhut cilim oruslum “İbrahimler ile Cuhut rahip Ruslum” YK 168/19
- puruslar bulan saban “puruslar ile saban” YK 168/21
- anadaşlar bulan canday qurdaşğa “kız kardeşler ile can gibi arkadaşa” YK 182/5
- aşnalar bulan yuvuq sırdaşğa “tanıdıklar ile yakın sırdaşa” YK 182/6
- qayğı bulan dert “kaygı ile dert” YK 190/8
- xarıpler bulan misginler “garipler ile miskinler” YK 198/26
- kirpikleri bulan iki gözümnü “kirpikler ile iki gözüm” AŞ 88/14
- erin bulan yaşların “erin ile çocukların” SAS 25/14

“Da/de” bağlama edatı ile kurulan bağlama grubu

“Da, de” anlamına gelen bir bağlama edatıdır.

- ariv de ariv “güzel de güzel” YK 36/26
- çak da çak “zaman da zaman” AŞ 40/14
- tap da tap “tap da tap” AŞ 48/13
- Ali de Ali “Ali de Ali” AA 68/1
- Hoca da Hoca “Hoca da Hoca” AA 68/1
- horlama da horlama “horlama da horlama” AA 101/3
- qara da qara “kara da kara” ÇY 88/13

“Va/ve” bağlama edatı ile kurulan bağlama grubu

“Ve” anlamına gelen bir sıralama edatıdır.

- manasız va paydasız “manasız ve faydasız” YK 46/2-3
- sülçeler va ot “süngü ve ateş” AŞ 80/23
- sülçe ve azuv “süngü ve azı dişi” AŞ 80/25
- sülçe va uv “süngü ve zehir” AŞ 80/26
- gözel ve kür “güzel ve cesur” AŞ 96/13-14

- kanı va teri “kan ve teri” AŞ 152/13
- yaşıra va türlene “yenilenir ve çeşitlenir” AŞ 160/4
- ongunda va solunda “sağında ve solunda” SAS 4/11
- takrarla va yaz “tekrarla ve yaz” SAS 20/1
- sari göz va qaş “sarı göz ve kaş” SAS 44/10
- gatin gişi va ergişi “kadın ve erkek” SAS 61/4
- sözsüz va sessiz “sözsüz ve sessiz” SAS 71/3
- un haliva va aş “un helva ve yemek” SAS 82/7
- üstü va tübü “üstü ve dibi” ÇY 24/1
- isside va suvuq da “sıcak da ve soğuk da” ÇY 65/7
- hayvanlar va quşlar “hayvanlar ve kuşlar” ÇY 75/4
- kitap da va curnal da “kitap da ve gazete de” ÇY 95/3
- bayrağı va atı “bayrağı ve adı” ÇY 96/15
- tüngülüksüz va terezesiz “bacasız ve penceresiz” ÇY 108/3
- canını va onu oyçularını “canını ve onun düşüncelerini” ÇY 149/8

“Tügül” bağlama edatı ile kurulan bağlama grubu

“Değil” anlamına gelen ve cümle içinde kullanılan bir bağlama edatıdır.

- sütegen tügül süt “sütegen değil süt” YK 112/22
- içgiler tügül yaşav “içkiler değil hayat” YK 114/13
- gelin tügül ayırğan “gelin değil ayıran” AA 32/23
- ayran tügül toydurğan “ayran değil doyuran” AA 32/23
- yaşda tügül başda “yaşta değil başta” AA 43/4
- özünden tügül sözünden “kendinden değil sözünden” AA 61/8
- başımdan tügül yüregimden “başımdan değil yüreğimden” SAS 69/6-7

b. Kumuk Türkçesinde “ne...ne...”, “...da/de...da/de”, “ya...ya”, “bir...bir”, “...mı/mi...mı/mi” gibi bağlama edatlarıyla kurulan bir bağlama grubunda edatlar, isim unsurlarının başında veya sonunda bulunur ve karşılaştırılan unsurları birbirine bağlar.

“Bir... bir” bağlama edatıyla kurulan bağlama grubu

Eş değer ve eş görevdeki art arda gelen kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlar. Ya da iki öge arasında çeşitli yönlerden seçenekli bir bağlama işlevi görürler. Karşılaştırılan unsurların önüne gelir.

- bir ötmese bir öter “bir kesmezse bir keser” YK 78/8
- bir o yakga bir bu yakga “bir o yana bir bu yana” AŞ 56/11-12
- bir saz bir söz “bir saz bir söz” AA 48/10
- bir bolğan bir bolmağan “bir olan bir olmayan” ÇY 141/1

Bu bağlaç bir de şeklinde de kullanılabilir.

- bir de ozdudur bir de ozar “bir de geçilir bir de geçer” YK 95/4
- bir de aldırır bir de alar “bir de aldırır bir de alır” YK 95/5

“...da/de... da/de” bağlama edatıyla kurulan bağlama grubu

Eş değer ve eş görevdeki art arda gelen kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri bağlar. Karşılaştırılan unsurların sonuna gelir.

- seni de beni de “seni de beni de” YK 50/17
- sarında da yırdada “sarında da yırdada” YK 69/23
- qoşuluşğan yav da qan da “bulanmış su da kan da” YK 154/8
- amal da çara da “amel de çare de” YK 156/18
- tav da tüz de “dağ da düz de” YK 217/12
- ağam da inim de “ağam da kardeşim de” YK 227/5
- genji de tarı da “genişi de darı da” YK 254/18-19
- sesim de esim de “sesim de aklım da” AŞ 90/17
- sözüüm de gözüüm de “sözüüm de gözüüm de” AŞ 90/18
- tüşümde de tülümde de “düşümde de gerçeğimde de” AŞ 104/17-18
- yazbaşda da güzünü ahırgünde de “baharda da güzün son gününde de” AŞ 104/19
- tabiat da men de “tabiat da ben de” AŞ 126/19

- yer yüzünde tartmacak bir mizan da bir tereze taşı da “yeryüzünde çekmeyecek bir terazi de bir pencere taşı da” AŞ 22/6-7
- gün de ay da “güneş de ay da” AŞ 64/9
- örlükler de zindanlar da “yücelikler de zindanlar da” AŞ 86/9-10
- tünegün de bugün de tañala da “dün de bugün de yarın da” AŞ 104/14
- kıyını da tıncı da “zoru da kolayı da” AŞ 172/6-7
- Hazar devürlerden alda da soñ da “Hazar devirlerinden önce de sonra da” SAS 4/14
- xatalı da xatlı da “hatalı da haberli de” SAS 128/8
- yarlar da suvlar da “uçurumlar da sular da” SAS 141/8-9
- yaxşı erkek de yaxşı at da “iyi erkek de iyi at da” AA 7/23
- bu kitapnı tizgen adam da bu işni çıqmaqılığına qol yalğaçan yoldaşlar da “bu kitabı dizen adam da bu işin çıkarılmasına el atan arkadaşlar da” AA 10/34-35-36
- oñmağanı da toñmağanı da “onmaması da durulmaması da” AA 17/3
- mal da qan da “mal da kan da” AA 18/26
- esde de pusda da “akılda da fikirde de” AA 36/27
- etgen de ettirgen de “yapan da yaptırın da” AA 36/28
- avruğanda da ölgende de “hastalansa da ölse de” AA 42/6
- zahmat da süyünç de “emek de sevinç de” AA 47/9
- haqıldan ullu baylıq da ilmudan ullu xazna da “akıldan büyük zenginlik de ilimden büyük hazine de” AA 55/1-2
- eşek de at da “eşek de at da” AA 57/24
- yaz da buz da “yaz da buz da” AA 68/23
- giççi qızını toyu da ullu qızını toyu da “küçük kızın düğünü de büyük kızın düğünü de” AA 71/1
- gözünden de sözünden de “gözünden de sözünden de” AA 71/33
- yüzünden de qaravundan da “yüzünden de bakışından da” AA 72/2
- it de mişik de “köpek de kedi de” AA 72/31
- oburnu olturğanı da ahmaqını turğanı da “kurnazın oturması da ahmağın kalkması da” AA 75/25
- etegine tiygen de etine tiygen de “eteğine degen de etine degen de” AA 81/9

- toy da yas da “düğün de yas da” AA 86/29
- altı alağanım da beş beregenim de “altı alacağım da beş vereceğim de” AA 127/9
- ot da suv da “ateş de su da” ÇY 23/12
- kökde de yerde de “gökte de yerde de” ÇY 25/7
- eşiği de teşiği de “eşiği de deliği de” ÇY 40/4
- geçe de gün de “gece de gündüz de” ÇY 44/11
- ulluğu da yaşğa da “büyüğü de genci de” ÇY 48/9
- süyegi de qulağı da “kemiği de kulağı da” ÇY 64/1
- suvda da quruda da “suda da kuruda da” ÇY 86/8
- qart da onu yoldaşları da “ihtiyar da onun arkadaşları da” ÇY 140/5

“Mı/mi...mı/mi” bağlama edatıyla kurulan bağlama grubu

Karşılaştırılan unsurların sonuna gelir.

- süyünçge mi qayğığa mı “sevince mi üzüntüye mi” AŞ 104/13
- “Ne...ne” bağlama edatıyla kurulan bağlama grubu*

Karşılaştırılan birden çok unsuru birbirine bağlayan bağlama edatlarıdır.

Karşılaştırılan unsurların önüne gelir ve olumsuz anlam verir.

- ne tirilmes ne ölmes “ne dirilmez ne ölmez” YK 77/18
- ne divansız ne yolsuz “hem yolsuz hem zamansız” YK 203/26
- ne qayğı ne süyünç “ne kaygı ne sevinç” AA 26/4
- ne içilmes ne geçilmes “ne inilir ne geçilir” AA 71/28
- ne süyek ne tayaq “ne dayak ne sopa” AA 71/33
- ne mezigil ne dozu “ne uzaklık ne sınır” AA 98/19
- ne qar ne qırav “ne kar ne kırağı” AA 124/2
- ne eti ne canı “ne eti ne canı” ÇY 43/11
- ne aşamay ne içmey “ne yenir ne içilir” ÇY 44/12

“Ya...ya” bağlama edatıyla kurulan bağlama grubu

Karşılaştırılan unsurların önüne gelir.

- ya tez ya geç “ya er ya geç” AŞ 38/2
 - ya köp ya az “ya çok ya az” AŞ 38/4
 - ya eşek ya eşekni yesi “ya eşek ya eşeğin sahibi” AA 41/16
 - ya az ya qaz “ya az ya kaz” AA 68/17
 - ya tavuğu avruy ya özü avruy “ya tavuğu hastalanır ya kendisi hastalanır” AA 95/4
 - ya söyletip ya çapdırıp “ya konuşturup ya koşturup” AA 96/12
 - ya yılan ya alpelek “ya yılan ya akrep” AA 98/12-13
 - ya alacağım ya bereceğim “ya alacağım ya vereceğim” AA 129/13
 - ya xanı ya onu bazirlerini kepi “ya hanı ya onun vezirlerinin çoğu” ÇY 148/20
- c. Kumuk Türkçesinde bağlama gruplarında isim unsurları kelime grubu olabilir.
- Anadol bulan ulla Terkin'den “Ana Volga ile ulu Terkin'den” (ulla Terkin'den: sıfat tamlaması) YK 152/17
 - anadaşlar bulan canday qurdaşğa “kız kardeşler ile can gibi arkadaşa” (canday qurdaşğa: sıfat tamlaması) YK 182/5
 - vakilimni süykümlü sesi bulan koñurav “vekilimin sevimli sesi ile çingırak” (vakilimni süykümlü sesi: belirtili isim tamlaması) AŞ 88/25-26
 - süyünçleni bulan sıralı sırı “sevinçleri ile mesut sırrı” (sıralı sırı: sıfat tamlaması) AŞ 152/14
 - un haliva va aş “un helva ve yemek” (un haliva: sıfat tamlaması) SAS 82/7
 - yalğan bulan gertini arası “yalan ile gerçeğin arası” (gertini arası: belirtili isim tamlaması) AA 81/31
 - xalq tügül xalqını düşmanı “halk değil halkın düşmanı” (xalqını düşmanı: belirtili isim tamlaması) AA 129/7
 - adamlanı yaşavu va işi “adamların hayatı ve işi” (adamlanı yaşavu: belirtili isim tamlaması) ÇY 12/1
 - nege ölgen va qayda ölgen “niye ölen ve nerede ölen” (nege ölgen: sıfat-fiil grubu, qayda ölgen: sıfat-fiil grubu) ÇY 111/3

2.9. Unvan Grubu

Unvan grubu bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubudur. Şahıs ismi önce, unvan veya akrabalık ismi sonra gelir. Her iki unsur da hiçbir ek almaz. Doğrudan doğruya yan yana getirilirler. Unvan grubunun vurgusu birinci unsorda, isim unsuru üzerinde bulunur (Ergin 2002: 389).

a. Kumuk Türkçesinde unvan gruplarının kuruluşu Türkiye Türkçesindeki gibidir. Şahıs ismi başta, unvan ve akrabalık ismi sonda bulunur. İki unsur, eksiz birleşir.

- Ali Bey “Ali Bey” YK 198/16
- Vali Bey “Veli Bey” YK 198/17
- Xasay Hacı “Hasay Hacı” YK 205-12
- Muhammat Apendi “Muhammed Efendi” YK 238/1
- Şeyit Xanum “Şeyit Hanım” AŞ 70/1
- Ali Hoca “Ali Hoca” ÇY 66/10
- Bükrü Hoca “Bükrü Hoca” ÇY 67/1

b. Türkiye Türkçesindeki gibi Kumuk Türkçesinde de unvan grubunda şahıs ismi, birleşik isim olabilir.

- Elmeli Gebek pristop “Elmeli Gebek komiser” YK 81/1
- Can İnsaf Hanım “Can İnsaf Hanım” YK 172/6
- Abdul Umar Afendi “Abdül Ömer Efendi” YK 196/1

2.10. Birleşik İsim Grubu

Birleşik isim bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime grubudur. Bir nesnenin çok defa tek tek de adı olan isimler aynı nesneyi karşılamak, aynı nesneye beraber ad olmak için doğrudan doğruya eksiz olarak yan yana gelir ve birleşik isim yaparlar. Birleşik isim, vurgusu olan bir

gruptur. Bu vurgu daima son isimde bulunur. İkili isimlerde ikinci isimlerin, üçlülerde üçlü isimlerin vurgusu kuvvetlenerek grubun vurgusu olur (Ergin 2002: 385).

a. Kumuk Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki gibi iki veya daha fazla kelimeli bütün şahıs adları birleşik isim grubu yapısındadır.

- Abumuslim Şavxal “Ebu Müslim Şavhal” YK 44/2
- Şamsutdin Şavxal “Şemsettin Şavhal” YK 44/6
- Yahiya Cammalov “Yahya Cemalov” YK 69/4-5
- Xalit Canbeg “Halit Canbeğ” YK 82/18
- İman Ali “İman Ali” YK 170/13
- Qadar Aselder “Kadar Aselder” YK 170/22
- Hali Mama “Hali Mama” YK 172/5
- Qaytul Qamav “Kaytul Kamav” YK 172/6
- Zaynalabid Batırmurzayev “Zeynelabid Batırmurzayev” AA 7/17
- Abdurahim Abdurahimov “Abdürrahim Abdurrahimov” AA 10/1-2
- Abusupiyani Akayev “Ebu Süfyan Akayev” AA 12/10
- Alimpaşa Salavatov “Alimpaşa Salavatov” AA 12/12
- Abdurahman Kaziyev “Abdurrahman Kaziyev” AA 12/17
- Bahavutdin Mamayev “Bahaeddin Mamayev” AA 12/22
- İbrahim İbrahimov “İbrahim İbrahimov” AA 12/28
- İbrahim Halil “İbrahim Halil” SAS 128/1

b. Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Kumuk Türkçesinde de tamlananı özel isim olan sıfat tamlamaları zamanla bir şahsa ad olmak üzere birleşik isim grubuna dönüşebilir.

- Qacarlı Ahmat “Kacarlı Ahmet” YK 34/2
- Yırçı Qazaq “Yırçı Kazak” YK 40/2
- Hacı Abduraşitov “Hacı Abdurraşitov” YK 69/9
- Dağıstanlı Tatar oğlu Qazak “Dağıstanlı Tatar oğlu Kazak” YK 152/23
- Çavuş Baymurza “Çavuş Baymurza” YK 170/20
- Ağay Şahman “Ağa Şahman” YK 170/23
- Bay Bamatgazi “Bay Mehmetkazi” YK 170/24

- Azovyurtlu Raşitdin “Azovyurtlu Raşitdin” YK 208-7

2.11. Ünlem Grubu

Ünlem + isim unsurunun oluşturduğu ünlem grubu açısından Kumuk Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında önemli bir fark yoktur.

Kumuk Türkçesinde hey, hay, hayt, huyt, alleley (elleley), bah (wah), ah, eh, hı (ha), huya, oh, va, vay, vayt, vöre, ey, yaxarı ünlemleri yer alır.

a. Kumuk Türkçesinde ünlem grubunun kuruluşu Türkiye Türkçesindeki gibidir. Ünlem başta, isim unsuru sonda bulunur. Ünlem ve isim unsuru eksiz birleşir.

- hayt ulanlar “heyti yiğitler” YK 47/2
- hey ulan “hey oğlan” YK 70/12
- vayt ulanlar “vayt oğlanlar” YK 148/28
- hay gavur “hay gavur” YK 174/8
- hay insanlıq “hay insanlık” YK 176/7
- ay ağalar “ay ağalar” YK 186/8
- hey kudrat “hey kudret” YK 188/24
- ay gavur “ay gavur” YK 222/2
- vaya doslar “vay a dostlar” YK 248/2
- ay abdal “ay apdal” AA 14/20
- ay derbiş “ay derviş” AA 14/20
- ay mañalaylı ulan “ay alınlı oğlan” AA 28/7

b. Türkiye Türkçesindeki gibi Kumuk Türkçesinde de ünlem grubunda isim unsuru kelime grubu olabilir.

- vay (ünlem) / amannı günleri (isim) “vay amanlı günleri” (isim unsuru: sıfat tamlaması) YK 67/23
- ay (ünlem) / Asxar Tav (isim) “ey Ashar Dağ” (isim unsuru: eksiz isim tamlaması) YK 148/10

- vay (ünlem) / amansız gün (isim) “vay amansız gün” (isim unsuru: sıfat tamlaması) YK 182/9
- ay (ünlem) / Soltan Karim (isim) “ey Sultan Kerim” (isim unsuru: birleşik isim grubu) YK 238/2
- ay (ünlem) / qanatlı qaraquş (isim) “ay kanatlı karakuş” (isim unsuru: sıfat tamlaması) YK 252/7

c. Kumuk Türkçesinde Türkiye Türkçesindeki gibi cümle kuruluşuna katılmayan bu grup, hitaplarda kullanılır. Cümle dışı öge olarak cümlenin herhangi bir yerinde bulunabilir.

- *Hayt ulanlar*, xalq yürekden yazaman. “Heyt yiğitler, temiz kalpten yazarım.” YK 47/ 2
- *Ay Asxar Tav*, bir seni uçun qılayıq. “Ey Ashar Dağ, bir sen için yapalım.” YK 148/10
- *Hay insanlıq*, senden payda çığar mı? “Hey insanlar, senden fayda çıkar mı?” YK 176/7
- *Hey kudrat!* Bizge yarıq sebele, biz bolayık gülbaxçaında gübelek! “Hey kudret, bize nur sepele, biz olalım gül bahçende kelebek!” YK 188/24-25

2.12. Sayı Grubu

Eski Türkçede Türkiye Türkçesindeki gibi önce büyük sayı getirilir, ancak ona bir artukı < fazlası > kelimesi ilâve edildikten sonra arkadan küçük sayı gelirdi: on artukı bir < on bir >, otuz artukı üç < otuz üç > misallerinde olduğu gibi. Sonra sayı grubu başka safhalardan geçmiş (meselâ Batı Türkçesinin başlangıcında yüz biñ yigirmi biñ sekiz biñ < yüz yirmi sekiz bin > gibi şekiller görülür) ve nihayet bugünkü şekle girmiştir (Ergin 2002: 391-392).

a. Kumuk Türkçesinde de sayı grubu Eski Türkçedeki ve Türkiye Türkçesindeki gibidir. Gruptaki sayı isimlerinin dizilişi basamak sistemine göredir. Sayılar sondan başa doğru büyür. Küçük sayı sonda bulunur. Sayı isimleri eksiz birleşir ve ayrı yazılır.

- on beş “on beş” YK 34/12
- otuz toğuz “otuz dokuz” YK 122/17
- seksen segiz “seksen sekiz” YK 200/9
- kırq miñ “kırk bin” YK 228/4
- yetmiş yetti “yetmiş yedi” SAS 10/3
- on yetti “on yedi” SAS 33/12
- yigirma beş “yirmi beş” AA 42/23
- otuz eki “otuz iki” ÇY 17/6
- on eki “on iki” ÇY 78/1
- yigirma dört “yirmi dört” ÇY 106/4
- otuz altı “otuz altı” ÇY 107/7
- kırq segiz “kırk sekiz” ÇY 107/15
- yigirma eki “yirmi iki” ÇY 114/8
- yetmiş eki “yetmiş iki” ÇY 172/8

b. Kumuk Türkçesinde kelime grubu hâlindeki sayılar, sıfat tamlaması veya sayı grubu kuruluşundadır. Genellikle ana sayılar sıfat tamlaması, ara sayılar sayı grubudur. Vurgu, sıfat tamlamasında başta, sayı grubunda sonda bulunur.

Sıfat tamlaması biçiminde olanlar

- yüz elli miñ “yüz elli bin” YK 80/13
- üç yüz “üç yüz” ÇY 163/7
- yüz miñ “yüz bin” SAS 22/8

Sayı grubu biçiminde olanlar

- miñ toğuz yüz beş “bin dokuz yüz beş” AŞ 166/4
- miñ toğuz yüz on yetti “bin dokuz yüz on yedi” AŞ 166/10
- miñ toğuz yüz kırk bir “bin dokuz yüz kırk bir” AŞ 166/17
- miñ toğuz yüz kırk beş “bin dokuz yüz kırk beş” AŞ 168/12
- miñ segiz yüz seksen üç “bin sekiz yüz seksen üç” AA 12/9

- miñ toguz yüz üç “bin dokuz yüz üç” AA 12/10
- miñ toguz yüz on eki “bin dokuz yüz on iki” AA 12/11
- miñ toguz yüz kırk “bin dokuz yüz kırk” AA 12/13
- miñ toguz yüz yetmiş eki “bin dokuz yüz yetmiş iki” AA 12/21
- miñ toguz yüz elli segiz “bin dokuz yüz elli sekiz” AA 12/34
- üç yüz altmış “üç yüz altmış” ÇY 106/8
- miñ segiz yüz “bin sekiz yüz” ÇY 106/9

c. Eski Türkçede arada kalan ve sayı grubu ile karşılanması gereken sayı sonraki tek sayıdan, sonraki vahitten faydalanılarak ifade edilir, önce küçük sayı alınarak arkasına sonra gelecek olan büyük tek sayı getirilirdi. üç otuz < yirmi üç >, bir kırk < otuz bir > misallerinde olduğu gibi. Yani yirmi bitmiş, otuza üç geçmiş, otuzdan üç almış; otuz bitmiş, kırktan bir alınmış şeklinde kabul ediliyordu (Ergin 2002: 391). Türkiye Türkçesinde kullanılmayan bu yapı Kumuk Türkçesinde görülür. Yani Kumuk Türkçesinde geriden başlayan değil, tek haneli rakamla başlayan ve ileriye yönelen bir sayı sistemi bulunur.

- eki otuz “yirmi iki” AA 42/23
- dört elli “kırk dört” AA 81/31
- dört yigirma “on dört” ÇY 113/7
- bir elli “kırk bir” ÇY 113/7
- bir otuz “yirmi bir” ÇY 113/9
- segiz yigirma “on sekiz” ÇY 163/12

2.13. Birleşik Fiil Grubu

Bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi Kumuk Türkçesinde de fazlaca birleşik fiil bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde yer alan yardımcı fiiller ile kurulan birleşik fiiller, tasviri fiiller ile kurulan birleşik fiiller ve deyimleşmiş birleşik fiiller Kumuk Türkçesinde de görülür.

a. Yardımcı fiiller ile kurulan birleşik fiiller

Bu tip birleşik fiillerde “et-, bol-, qıl-, başla-, yap-, süy- vb.” yardımcı fiilleri kullanılır. Et- ve bol- yardımcı fiilleri ile kurulan birleşik fiiller Kumuk Türkçesinde yaygın iken, diğer yardımcı fiiller ile kurulan birleşik fiillerin kullanımı oldukça azdır.

“Et-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- ant ete “yemin et-” YK 36/1
- baha etip “değer biç-” YK 36/14
- yastuq eter “yastık et-” YK 58/15
- iy eter “yola getir-” YK 78/18
- oram etgen “buyur et-” YK 81/20
- xıyal etgen “hayal et-” YK 81/22
- teñ etmegiz “denk et-” YK 92/5
- taşa etip “taşa tut-” YK 114/21
- ayıp etme “ayıp et-” YK 140/9
- arz etegen “arz et-” AŞ 44/4
- parz etemen “farz et-” AŞ 44/6
- dalil edip “delil et-” AŞ 48/9
- yas etdim “yas tut-” AŞ 52/9
- halal etip “helal et-” AŞ 52/19
- amanat etdi “emanet et-” AŞ 68/6
- ayan etmese “ortaya koy-” AŞ 114/9
- layla ete “zikir et-” AŞ 142/11
- şahatlık ete “şahitlik et-” SAS 4/16
- kabul et “kabul et-” SAS 5/33
- ayavlu etdi “değerli et-” SAS 10/10
- mahrüm etme “mahrum et-” SAS 11/4
- tac etip “tac et-” SAS 23/21
- tas etip “kayıp et-” SAS 43/6
- sav etsin “sağ et-” SAS 56/12

- es et “akıl et-” SAS 60/9
- ses et “ses et-” SAS 61/1
- hayran etip “hayran et-” SAS 80/15
- azat etdi “azat et-” SAS 85/4
- surat et “surat et-” SAS 97/1
- adam etegen “adam et-” AA 30/11
- yan etme “yanına al-” AA 35/6
- zaya eter “boşa harca-” AA 47/15
- zaral etmegen “zarar et-” AA 47/18
- talap eter “talep et-” AA 51/32
- umut eter “umut et-” AA 53/5
- yoqnu bar etgen “yoğu var et-” AA 59/13
- kar etmes “kâr et-” AA 78/4
- nas etgendey “pis et-” AA 82/17
- puç eter “telef et-” AA 82/35
- yav etmes “düşman et-” AA 94/31
- ayıp etse “ayıp et-” AA 96/20
- şükür et “şükür et-” AA 133/18
- fikir et “fikir et-” AA 133/18
- qant etip “şikâyet et-” AA 134/17
- baş etip “baş et-” ÇY 18/1
- ikram ete “ikram et-” ÇY 28/11
- qulluq ete “kulluk et-” ÇY 43/3
- kömek ete “yardım et-” ÇY 156/13

“Bol-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- sav bolup “sağ ol-” YK 49/23
- pana bolsun “fena ol-” YK 54/16
- kurban bolsun “kurban ol-” YK 65/9
- ökten bolursan “kibirli ol-” YK 66/27
- yoq bolduñ “yok ol-” YK 90/14

- bir bolğan “bir ol-” YK 140/2
- yes bolğan “sahip ol-” AŞ 12/18
- sak bol “uyanık ol-” AŞ 24/11
- acayıp bolup “acayıp ol-” AŞ 94/18
- bar bolmaga “var ol-” AŞ 150/30
- osal bolma “zayıf ol-” SAS 86/3
- tabi bolma “tabi ol-” SAS 179/5
- tas bolur “kayıp ol-” AA 38/12
- yav bolur “düşman ol-” AA 54/25
- yah bolmas “rahat ol-” AA 119/23
- adam bolmas “adam ol-” AA 135/14
- halal bolğan “helal ol-” ÇY 111/5
- razi bola “razı ol-” ÇY 134/17
- paşman bol “pişman ol-” ÇY 153/1

“Qıl-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- tamam qıldı “tamam kıl-” YK 162/20

“Başla-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- küleme başladı “gülmeye başla-” SAS 15/6

“Süy-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller

- kırsaymağa süydü “kızmaya başla-” YK 112/9

b. Tasviri fiiller ile kurulan birleşik fiiller

Bu birleşik fiiller, zarf- fiil eki “-A, -I, -Ip” taşıyan bir fiil ile devamlılık bildiren “get-, qoy-, kör-, tur-” ; yeterlilik, ihtimal bildiren “bil-”; beklenmezlik bildiren “gel-, gal-” vb.”; tezlik, kolaylık bildiren “ver-” ve yaklaşma bildiren “yaz-” tasviri fiillerinden birinin birleşmesiyle meydana gelir. Kumuk Türkçesine dair taramış

olduğumuz eserlerde devamlılık bildiren “kör-, qoy-”, tezlik, kolaylık bildiren “ver-”, yaklaşma bildiren “yaz-” tasviri fiillerinden yapılan birleşik fiil grubuna rastlanmamıştır.

Devamlılık bildiren “get-, tur-” fiili ile yapılan birleşik fiiller

- cıyıp turağan “toplayıp dur-” YK 81/17
- yatıp turma “yatıp dur-” YK 117/13
- tınlap turganın “dinleyip dur-” AŞ 10/3
- kaklıgıp geter “sıçrayıp git-” AŞ 30/11
- alıp geter “alıp git-” AŞ 114/13
- tüşüp getgen “düşüp git-” SAS 66/13
- quvup getdi “kovup git-” SAS 103/7
- qoyup gete “koyup git-” SAS 110/12
- külep tur “gülüp dur-” SAS 113/10
- qaçıp getsen “kaçıp git-” AA 48/30

Yeterlik, ihtimal bildiren “bil-” fiili ile yapılan birleşik fiiller

- bere bilgen “verebil-” YK 98/36

Beklenmezlik bildiren “gel-, qal-” fiili ile yapılan birleşik fiiller

- ölüp qala “ölüp kal-” YK 90/19
- qaytıp gelseng “dönüp gel-” AA 48/30

c. Deyimleşmiş birleşik fiiller

Genellikle ad soylu bir kelimeyle bir fiilin kalıplaşıp anlamca kaynaşmasıyla oluşur. Kumuk Türkçesindeki “can ver-”, “qulaq as-”, “canı çığ-”, “yol ber-”, “gözden tüş-”, “bereket ber-” vb. şeklindeki deyimleşmiş birleşik fiiller Türkiye Türkçesinde de görülür.

- neget bayladıq “niyet et-” YK 34/1
- başıbız davğa saldı “başımızı belaya sok-” YK 34/16
- Allah salsın “Allah versin” YK 34/17
- zaral beregen “zarar ver-” YK 34/31
- ayıp salmağa “ayıp et-” YK 34/33
- qolğa aldım “ele al-” YK 36/5
- ças berdi “selam ver-” YK 36/24
- yas berdi “yas et-” YK 36/25
- hoş geldiñ “hoş geldin” YK 40/1
- günün görür “gününü gör-” YK 51/4
- gönüm almağan “gönül al-” YK 51/10
- dert saldı “dert sal-” YK 52/10
- mezigil ilmesin “uzak dur-” YK 53/8
- kep ala “keyif al-” YK 53/21
- içi güygene “içi yan-” YK 60/24
- içim bavurum yana “içi bağıryan-” YK 64/14
- yallıq berip “huzur ver-” YK 71/1
- yer yerinden sögüldü “yer yerinden sökül-” YK 72/26
- tınçlıq bersin “dinçlik ver-” YK 77/7
- pitne salğan “fitne sal-” YK 80/19
- balah sala “bela sal-” YK 83/18
- betge burq “yüze vur-” YK 84/6
- tör tabar “yüz bul-” YK 84/21
- can verir “can ver-” YK 87/15
- aşqarğa salma “açığa ver-” YK 96/21
- bet tabar “yüz bul-” YK 118/1
- gözüüm yummam “göz yum-” YK 118/21
- qıyın gelsin “kıran gelsin” YK 126/16
- bet qaçırğan “yüz çevir-” YK 126/28
- qulaq asmaq “kulak as-” YK 137/5
- öç alıvlar “öç al-” YK 137/7
- göz sala “göz at-” YK 140/26

- buldur buldur yaş sala “bulgur bulgur yaş dök-” YK 140/27
- canı çığar “canı çık-” YK 140/30
- baş suqmağa “baş sok-” YK 156/26
- yazıq sınmasa “zahmet ver-” YK 156/31
- baş uruna “baş vur-” YK 168/17
- tınçlıqğa başın salmasa “rahata başını koy-” YK 200/1
- yol bersin “yol ver-” YK 202/20
- bet burmasday “yüz çevir-” YK 216/27
- haqıl bergen “akıl ver-” YK 246/13
- duvan ges “mahkeme et-” AŞ 42/3
- sama kıynalmagan “eziyet çek-” AŞ 44/10
- cavap bermesen “cevap ver-” AŞ 46/5
- oy kurgan “hayal kur-” AŞ 48/19
- baş enkeytgen “baş eğ-” AŞ 68/22
- gözüne yuxu girmey “gözüne uyku girme-” AŞ 61/20
- bet baktırmay “yüz verme-” AŞ 100/13
- ayaq basma “ayaq bas-” SAS 56/1
- göz alğa geltire “göz önüne getir-” SAS 64/9
- baş burup “baş vur-” SAS 68/7
- Allah saqlasın “Allah saklasın” SAS 83/14
- üstün çığağan “üstün çık-” SAS 112/18
- azap çekdire “azap çektir-” SAS 126/8
- başıng öktek tut “başını dik tut-” SAS 133/21
- yol görsetegen “yol göster-” SAS 150/9
- talap etmeymen “talep et-” SAS 179/7
- xabar bere “haber ver-” AA 6/15
- yol berer “yol ver-” AA 26/24
- muratğa yetmes “muradına er-” AA 47/18
- iş buyursa “iş buyur-” AA 47/26
- burnun har zatğa suğa “burnunu her şeye sok-” AA 47/26
- uzaq kalmas “uzak kal-” AA 49/6
- qılını qırq qıyar “kılı kırk yar-” AA 49/14

- gözden tüşer “gözden düş-” AA 50/12
- baş yarar “baş yar-” AA 65/10
- avzun kepdirmes “ağız kuru-” AA 73/3
- sütge avzu bişgen “sütten ağız yan-” AA 77/21
- tuzaq salsang “tuzak kur-” AA 79/7
- tuzaqğa tüşer “tuzağa düş-” AA 93/2
- başına ura “başına vur-” AA 97/13
- hazır tur “hazır dur-” AA 98/5
- başına balah salır “başına bela getir-” AA 100/3
- bereket bermesin “bereket versin” AA 135/7
- gün görmey “gün gör-” ÇY 61/15
- göz tiymesin “göz değ-” ÇY 125/14
- söz bere “söz ver-” ÇY 143/22
- göz sala “göz koy-” ÇY 152/8-9
- yuxusu qaçıp “uykusu kaç-” ÇY 156/21

2.14. Kısaltma Grubu

Kısaltma grupları, iyelik veya hâl eki almış bir isimle başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur. Bu gruplar bazı kelime grupları ile cümlelerin kısaltılması veya kalıplaşması neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan bunlara “kısaltma grupları” denir (Özkan- Sevinçli 2013: 107).

a. Kumuk Türkçesinde unsurlarında çekim eki bulunmayan veya sadece birinci unsurunda iyelik eki bulunan kısaltma grupları bulunur.

- içi tolu “içi dolu” YK 44/14
- yüregi cavhar “yüreği cevher” YK 54/22
- sözü qar “sözü kar” YK 54/22
- yağası qat qat “yakası kat kat” YK 56/15
- çıtı çirik “kumaşı çürük” YK 72/7
- xıyalları xuylu “hayalleri büyük” YK 114/16

- gunleri gümiz “günleri uzun” YK 166/16
- köküregi xasa “bağrı has” YK 182/19
- şavlası yoq “ışığı yok” YK 182/23
- atı ullular “atı ulular” YK 182/31
- biçimi yırıq “biçimi yırtık” YK 186/22
- qabuğu maylı “kabuğu yağlı” YK 202/3
- karavları günçülü “bakışları iftiracı” AŞ 138/6
- külküsü koñuravlu “gülüşü çingiraklı” AŞ 140/11
- başı ayaz “başı kel” AA 24/8
- qolu uzun “kolu uzun” AA 74/13
- yünü uzun “yünü uzun” AA 81/1
- quyruğu ullu “kuyruğu ulu” AA 81/16
- quyruğu uzun “kuyruğu uzun” ÇY 27/5
- başı ullu “başı ulu” ÇY 90/9
- haqılı yoq “aklı yok” ÇY 107/11

b. Kumuk Türkçesinde birinci unsuru yükleme hâli eki taşıyan kısaltma grupları bulunur.

- köknü körklü “göğü görkemli” SAS 35/7
- ekevnü bir “ikisini bir” ÇY 31/9

c. Kumuk Türkçesinde birinci unsuru bulunma hâli eki taşıyan kısaltma grupları bulunur.

- denizde kalaksız “denizde küreksiz” AŞ 140/21

ç. Kumuk Türkçesinde birinci unsuru ayrılma hâli eki taşıyan kısaltma grupları bulunur.

- qarağaydan biyik “Karağaydan büyük” YK 38/9
- menden yıraq “benden uzak” YK 40/24
- ondan beter “ondan beter” YK 44/6-7
- bulutdan üy “buluttan ev” YK 48/7
- soğandan tatlı “soğandan tatlı” YK 56/11

- köpür salmaqdan zuvap “köprü kurmaqdan sevap” YK 60/11-12
- üç gündən kara “üç gündən kara” YK 68/5
- qardan ak “kardan ak” YK 75/16
- canını senden arivü “canın senden güzeli” YK 75/23
- ondan yaman “ondan kötü” YK 88/13
- senden ayar “senden ayar” YK 96/14
- otuzdan biri “otuzda biri” YK 118/14
- senden güçlü “senden güçlü” YK 216/24
- içindən oybatallı “içindən kılıçlı” YK 220/6
- senden biyik “senden büyük” YK 224/2
- senden ulla “senden ulu” YK 224/3
- senden ariv “senden güzel” YK 224/4
- senden yaxşı “senden büyük” YK 224/5
- miñlerden artıq “binlerden fazla” YK 226/3
- bir birevden arekler “birbirindən uzak” AŞ 150/29
- dazudan ari “sınırdan öte” SAS 116/15
- süyünçlerden mahrum “sevinçlerden mahrum” SAS 132/20
- xalqdan güçlü “halktan güçlü” AA 6/20
- baldan tatlı “baldan tatlı” ÇY 13/6
- tüyeden biyik “deveden büyük” ÇY 33/3
- qazandan qara “kazandan kara” ÇY 85/13
- senden purmansız “senden izinsiz” ÇY 145/12-13
- sütden ariv “sütten güzel” ÇY 147/4
- şondan güçlü “şundan güçlü” ÇY 174/12

d. Kumuk Türkçesinde birinci unsur ayrılma hâli, ikinci unsur yönelme hâli eki taşıyan kısaltma grupları bulunur.

- qışlıqdan yazğa “kışlıktan yazıya” YK 124/21
- Dağıstanlı Tatar oğlu Qazaq’dan Rayxanat’ğa “Dağıstanlı Tatar oğlu Kazak’tan Reyhanat’a” YK 152/24
- cuması yıldan öte “haftası yıldan öte” YK 166/16
- özünjden özüne “kendi kendine” AŞ 50/14

- yerden kökge “yerden göğe” AŞ 62/1
- Şark yulduzdan yüllesinene “Şark yıldızından hortumuna” AŞ 70/10
- elden elge “elden ele” AŞ 136/11
- senden sağa “senden sana” AŞ 156/8
- yıraklardan yırakğa “uzaklardan uzağa” AŞ 156/10
- bir sanavdan bir sanavğa “bir sayıdan bir sayıya” AŞ 174/1-2
- üyden soqmaqğa “evden patikaya” SAS 55/6
- bölekden bölekge “bölümden bölüme” SAS 66/8
- ondan özlege “ondan kendilerine” AA 11/28
- yurtdan yurtğa “yurttan yurda” AA 93/30
- 18-nçi dekabirden 26-nçi dekabirge “18 Aralık’tan 26 Aralık’a” AA 125/31
- arigi üyden berigi üyge “öteki evden beriki eve” ÇY 43/4
- tavdan tüzge “dağdan düze” ÇY 54/1
- çarlaqdan qonaqğa “tavan arasından konuğa” ÇY 143/24-25

2.15. Pekiştirme Grubu

“Busa” edatı ile kurulan pekiştirme grubu

“İse” anlamına gelen bir edattır.

- şu aydan soñ güz busa “şu aydan sonra güz ise” YK 38/6
- ekki sahat tüz busa “iki şahit düz ise” YK 38/7
- yurüygeniñ yol busa “yürüdüğün yol ise” YK 54/9
- başğanıñ xola busa “bastığın yonga ise” YK 54/10
- heç amalım bar busa “nasıl amelin var ise” YK 65/25
- qurumsaq busa “gürültülü ise” YK 79/2
- tişleri biçaq busa “dişleri bıçak ise” YK 79/3
- qoççaq busa “yiğit ise” YK 79/7
- bir gavur busa “bir gavur ise” YK 79/10
- avur busa “ağır ise” YK 79/12
- osallar busa “korkaklar ise” YK 104/12

- amal busa “amel ise” YK 156/28
- mingen busa “çıkılmış ise” YK 184/5
- yol busa “yol ise” SAS 30/16
- çarığım tar busa “çarığım dar ise” AA 19/1
- qarğa busa “karga ise” AA 69/14
- cansız busa “cansız ise” ÇY 46/1
- bir payın busa “bir payın ise” ÇY 122/2
- özü busa “kendi ise” ÇY 135/7
- munda busa “bunda ise” ÇY 142/22

“Çı/çi/çu/çü” edatı ile kurulan pekiştirme grubu

Emir çekiminden sonra vurgu ve tonlamaya bağlı olarak kullanılır. Güçlendirme fonksiyonuna sahiptir. Eklendiği kelimeye ya da cümleye güçlendirmenin dışında nezaket ve soru anlamları kattığı da görülür.

- taşdan ton tıslap ber çi “taştan elbise yapıp versene” YK 63/7
- berip yiber çi “verip gönder” YK 63/11
- osallar bulan qurdaş bolma çi “zayıflar ile yoldaş olmasana” YK 96/15
- aşqarğa salma süyseñ qara çi “açığa vermek istersen iyi bak hele” YK 96/21
- tıñla çi “dinle hele” YK 238/3
- ayt çi “söyle hele” AŞ 60/23
- kak çi “vursana” AŞ 80/17
- görmediñ çi “görmedin mi?” AŞ 102/5
- bilmediñ çi “bilmedin mi?” AŞ 102/9
- kara çi “baksana” AŞ 108/2
- kulak as çi “dinlesene” AŞ 108/6
- birik çi “birleş hele” SAS 43/11
- şonu bil çi “şunu bil hele” ÇY 126/8
- bar çi “varsana” ÇY 143/24
- gel çi “gelsene” ÇY 143/24
- gördüñ çü “gördün mü?” ÇY 145/20

Bazı isimlerden sonra da anlamı güçlendirmek için kullanıldığı görülür.

- bu ölgen çi “bu ölen ki” YK 36/25
- men çi “ben ki” YK 44/23
- erkek dep çi “erkek diye de” YK 88/17
- onu çu “onun ki” YK 134/7
- seni çi “senin ki” YK 222/12

“Da/de” edatı ile kurulan pekiştirme grubu

“Da/de; bile”. Sona gelen bir edattır.

- biz görsek de “biz görsek de” YK 34/18
- qaytarılğan tüşümnü aslam payı özüne tüşegenge de “paylaşma sırasında arslan payı kendine düştüğü hâlde” YK 40/4
- bir xıylı yuvuqların da “bir hayli arkadaşını da” YK 40/6
- xalq töleygen yasaqnı ahları da “halkın çektiği çilenin ahları da” YK 47/8
- esinden taymağan gözyaşları da “aklından çıkmayan gözyaşları da” YK 47/9-10
- çaqsız ölgen ulanlağa qazılğan qaburlar da “zamansız ölen yiğitlere kazılan kabirler de” YK 47/11-12
- daraynı eni bulan, çileni çeni bulan, yanımda seni bulan ölsem de “elbisenin eni ile, zemheri derdi ile, yanımda senin ile ölsem de” YK 64/23-24
- yazbaşiday yay da “bahar gibi yaz da” YK 73/17
- aldındıday göz de “önceki gibi göz de” YK 75/2
- canğa yılı söz de “cana tatlı söz de” YK 75/4
- menden qayrı neme de “benden gayrı bir şey de” YK 90/11
- tübündegi Arğumağın berse de “altındaki Arğumak’ını verse de” YK 96/4
- qarğa yudap sınsa da “karga konup kırılrsa da” YK 100/6
- bir birine çirelip söylese de “birbirine bağırıp söylese de” YK 108/10
- ol asallar onlu tersli bolsa da “o zayıflar önlü tersli olsa da” YK 120/6
- oçar taşnı erkelep biylep alsa da “meydan taşnı zorlayıp alsa da” YK 120/7
- yollarını boyun tutup qaracaq maqar da “yolların boyunu tutup bakacak laçın de” YK 144/29-30

- klknn kr otu snse de “glnn cretkr atei snse de” A 50/7
- meni bir zatım da “benim bir Őeyim de” SAS 25/2
- Şu oturĖan yerimden de “Şu oturduğum yerimden de” SAS 62/2
- qısmat da “kısmet de” SAS 153/11
- alıslağa getse de “uzaklara gitse de” AA 15/21
- vasvasnı malı bolsa da “vesveselinin malı olsa da” AA 16/32
- bir kepegi bolmasa da “bir kuruŐu olsa da” AA 23/22
- lge zurnay soqŐaŏ da “lye zurna alsan da” AA 41/23
- tazanı ot da “temizi ateş de” AA 94/22
- qursağı toysa da “karnı doysa da” AA 124/1
- tatavulları iŐlense de “su yolları çalıŐsa da” Y 30/4
- yetmiş tavnu da “yetmiş dağı da” Y 42/5
- qolsuz, butsuz bolsa da “kolsuz, bacaksız olsa da” Y 57/14
- ayĖa getse de “aya gitse de” Y 65/3

“Dağı” edatı ile kurulan pekiştirme grubu

“Dahi” anlamında kullanılır. Sona gelen bir edattır.

- miŏlerden dağı “binlerden dahi” YK 226/3
- bizge dağı “bize dahi” SAS 11/6
- halq dağı “halk dahi” SAS 147/12
- bir payı bereŏe dağı “bir payı verene dahi” Y 122/25
- ulannı dağı “oğlanın dahi” Y 142/19-20
- men dağı “ben dahi” Y 153/25

“Sama” edatı ile kurulan pekiştirme grubu: Sona gelen bir edattır.

“Bari, hiç değilse, hiç olmazsa, en azından” anlamlarında kullanılır.

- z sama “kendi bari” YK 57/7
- biri sama “biri bari” YK 78/24
- bolma sama “olsa bari” YK 130/20
- uçup sama “uçup bari” YK 130/24
- birine sama “birine bari” SAS 120/7

- bir tolğun sama “bir dalga bari” SAS 169/2
- xonşusu sama “komşusu bari” AA 79/2
- etgen yaxşılığın sama “ettiği iyiliğini bari” AA 100/7
- hali sama “hâli bari” ÇY 155/20

“Acaba” anlamında soru ifadesi verir.

- Çomuç sama (tügül mü?) “Acaba kevgir değil mi?” YK 58/9
- Dünyada suvsuz yaşap bola decek bir can sama (heç bar miken?) “Acaba dünyada susuz yaşanabilir diyecek bir can var mı ki?” AŞ 114/17-18
- Çaçım sama (tügül mü?) “Acaba saçım değil mi?” ÇY 127/11
- Yılan sama (tügül mü?) “Acaba yılan değil mi?” ÇY 127/13
- Oçaq sama (tügül mü?) “Acaba ocak değil mi?” ÇY 127/15
- Bulay sama (tügül mü?) “Acaba böyle değil mi?” ÇY 127/17

III. BÖLÜM

3. SONUÇ

Çalışmamızda taranan eserler doğrultusunda Kumuk Türkçesinin kelime grupları ortaya konulmuş, ortaya çıkan sonuçlar ise aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

- Kumuk Türkçesinde özel isimlerle yapılan isim tamlamalarında ikinci unsur sıfat-fiil ya da sıfat-fiil grubundan oluşursa sıfat-fiil genellikle ek almamaktadır. Bunun yanında tamlayan da ek almayabilir.
- En eski Türk yazılı metinleri olan Orhun Abidelerinde *Ötüken yış* “Ötüken ormanı”, *Tögültün yazı* “Tögültün ovası”, *Türk bodun* “Türk milleti” ile Divânu Lügâti’t- Türk’te *tevi kuş* “deve kuşu”...vb. örneklerde ve diğer lehçelerde de görülen, grubu oluşturan iki ismin hiçbir çekim eki almadan yana gelmesiyle oluşan eksiz isim tamlaması, Kumuk Türkçesinde de görülür.
- Kumuk Türkçesinde -ğUr emir ekinin sıfat-fiil fonksiyonunda kullanıldığı sıfat-fiil gruplarına rastlanır.
- Kumuk Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak -(I)v mastar eki ile kurulan isim-fiil gruplarına rastlanır.
- Eski Türkçede kullanılan ancak Türkiye Türkçesinde kullanılmayan üç otuz “yirmi üç”, bir kırk “otuz bir” şeklindeki sayı grupları Kumuk Türkçesinde de görülür. Yani Kumuk Türkçesinde geriden başlayan değil, tek haneli rakamla başlayan ve ileriye yönelen bir sayı sistemi bulunur.
- Kumuk Türkçesine dair taramış olduğumuz eserlerde devamlılık bildiren “kör-, qoy-”, tezlik, kolaylık bildiren “ver-” ve yaklaşma bildiren “yaz-” tasviri fiillerinden yapılan birleşik fiil grubuna rastlanmamıştır.
- Kumuk Türkçesinde *busa*, *çı*, *da*, *dağı*, *sama* edatlarıyla kurulan pekiştirme grupları vardır.

KAYNAKLAR

Akayev, Akay (1983). *Aytıvlar va Atalar Sözləri*. Mahaçkale.

Alişeva, Şeyit Hanum (1995). *Sev Ağla Sevin*. Dağıstan.

Alkaya, Ercan (2013). “Kumuk Türkçesinde Edatlar”, *Turkish Studies*, 8: 177-205.

Arat, Reşid Rahmeti (1987). “Türkçede Kelime ve Eklerin Yapısı”. Çev. O.F.Sertkaya.
Makaleler I, s. 1048.

Arat, Reşid Rahmeti (1987). “Türk Şivelerinin Tasnifi Tecrübeleri”. Çev. O.F. Sertkaya.
Makaleler I, s.73-149.

Arıkoğlu, Ekrem (2007). “Tuva Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. A. Bican
Ercilasun. Ankara: Akçağ Yayıncılık. 1149-1228.

Atalay, Besim (1985). *Divânü Lûgati't-Türk Dizini-İndeks*. Ankara.

Bala, Mirza (1992). “Kumuklar”, *İslâm Ansiklopedisi*, 6: 986-990.

Benzing, Johannes (1993). “Kumuk Türkçesi”. Çev. İ. Çeneli. *İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 26:167.

Biybolatova, U. (1982). *Kumuk Halk Çeçegen Yomakları*. Mahaçkale.

Caferoğlu, Ahmet (1988). *Türk Kavimleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Deny, Jean (1943). *Türk Dili Grameri*. Çev. A.U.Elöve. İstanbul: Maarif Vakfı
Yayımları.

Devlet, Nadir (1993). *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi Ansiklopedisi*, Ek cilt: 285.

Ercilasun, Ahmet Bican (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.

Eren, Hasan (1975). “Kumuk Edebiyatı”, *Türk Ansiklopedisi*, 22: 350.

Eren, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Ergin, Muharrem (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım.

Ergönenç Akbaba, Dilek (1998). “Nogay Türkçesinde Fiil”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

Ergönenç Akbaba, Dilek (2007). “Nogay Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. A. Bican Ercilasun. Ankara: Akçağ Yayıncılık. 623-678.

Gabain, A. Von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. M.Akalın. Ankara: TDK Yayınları.

Gülsevin, Gürer (1990). “Türkçede Şart Gerundiumu Üzerine”, *Türk Dili* 2: 266- 279.

Güner, D.Figen (2007). “Altay Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. A. Bican Ercilasun. Ankara: Akçağ Yayıncılık. 1009-1084.

Gürsoy Naskali, Emine (1993). “Kumuk Şairi Alişeva”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7: 249.

Hacıeminoğlu, Necmettin (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: MEB Yayınları.

Hatipoğlu, Vecihe (1972). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: TDK Yayınları.

Karahan, Leylâ (1994). “-sa/-se Eki Hakkında”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2: 471-474.

- Karahan, Leylâ (2012). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Korkmaz, Zeynep (1988). *Uçun/üçün/için vb. Çekim Edatlarının Yapısı Üzerine*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öner, Mustafa (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, Mustafa (1999). “Türkçede Çekim Edatlarının Karşılaştırma ve Sınırlandırma Bağlantıları”, *VII.MATK’ye sunulan bildiri*, s.8.
- Özkan, Mustafa ve Sevinçli Veysi (2013). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Öztürk, Erol (2008). *Yırcı Kazak*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Öztürk, Erol ve Uyanık, Osman (2006). *Kumuk Şairi Şeyit Hanım Alişeva’dan Seçme Şiirler*. Konya.
- Pekacar, Çetin (1987). *Tokat ve Sivas Yöresinden Derlenen Kumuk Türklerine Ait Sarınlar (Maniler)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Pekacar, Çetin (1998). “Kumuk Türkleri Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C.4.
- Pekacar, Çetin (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tavkul, Ufuk (2002). “Kafkasya ve Çevresindeki Türk Toplulukları”, *Türkler Ansiklopedisi*, 20: 500-501.
- Tavkul, Ufuk (2005). “Kumuk Türkleri: Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme”, *Kırım Dergisi*, s. 29- 39.

Tavkul, Ufuk (2007). “Karaçay-Malkar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. A. Bican Ercilasun. Ankara: Akçağ Yayıncılık. 883-938.

Tekin, Talat (1989). “Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi”, *Erdem* C.5 s.13.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Gülsüm Karakurt

Doğum Yeri ve Tarihi : Mudurnu, 05.10.1990

Eğitim Bilgileri

Yüksek Lisans : (2018) Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı; Yüksek Lisans Tezi: *“Kumuk Türkçesinde Kelime Grupları.”*

Lisans : (2015) Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; Bitirme Tezi: *“Sezai Karakoç’un Şiirlerinde Kelime Grupları İçinde Devrik Yapılar.”*

Ortaöğretim : (2008) Canip Baysal Lisesi (YDA)

İlkokul- Ortaokul : (2004) Cumhuriyet İlköğretim Okulu

İletişim

E-posta: krkrtgls@gmail.com